

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

Година LXXXIII

Бр. 3/2010.

ЗАПИСИ
ЧАСОПИС ЗА НАУКУ И КЊИЖЕВНОСТ
(1927-1933. године)
Уредник Душан Вуксан

ЗАПИСИ
ГЛАСНИК ЦЕТИЊСКОГ ИСТОРИЈСКОГ ДРУШТВА
(1935-1941. године)
Уредник Душан Вуксан, Одговорни уредник Ристо Драгићевић

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ
ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА РЕПУБЛИКЕ
ЦРНЕ ГОРЕ И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ
(од 1948. године)

Одговорни уредници:

Јагош Јовановић 1948-1956, др Андрија Лаиновић 1957-1958,
др Мирчета Ђуровић 1959-1962, др Ђоко Пејовић 1963-1966,
др Радоман Јовановић 1967-1974, др Јован Р. Бојовић 1975-1979,
др Ђуро Вујовић 1979-1983, др Јован Р. Бојовић 1983-1993,
др Зоран Лакић 1994-1998, др Радослав Распоповић 1998-2001,
др Божидар Шекуларац 2002-2006, др Ђорђе Борозан 2006-2008,
др Радослав Распоповић од 2009. године.

YU ISSN 0021-2652

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЦРНЕ ГОРЕ

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА
И
ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ

Година LXXXIII

3

ПОДГОРИЦА
2010

Р е д а к ц и ј а:

Карл Касер (Аустрија), Бернард Лори (Француска), Масимо Букарели (Италија), Костантин Никифоров (Русија), Габријела Шуберт (Њемачка), Стјепан Матковић (Хрватска), Љубинка Трговчевић (Србија), Мирослав Перишић (Србија), Драгана Кујовић, Момчило Д. Пејовић, Звездан Фолић, Сенка Распоповић, Вукајло Глушчевић и Радослав Распоповић

Главни и одговорни уредник
Радослав Распоповић

Секретар редакције
Иван Лаковић

“Историјски записи” излазе четири пута годишње. Власник и издавач: Историјски институт Црне Горе у Подгорици. Рукописе треба слати Редакцији “Историјских записа”, Историјски институт Црне Горе, 81000 Подгорица, Булевар револуције 5, пошт. фах 96, e-mail: istorijskizapisi@gmail.com, тел. 241-336. Рукописи се не враћају. Годишња претплата износи за Црну Гору 15 €, а за иностранство 30 €. Цијена по једном броју у продаји за Црну Гору је 4 €, а двоброја 8 €.

Претплата се шаље на адресу: Историјски институт Црне Горе - Подгорица, на рачун 510-8148-40 код Црногорске комерцијалне банке.

За истакнути допринос изучавању историје, “Историјски записи” су, поводом педесете годишњице излажења, 1977. године одликовани Орденом заслуга за народ са златном звијездом.

YU ISSN 0021-2652

INSTITUT HISTORIQUE DU MONTÉNÉGRO

ISTORIJSKI ZAPISI

ORGANE DE L'INSTITUT HISTORIQUE
et de la
SOCIETE DES HISTORIENS DU MONTENEGRO

LXXXIII

3

PODGORICA
2010

R e d a c t i o n :

Karl Kaser (Austria), Bernard Lori (France), Massimo Bucarelli (Italy),
Kostantin Nikiforov (Russia), Gabriella Schubert (Germany), Stjepan Matković
(Croatia), Ljubinka Trgovčević (Serbia), Miroslav Perišić (Serbia),
Dragana Kujović, Momčilo D. Pejović, Zvezdan Folić, Senka Raspopović,
Vukajlo Gluščević and Radoslav Raspopović

Rédacteur responsable
Radoslav Raspopović

Sekréttaire de la rédaction
Ivan Laković

Les Ecrits historiques paraissent quatre fois par an. Propriétaire et éditeur:
Institut Historique du Monténégro à Podgorica. Les manuscrits doivent être adres-
sés à: Istorijski zapisi, Institut Historique du Monténégro, 81000 Podgorica Monté-
négro, Bulevar revolucije 5, boîte postale 96, e-mail: istorijskizapisi@gmail.com,
téléphone N° 241-336. On ne renvoie pas les manuscrits. L'abonnement d'un an
est de 15 € pour la Montenegro et de 30 € pour l'étranger. Le prix de numéro vendu
en Monténégro est de 4 € et le prix de double numéro est de 8 €. Le règlement de
l'abonnement doit être effectué au compte de l'Institut Historique du Monténégro;
Podgorica, N° 510-8148-40 chez de la Banque Commerciale Montenegro à Podgor-
ica.

ОТВАРАЊЕ СКУПА

Колегинице и колеге, даме и господо,

Отварам међународни научни скуп *Сто пет година од успостављања дипломатских односа Црне Горе и САД*.

На почетку бих желио да истакнем да су научне конференције са оваквим садржајем јединствене у научној пракси Црне Горе. Наиме, у црногорској историографској литератури задуго није било ни једне публикације посвећене односима Црне Горе и Сједињених Америчких Држава, а такође нијесу организовани научни скупови нити округли столови на ову тему.

Са задовољством можемо казати да се ситуација ове године промијенила у неколико позитивних праваца. Најприје, Историјски институт у сарадњи са Министарством вањских послова Црне Горе и Амбасадом САД у Црној Гори организовао је 22. јуна 2010. године промоцију књиге „Црна Гора у документима Националног архива у Вашингтону 1905-1918“. Према оцјени промотора професора Џона Тредвеја из Ричмонда (САД) и академика Драгољуба Живојиновића (Србија) ријеч је о јединственој и изузетно корисној публикацији, коју је објавио/ Историјски институт Црне Горе. Сувишно је да напомињем који су све епитети у вези с квалитетом књиге и начином њеног приређивања изречени током њеног представљања, јер је већина вас присуствовала том догађају. Желим, ипак, да се посебно захвалим амбасадору САД у Црној Гори Његовој Екселенцији господину Родерику Муру и овдје присутном представнику Стеј Дипартмента господину Натанијелу Смиту на помоћи коју су нам пружили током рада. Она се није огледала само у стављању на располагање докумената којима је допуњен материјал кој смо сами прибавили, већ, када је у питању амбасада САД у Црној Гори, и у пресудној финансијској помоћи у публикавању овог издања.

Заједно са изложбом посвећеној овом значајном датуму у Централној народној библиотеци „Ђурађ Црнојевић“ на Цетињу, коју су

отворили директор Библиотеке госпођа Јелена Ђуровић и аутор изложбе господин Зоран Зековић, научни скуп који данас одржавамо представља трећи крупан искорак у изучавању дипломатских и политичких односа између двије земље.

Сама чињеница да то чинимо у згради Ректората Универзитета Црне Горе говори о крупном значају који и црногорска и америчка страна придају обиљежавању наведеног јубилеја и укупно бољој научној изучености црногорско-америчких односа.

У том смислу и од одржавања овог научног скупа с правом можемо очекивати да ће допринијети бољем познавању различитих питања која су предмет пажње саопштења присутних учесника. Њихов научни ауторитет не оставља разлог за сумњу да су таква позитивна очекивања нових научних резултата сасвим реална.

На крају, отварајући ову научну конференцију, хтио бих да свима пожелим успјешан рад, али и да изразим наду да све што је претходно побројано, укључујући и нашу конференцију, представља само почетак успјешне научне сарадње у изучавању важних тема из црногорско-америчких односа.

Хвала на пажњи.

Др Радослав Распоновић

Подгорица,
23. јун 2010.

ЧЛАНЦИ

John D. TREADWAY*¹

REFLECTIONS ON US-MONTENEGRIN RELATIONS, 1905-1918

*Focus on John B. Jackson, the First American Minister
to Montenegro, 1905-1907''*

ABSTRACT: *This short article considers aspects of the US-Montenegrin relationship between 1905 and 1918 -- the years covered by the documentary collection Crna Gora i SAD: U dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu, 1905-1918, published by the Istorijски Institut in the spring of 2010. Focusing on the activities of the first accredited American minister to Montenegro, John B. Jackson (1905-1907), it in fact draws heavily upon the documents included in the volume.*

KEY WORDS: *USA, Montenegro, John B. Jackson*

This short article considers aspects of the US-Montenegrin relationship between 1905 and 1918 -- the years covered by the documentary collection *Crna Gora i SAD: U dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu, 1905-1918*, published by the Istorijски Institut in the spring of 2010.² Focusing on the activities of the first accredited American minister to Montenegro, John B. Jackson (1905-1907), it in fact draws heavily upon the documents included in the volume. Of course, in compressing thirteen (or even

* Author is historian, professor at Samuel Chiles Mitchell - Jacob Billikopf University of Richmond.

¹ The author wishes to thank Roderick W. Moore and Slavica Rosić for their invaluable support in the realization of this project.

² *Crna Gora i SAD: U dokumentima Nacionalnog arhiva u Vašingtonu, 1905-1918/Montenegro and the United States: Documents from the National Archives in Washington, 1905-1918* (hereafter *CGSAD*), Podgorica: Istorijски Institut Crne Gore/SANUS - Podgorica, 2010. The book was presented at the Montenegrin Central National Library Đurđe Crnojević in Cetinje on 22 June 2010.

two) years of US-Montenegrin ties to a short paper, I am obliged to leave a lot of things out. Instead of mentioning the thousands of players who figured directly or indirectly in the US-Montenegrin relationship, I will mention just a handful. Similarly, instead of drawing upon all 291 documents found in the new published collection, I will use only a few -- plus a few more from other sources.

In the Beginning

Although the United States Department of State dates the start of „official” diplomatic relations between the United States and Montenegro from October 1905, when John B. Jackson presented his credentials to Prince Nicholas in Cetinje, there were a number of inter-governmental contacts even before then. In the last decade of the nineteenth century, for example, Gavro Vuković, then Montenegrin minister for foreign affairs, exchanged notes with the American secretary of state concerning Montenegro’s adherence to the Universal Postal Convention and the Convention relating to the exchange of postal packages and postal money-orders, signed in Washington in 1897.³ And late in 1901, the US and Montenegrin governments exchanged notes regarding a formal invitation to have Montenegro take part in the St. Louis international exposition of 1903.⁴ Until John Jackson’s appointment, however, it was customary for the representatives of certain European „Great Powers,” notably Austria-Hungary and Russia, to represent Montenegrin „interests” in the United States. At the Postal Congress of Washington, for example, Montenegro was represented „as usual” by the Austrian delegate.⁵ And in 1905, the year of Jackson’s appointment, Montenegro made arrangements with the Imperial Russian embassy „for the protection of Montenegrins in the United States.”⁶

³ Prince Nicholas, 2 March 1898, Cetinje, *CGSAD*, No. 2; Gavro Vuković to State Department, 17 November 1898 and 3 June 1899, *CGSAD*, Nos. 3 and 4.

⁴ Gavro Vuković to State Department, 12/25 September 1901, *CGSAD*, No. 5. Montenegro declined to participate because of financial considerations. In Vuković’s words, „My Government is on the point of settling financial affairs and is obliged therefore to reduce for the next three or four years its expenses with a view to economy.” Similarly, at the end of 1905, the Montenegrin government declined to take part in the forthcoming celebrations commemorating the 300th anniversary of the establishment of Jamestown 1607. John Jackson to State Department, Athens, 21 December 1905, Montenegrin Series, No. 20, *CGSAD*, No. 50.

⁵ Montenegrin Ministry of Foreign Affairs, 20 December 1896, *CGSAD*, No. 1.

⁶ John Jackson to John Hay, 12 March 1905, Athens, Montenegrin Series No. 1, *CGSAD*, No. 9; Alvey Adey to John Jackson, 30 March 1905, *CGSAD*, no. 9. A technical note: the correspondence of 30 March became the first entry in the State Department’s new „Montenegrin Series” (for correspondence generated in Washington). Again, the reasons

As part of an internal State Department reorganization in 1905, Romania and Serbia were detached from the American mission to Greece and became a separate, composite diplomatic assignment. At the same time Montenegro was added to the American mission to Greece and diplomatic agency to Bulgaria.⁷ Thus, John B. Jackson, until then the American minister to Greece, Romania and Serbia, formally became the American „Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary to Greece and Montenegro and Diplomatic Agent in Bulgaria.”⁸ He was the first of a number of American ministers -- today we would use the term „ambassadors” -- resident in Athens, Greece, who were also responsible for the conduct of diplomatic relations with Montenegro.⁹

Jackson (1905-07) and his immediate successor, Richmond Pearson (1908-09), were both appointed by President Theodore Roosevelt, a Republican, at least at the time of their appointment.¹⁰ Jackson and Pearson were succeeded in turn by George H. Moses (1910-12) and Jacob Gould Schurman (1912-13), who were appointed by Roosevelt’s successor, William Howard Taft, also a Republican.¹¹ The two ministers who followed, George Williams and Garret Droppers, were both appointed by Taft’s successor, Woodrow Wilson, a Democrat. During World War I, however, American relations with Montenegro were generally conducted through offices of the American ambassador in Paris, William Sharp.

As it happens, American ministers credited to Montenegro were usually gifted politicians or educators, as well as diplomats -- and frequently

were essentially because of a financial nature: „owing to economic reasons, Montenegro is unable to maintain a consular service...”

⁷ The reorganization resulted from the diplomatic and consular act approved by Congress on 3 March 1905. Alvey A. Adee to John Jackson, 1 April 1905, Washington, *CGSAD*, No. 10; Jackson to Hay, 19 April 1905, *CGSAD*, No. 14; Alvin Adee to John Jackson, 3 May 1905, Washington, *CGSAD*, No. 18. The new American minister to Romania and Serbia was John W. Riddle. Alvey A. Adee to Jackson, 27 July 1905, *CGSAD*, No. 25.

⁸ In fact, Jackson himself was largely responsible for convincing the United States government to appoint a minister to Montenegro. Jackson’s career as a diplomat spanned a quarter century, from 1890 to 1915. See Nathaniel Smith, „John B. Jackson and the Beginning of U.S.-Montenegrin Diplomatic Relations,” http://podgorica.usembassy.gov/smith_lecture.html.

⁹ Charles S. Wilson was appointed Secretary of the Legation of the United States to Greece and Montenegro and the Diplomatic Agency in Bulgaria.” Alvin Adee to Charles Wilson, 3 May 1905, Washington, *CGSAD*, No. 16.

¹⁰ Theodore Roosevelt succeeded to the presidency upon the assassination of William McKinley in 1901, serving as the Republican president of the United States until 1908. As head of the „Bull Moose Party, he challenged his Republican successor as president, and Woodrow Wilson, the candidate of the Democratic Party, in the presidential election of 1912.

¹¹ Ralph Eldin Minger, *William Howard Taft and United States Foreign Policy: The Apprenticeship Years, 1900-1908* (Urbana: University of Illinois Press, 1975).

a happy combination thereof. George H. Moses, for example, was subsequently elected to the United States Senate -- and served as president pro tempore of the Senate between 1925 and 1933. Jacob Gould Schurman also served as president of Cornell University and the United States Ambassador to Germany after World War I.¹²

The turn of the twentieth century was a time of great change -- for both the United States and for Montenegro. The United States was becoming a major player on the world stage for the first time. Indeed, it was in the process of itself becoming one of the so-called Great Powers. Its political and economic interests were indeed becoming more and more global. It was also a time of change for Montenegro. In 1905 the Balkan principality acquired its first constitution and, as a result, its first representative assembly, its *skupština*.

To a certain extent, the establishment of formal diplomatic ties with Montenegro was part of President Roosevelt's more assertive global foreign policy.¹³ Not to overstate the case, however, Montenegro was *not* a major factor in American global calculations at the time -- just as the United States was *not* a major factor in Montenegro's regional ones. Still, an *official* relationship had been established. Over the next seven years, American ministers to Montenegro generally focused on the business of politics (reporting back to Washington what was transpiring in Cetinje) -- as well as the business of business, which, admittedly, was very limited in those days. On the other hand, the first „substantive“ entries in the State Department's new „Montenegrin Series“ dealt, perhaps predictably, with an economic question rather than a political one -- whether American exports to Montenegro were entitled the Montenegrin „minimum tariff.“¹⁴ These entries in fact predate Jackson's presentation of credentials in Cetinje. The subsequent entries in the

¹² Jacob Gould Schurman was a scholar with many published titles to his credit including, inter alia, *The Balkan Wars, 1912-1913* (Princeton: Princeton University Press, 1914) and *The Ethnical Import of Darwinism* (New York: C. Scribner's Sons, 1887).

¹³ See, for example, Howard K. Beale, *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power* (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1956); Fredrick W. Marks, *Velvet on Iron: The Diplomacy of Theodore Roosevelt* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1979); Richard H. Collin, *Theodore Roosevelt -- Culture, Diplomacy, and Expansion: A New View of American Imperialism* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1985).

¹⁴ Herbert Pierce (Treasury Department) to John Jackson, Washington, 29 June 1904, Montenegrin Series No. 3, *CGSAD*, No. 24. Pierce: „The Secretary of the Treasury has been advised that no conventional arrangements touching tariff matters exist between this country and Montenegro.“ Even before presenting his credentials in Cetinje, Jackson asked the Montenegrin foreign ministry „to be informed as soon as possible if the Montenegrin Government regarded American products as being entitled to be imported into Montenegro in accordance with the minimum rates of the new customs tariff.“ Jackson to Elihu Root, Athens, 4 August 1905, Montenegrin Series No. 6, *CGSAD*, No. 26. Cf. Charles Wilson to Elihu Root, 17 August 1905, Athens, Montenegrin Series No. 7, *CGSAD*, No. 27.

new Montenegrin series concerned Prince Nicholas's decision to authorize a Montenegrin parliament, the skupština, and grant freedom of the press.¹⁵

John Jackson's Mandate (1905-1907)

On Monday, 30 October 1905, John Jackson formally presented his credentials to Prince Nicholas in Cetinje.¹⁶ Speaking in French, he paraphrased President Roosevelt's formal written greeting to the Montenegrin monarch, saying „it was a personal pleasure to me to be the first representative of a free people in a country which had always been able to maintain its independence.” The following evening, Prince Nicholas and Princess Milena hosted a dinner in Jackson's honor at the palace, which was attended by other members of the royal family and all Montenegrin state ministers and their wives. Jackson reported that „he wished to make it evident that the coming of an American representative was regarded as an event of importance in the Montenegrin capital, and because I was constantly being shown by the royal family and other Montenegrins with whom I came in contact that the compliment paid by us to the little mountain state was very highly appreciated.”¹⁷ At the dinner, Nicholas showed Jackson the St. Luke's Day proclamation¹⁸ he had just signed calling for elections to the new skupština, the aim of which in Jackson's words, was to change „the existing patriarchal government to one more in accord with the spirit of the present age.” In his subsequent report to Washington, Jackson suggested that in creating a parliament, Nicholas was acting „voluntarily” -- and noted the apprehension of certain Montenegrin „conservators” who „fear that disaster may follow the introduction of domestic politics and possible parliamentary government into a country where they are as yet unknown.” On 2 November, Nicholas received the American minister once again, this time „in private audience.” The next day, Jackson departed Cetinje for Greece by way of Italy.¹⁹

¹⁵ Writing in the absence of Jackson, Charles Wilson to Elihu Root, 22 August 1905, Athens, Montenegrin Series No. 8, *CGSAD*, No. 28. Wilson, writing in Jackson's absence (in Cetinje at the time), based his reporting on the *Glas Crnogorca*.

¹⁶ John Jackson to Elihu Root, 30 October 1905, Cetinje, Montenegrin Series No. 9, *CGSAD*, No. 35; John Jackson to Elihu Root, 1 November, 1905, Cetinje, Montenegrin Series No. 11, *CGSAD*, No. 39; Jackson to Root, 28 November 1905, Athens, Montenegrin Series No. 17, *CGSAD*, No. 47.

Note: *CGSAD* errantly includes a report from Jackson dated 31 August 1905, *CGSAD*, No. 31. This entry in fact covers Jackson's visit to Montenegro the *following* year and should be dated 31 August 1906. Indeed the entry is repeated as *CGSAD* No. 83.

¹⁷ Jackson to Secretary of State, 28 November 1905, Athens, Montenegrin series 17, *CGSAD*, No. 47.

¹⁸ Proclamation to the People of Montenegro, 18/31 October 1905, *CGSAD*, No. 38.

¹⁹ Jackson to Secretary of State, 28 November 1905, Montenegrin Series No. 16, *CGSAD*, No. 46.

For its part, the United States Treasury Department, more interested in commercial issues than political ones, pressed Jackson „to obtain at once” the Montenegrin tariff information it had requested previously.²⁰ And, indeed, commercial questions figured prominently in Jackson’s conversations with Foreign Minister Vuković.²¹ Prince Nicholas, for his part, suggested the negotiation of a commercial treaty between the United States and Montenegro.²²

The question of Montenegrin emigrants to the United States also played an important role in Jackson’s discussions with the king and the Montenegrin foreign ministry -- then and in years to come.²³ In the American envoy’s words.

²⁰ State Department to Jackson, 2 November 1905, *CGSAD*, No. 40. Jackson had already sent a report to State (No. 10 in the *Legation’s* Montenegrin Series), in which he explained that „as far as I have been able to ascertain (there being no published Montenegrin statistics), there is no direct importation of American products into this country. Such American articles as come here are through by Austrian, Italian or other non-American vessels...and are entered by the Custom officials as being of the same origin as the vessel in which they are transported and located accordingly. Consequently, as American imports, as a matter of fact receives most-favored-nation treatment under existing conditions. I saw no reason to urge a categoric answer to the academic question posed by the Treasury Department. In the absence of any conventional arrangement touching tariff matters, there can of course be no question of American imports being ‚entitled’ to the minimum rates, although in practice they do enjoy them.” John Jackson to Elihu Root, 31 October 1905 (Montenegrin Series No. 10), Cetinje, *CGSAD*, No. 36; Jackson to Secretary of State, 5 November 1905, sent from Venice, *CGSAD*, No. 41. Upon his return to Athens, he transmitted a copy -- in Serbian-- of the Montenegrin Tariff and Custom law of 1903. John Jackson to Elihu Root, 28 November 1905, Montenegrin Series No. 13, *CGSAD*, No. 43; 28 November 1905, Montenegrin Series No. 14, *CGSAD*, No. 44.

²¹ John Jackson to Elihu Root, 31 October 1905, Montenegrin Series No. 10, *CGSAD*, No. 36.

²² John Jackson to Elihu Root, 28 November 1905, Montenegrin Series No 16, *CGSAD*, No. 46.

²³ The Montenegrin immigrants to the United States were an important part of the unofficial relationship that already existed. By the time of Jackson’s appointment, thousands of Montenegrins had made their way across the Atlantic, where they acquired the reputation of being tireless workers, especially in the mines of Pennsylvania, Montana, and Arizona -- and in the fisheries of California and Mississippi.

In the words of President Woodrow Wilson in 1918: „As regards those Montenegrins... who have come to live among us, and through whom the United States has become better known to their fellow countrymen at home, we owe them a debt of gratitude that they have contributed in no small measure, to the friendly relations and mutual good feeling which so happily prevail, and which it is my sincere hope will continue to prevail and increase day by day...” Reply of President Wilson to General A. Gvozdenović, on the Occasion of his Reception, 20 September 1918, *CGSAD*, No. 250. In fact, many of the documents found in *CGSAD* concern problems faced by as well as the accomplishments of Montenegrins living in the United States. See, inter alia, Đoko D. Pejović, *Iseļjavanja Crnogoraca u XIX vijeku* (Titograd, 1962) and Richard S. Jones, *European-American Ethnic Groups: Montenegrins* (Washington, Library of Congress, 1971).

In recent years a considerable number of Montenegrins have emigrated to the United States, and the Prince is greatly interested in their welfare. These emigrants, it is said, rarely become American citizens, and many of them return to Montenegro with their earnings, maintaining while in the United States regular correspondence with their friends at home. In the little reading room or Casino, which is attached to the unpretentious national theatre, I was surprised to see the Seattle 'Post Intelligencer' on file among the small number of papers taken, and it seems that this paper is sent in exchange for the Montenegrin weekly sent to some one at Douglas, Oregon.²⁴

Foreign Minister Vuković requested the assistance of the American government in connection with the fate of two brothers, Luka and Blagota Radulović of Zeta, who were reported killed in a mining accident in Anaconda, Montana,²⁵ and Sava Kopitović from Crmnica, who was likewise killed in a mining accident in Globe, Arizona.²⁶

It is not clear to what extent Jackson exchanged information with other diplomatic representatives during his visit to Montenegro in 1905, but it is clear that he was in touch with his counterparts. Cetinje was, after all, a small community with only one major hotel to speak of, and the number of ministers resident in the Montenegrin capital in 1905 could be counted on one hand: „It is almost amusing,” he wrote, „to watch the action of the various members of the diplomatic corps, for in spite of the friendly relations maintained among the majority of the colleagues, one is always conscious of latent feeling of jealousy and suspicion -- especially among the Turks, Austrian, Russians and Italians.” His long report of November 28 intimated at least a measure of mutual consultation -- or at least of mutual concern -- among members of the diplomatic community regarding a supply of arms that had arrived in Montenegro shortly before Jackson's arrival in October: „Members of the diplomatic corps were very curious as to how they had been obtained and what disposition was to be made of them.” In his conversations with Jackson, Prince Nicholas „referred to these cannon...in a general way, with a view to showing me that he was preparing for any contingency. He is proud of the increase in territory which has taken place during his reign, and is of course hopeful of obtaining more whenever the Macedonian question comes up for final settlement.”²⁷

²⁴ John Jackson to Secretary of State, 28 November 1905, Montenegrin Series No. 17, *CGSAD*, No. 47.

²⁵ John Jackson to Secretary of State, 1 December 1905, Athens, Montenegrin Series No. 18, *CGSAD*, No. 48.

²⁶ John Jackson to Secretary of State, 1 December 1905, Athens, Montenegrin Series No. 19, *CGSAD*, No. 49. See Root to Jackson, 20 January 1906, Washington, Montenegrin Series No. 5, *CGSAD*, No. 55.

²⁷ John Jackson to Secretary of State, 1 December 1905, Athens, Montenegrin Series No. 19,

In discussing the possibility of military conflict at some point in the future, Jackson wrote in a short postscript to his lengthy report:

In Montenegro every man is considered as belonging to the army as long as he is able to bear arms. In conversation the Prince spoke of the possibility of a call to arms, when every Montenegrin emigrant who had not acquired foreign nationality would be expected to present himself. He said that he had received from Montenegrins in the United States letters in which they had expressed their willingness to return at once should this ever be the case.

This indeed proved to be the case in the various conflicts that were just around the corner. To Nicholas's suggestion that „the American Government might, under certain conditions, be willing to provide for their transportation,” Jackson „gave absolutely no encouragement.”²⁸

The American minister's assessment of Montenegro's relations with the major European Great Powers was spot on:

The Turks have always considered Montenegro as belonging more or less to the Ottoman Empire, although they formally recognize her independence. Between Montenegro and Austria there has been considerable ill feeling ever since the latter occupied Bosnia and Herzegovina, and placed troops in Novi Bazar, in accordance with the terms of the Treaty of Berlin, and every since Russia has practically maintained the Montenegrin military forces. Besides Italy is generally credited with ambitions in the direction of Albania and with intentions to use Montenegro as a base should an auspicious occasion present itself.²⁹

The fact that Jackson did not mention Germany, Great Britain, or France in his report is reflective of the fact that they played a secondary role in Montenegro's foreign relations in 1905. That would change soon enough.

Writing from Athens on 23 December 1905, Jackson reported on the introduction of parliamentary government in Montenegro a few days before. He enumerated members of the new cabinet, including Lazar Mijušković, the new prime and foreign minister, who had been „pointed out [to Jackson] during [his] recent visit to [Cetinje] as ‚the man of the future’” and Janko Vukotić, the new minister of war, who was destined to play an important role in days ahead. Jackson logically opined that „it is of course too early to speak of political parties, but it is probable that the members of the new Skupshtina will divide into two groups, one conservative -- in favor of a continuance of the patriarchal system, and the other progressive -- advocating the introduc-

CGSAD, No. 49. Of course, the „Macedonian Question” refers to the possible redistribution of Turkish-held territory in the Balkan Peninsula, the centerpiece of which was Macedonia.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

tion of modern ideas.”³⁰ Three days later, on 26 December, he transmitted a note he had received from the Ministry of Foreign Affairs in Cetinje, dated 19 December, in which the former foreign minister reported on Prince Nicholas’s speech from the throne to his new skupština.³¹ Jackson’s assessment was that in surrendering his autocratic power the Prince is acting on his own initiative and without compulsion of any kind. Autocratic government was necessary in the past to preserve the independent existence of Montenegro, and it is to be hoped that the introduction of modern politics may not be disastrous to the „brave little mountain principality.”³²

On 26 December, Jackson also reported a communication dated 10 days earlier (that is, on 16 December), from former Montenegrin Foreign Minister Vuković, suggesting the conclusion of a treaty in connection with inheritance issues concerning Montenegrins living in the United and Americans in Montenegro. Jackson, who was reluctant to transmit a draft treaty from a man no longer in office, nonetheless noted that „Montenegro is eager to conclude as many treaties with foreign countries as possible and that anything proposed by us is likely to be accepted,” and he referred the matter to Washington.³³

On 20 January 1906, Jackson transmitted a report concerning one Sava Perov-Bjeloš, a Montenegrin subject, who had emigrated to the United States several years before. The new Montenegrin minister of foreign affairs asked for the assistance of the United States government „to ascertain the cause of the death of Perov and the disposition made of any property which may have been left” -- thus pointing out the relevance of Vuković’s earlier request despite the change of government in Cetinje.³⁴ Ironically, on the very

³⁰ John Jackson to Elihu Root, Athens, 23 December 1905, Montenegrin Series No. 21, *CGSAD*, No. 51. Jackson confirmed the appointments on 28 December after receiving formal words from the new prime minister, Lazar Mijušković on the change of government in Cetinje, mentioning, inter alia, the name of Andrija Radović, the new minister of finance and public works, a future prime minister, who would play an important (and controversial) role in Montenegrin political life in the future. Jackson recounted meeting Radović for the first time in 1904 at the coronation of King Peter Karadjordjević in John Jackson to Elihu Root, Athens, 26 December 1905, Montenegrin Series, No. 22, *CGSAD*, No. 52. Jackson to Root, Athens, 28 December 1905, Montenegrin Series No. 24, *CGSAD*, No. 54.

³¹ John Jackson to Elihu Root, Athens, 26 December 1905, Montenegrin Series No. 23, *CGSAD*, No. 53. See also *Glas Crnogorca*, No. 49, Cetinje, 6 December 1905 (O.S.).

³² John Jackson to Elihu Root, Athens, 5 February 1906, Montenegrin Series No. 26, *CGSAD*, No. 60.

³³ John Jackson to Elihu Root, Athens, 26 December 1905, Montenegrin Series, No. 22, *CGSAD*, No. 51.

³⁴ John Jackson to Elihu Root, Athens, 20 January 1906, Montenegrin Series No. 25, *CGSAD*, No. 56. Response see Robert Bacon to John Jackson, Washington, 24 March 1906, Montenegrin Series, No. 10, *CGSAD*, No. 66. In May, the Montenegrin foreign ministry requested „further effort be made” to ascertain the fate of Perov-Bjeloš, whom another

day that Jackson submitted this report, the Office of the Assistant Solicitor in Washington concluded that „there would probably be little practical demand for such a treaty with Montenegro.”³⁵ Robert Bacon, the acting secretary of state, seconded the opinion.³⁶ Jackson, however, predicted that the Montenegrin government „will refer to the matter again before long, because as already reported, of the desire which exists to negotiate treaties with as many countries as possible, and because of the actual importance of the treaty in question to Montenegro, in view of the increasing number of emigrants to the United States” -- and he sought permission to use Article III of the treaty with Spain as the basis for possible negotiation.³⁷ Just two weeks later, the Montenegrin foreign ministry turned to Jackson once again for assistance in ascertaining the whereabouts of one Radoje Perović.³⁸ On 15 March, Secretary of State Elihu Root approved Jackson’s request to use Article III of the American treaty with Spain as the basis for a possible future treaty with Montenegro regarding inheritance.³⁹

On 4 April, Jackson conveyed the decision of the Montenegrin government to send a delegate to the United States to „to visit the places in which Montenegrins are employed,” in order to „inform itself as to the exact conditions under which the emigration takes place and the situation of the people in question after their arrival in America.” The envoy requested information from Mijušković so that the delegate in question, Marko Djukanović, a state counselor, could be received in appropriate fashion by American authorities.⁴⁰ Moreover, he wrote that in view of the large numbers of Monte-

Montenegrin had reported as having died in New Orleans in March 1905. John Jackson to the Secretary of State, 11 May 1906, Athens, Montenegrin Series No. 36, *CGSAD*, No. 76; Robert Bacon to John Jackson, 13 June 1906, Washington, State Department Montenegrin Series 15, *CGSAD*, No. 79.

³⁵ In any event, Article III of the a treaty between the US and Spain was held forth as „the latest example of our treaty provisions on this subject.” Office of the Assistant Solicitor, 20 January 1906, *CGSAD*, No. 57.

³⁶ Robert Bacon served as Acting Secretary of State in the absence of Elihu Root, during the latter’s tour of South America in 1906. Subsequently, he succeeded Root in office, becoming the 39th United States Secretary of State, serving between January and March 1909, during the final months of the presidency of Theodore Roosevelt. Robert Bacon to John Jackson, 2 February 1906, Washington, Montenegrin Series No. 7, *CGSAD*, No. 59.

³⁷ John Jackson to Elihu Root, 21 February 1906, Athens, Montenegrin Series No. 27, *CGSAD*, No. 62.

³⁸ John Jackson to Elihu Root, 8 March 1906, Athens, Montenegrin Series No. 28, *CGSAD*, No. 63.

³⁹ Root was the 38th United States Secretary of State, serving under President Roosevelt between July 1905 and January 1909. Elihu Root to John Jackson, 15 March 1906, Washington, Montenegrin Series No. 9, *CGSAD*, No. 65. Vukotić’s request was a relevant one -- regardless of the change of government in Cetinje.

⁴⁰ John Jackson to Elihu Root, 4 April 1906, Athens, Montenegrin Series No. 29, *CGSAD*, No. 67.

negrins immigrating to the United States, the new Montenegrin government was mulling over the possibility of seeking persons „honorable, riche, bien vue, generouse” to serve as honorary Montenegrin consuls in New York and San Francisco.⁴¹ Ironically, less than one month later, the Montenegrin government extended its condolences to President Roosevelt via Jackson regarding the earthquake that destroyed much of San Francisco on the morning of 18 April.⁴²

Jackson was disturbed by a question posed by Mijušković in connection with future Montenegrin emigration to the United States, namely, „if the United States [was] disposed to prohibit, upon a request from the Montenegrin Government, the admission to the United States of any Montenegrins presenting themselves without passports regularly vised for the purpose of emigration to America.” Jackson told the Montenegrin minister that he was confident that „the American Government would not be willing to comply with his request as it has always extended a welcome to persons likely to become desirable citizens, whether their emigration from their native country has been with the permission of the government thereof or not.”⁴³ Only a few weeks the foreign ministry requested Jackson’s help in delivering a Montenegrin court judgment against one Petar Radača, a Montenegrin emigrant reportedly residing in the mining community of Paradise, Arizona, who had apparently run afoul of Montenegrin law.⁴⁴

In June 1906, Jackson conveyed the decision of the Montenegrin government to issue its own currency -- specifically, to coin nickel and bronze

⁴¹ Jackson to Elihu Root, 6 April 1906, Athens, Montenegrin Series No. 31, *CGSAD*, No. 69. The Montenegrin foreign ministry asked Jackson for assistance in putting together a list of appropriate candidates. Jackson, who „[did] not feel at liberty” to suggest any names upon his own authority, requested State Department direction. The acting secretary of state wrote back: „I have to say that the Department would gladly recognize any reputable person whom the Montenegrin Government might commission as honorary consul at New York or at San Francisco, or elsewhere in the United States. Its practice is against recommending any one for office under a foreign government. It would, however, have no objection to making inquiries regarding the standing and fitness of any particular persons suggested by the Montenegrin Government if requested by that Government to do so.” Robert Bacon to John Jackson, 3 May 1906, Montenegrin Series No. 12, *CGSAD*, No. 74.

⁴² Jackson to Elihu Root, 23 April 1906, Athens, Montenegrin Series No. 33, *CGSAD*, No. 71.

⁴³ John Jackson to Elihu Root, 4 April 1906, Athens, Montenegrin Series No. 30, *CGSAD*, No. 68. Acting Secretary of State Robert Bacon approved Jackson’s response, adding that „the administrative officers of the United States may exclude only the classes of persons whose entry is prohibited by law.” Robert Bacon to Jackson, 3 May 1906, Washington, State Department Montenegrin Series No. 11, *CGSAD*, No. 73.

⁴⁴ John Jackson to Elihu Root, 26 April 1906, Athens, Montenegrin Series No. 34, *CGSAD*, No. 72. Jackson subsequently reported that the Montenegrin foreign ministry had informed him that Radača had left Arizona and gone to Mexico to live. Jackson to Secretary of State, 3 May 1906, Athens, Montenegrin Series No. 35, *CGSAD* No. 75.

money in the nominal value of 1, 2, 10, and 20 hellers (Austro-Hungarian currency) to the amount of 200,000 crowns. In Jackson's words, „It is estimated that the Government will make a profit of about 120,000 Crowns by the transaction of replacing the Austrian money (which has gold value) by these coins, and this amount is to be considered by the Government as ‚exceptional revenue.‘”⁴⁵ The same day, Jackson reported that he had learned that the „exceptional revenue” in question was to be used to pay for twelve Maxim-Nordenfeldt machine guns, which had been ordered in Germany. In Jackson's opinion, though, „no special significance is to be attached to this latest purchase, or to...recent incidents -- which are of a chronic nature -- on the Turko-Montenegrin frontier.” On the other hand, he conveyed the widely held belief that „at some time in the future the Macedonian -- Turkey in Europe -- question must be settled by an appeal to arms.”⁴⁶ Given the tentative military situation in the land, it came as no surprise when Jackson related the renewed efforts of the Montenegrin government to prohibit foreigners from drawing maps or to „exploit” Montenegro from a „military point of view.”⁴⁷

In August 1906, not quite one year after presenting his credentials in Cetinje, Jackson made his „annual visit” to Montenegro. On this occasion he again met with Prince Nicholas; Foreign Minister Mijušković; Aleksa Martynović, the secretary general of the foreign ministry; and other state ministers. On 26 August, he visited Crown Prince Danilo at his summer residence outside Bar, before returning to Greece.

Once back in Athens, Jackson wrote another long review of political and economic developments in Montenegro, including impending elections to Montenegro's parliament, the development of a political „opposition” in the country, and the realization on the part of Montenegrin leaders that „changes must take place, and that something must be done to develop the country economically.” He also touched upon jockeying for political advantage among the three Great Powers with the greatest interest in Montenegrin affairs, Austria-Hungary, Russia, and Italy. In discussing Italian investment at the port of Bar, he wrote:

⁴⁵ John Jackson to Secretary of State, 12 June 1906. See Radoslav Raspopović ed., *Normativne osnove monetarnog i bankskog sistema u Crnoj Gori (1906-1916): Dokumenti štampani povodom 100 godina odkovanja prvog Crnogorskog državnog novca* (Podgorica, 2006), pp. 19-20. The 1 and 2 pare coins were bronze. The 10 and 20 pare coins were nickel.

⁴⁶ John Jackson to Secretary of State, 12 June 1906, Athens, Montenegrin Series No. 38, CGSAD, No. 78. The Maxim-Nordenfeldt company was technically headquartered in London.

⁴⁷ John Jackson to Secretary of State, 14 June 1906, Athens, Montenegrin Series No. 39, CGSAD, No. 80; John Jackson to Secretary of State, 7 December 1906, Athens, Montenegrin Series No. 51, CGSAD, No. 92.

Mr. Miouchckovitch said that [proposals for economic development] had first been made to Austria, but she was unwilling to do anything for the economic development of the country, and as Russia never gave ,anything but guns,‘ he had been obliged to apply to Italy. The result is that there is considerably increased international jealousy.⁴⁸

Jackson also noted a new player in the Montenegrin international landscape: Imperial Germany. „As evidence of an opinion that Montenegro may be about to become of increased commercial importance, „ he wrote,“ I beg to mention the fact that a German Minister Resident presented credentials (as the first representative of the Empire) at Cetinje a short time ago.”⁴⁹ He also mentioned that „the British Councilor of Embassy at Rome is to be accredited to Montenegro as Charge d‘affaires.”⁵⁰ At the end of his report, Jackson concluded: „No questions of importance are pending between the United States and Montenegro.... Unless something unexpected happens, I shall not visit Montenegro again before next spring.”⁵¹

Elections for Montenegro’s „first regular” skupština took place shortly after Jackson’s return to Athens. Immediately after the opening session, the new assembly, at the instigation of former Foreign Minister Vuković, passed a vote of no confidence in the government, and Lazar Mijušković was obliged to step down. Mijušković’s successor as prime and foreign minister was Marko Radulović. On the one hand, Jackson observed, „Last year fault was found with this National Assembly because there was no opposition, but this year the contrary appears to be the case.”⁵² On the other hand he concluded that „it is not at all probable that he will show any anti-dynastic tendencies, or that the Skupshtina and Cabinet will, under his direction, be any less under the influence of the Prince than has heretofore been the case.”⁵³

In communicating the speech from the throne at the opening of the new assembly, Jackson cited Prince Nicholas’s characterization of Montene-

⁴⁸ John Jackson Report on annual visit to Montenegro, 31 August 1906, Athens, *CGSAD*, No. 83.

⁴⁹ *Ibid.* The new German minister resident in Cetinje was Gisbert von Pilgrim-Baldezza (inadvertently referred to in *CGSAD* as „Gilbert Piligram”).

⁵⁰ *Ibid.* On the other hand, he was replacing a minister resident in Cetinje, who had been recalled in 1905.

⁵¹ John Jackson Report on annual visit to Montenegro, 31 August 1906, Athens, Greece No. 43, *CGSAD*, No. 81; Jackson to Elihu Root, 31 August 1906, Athens, Montenegrin Series No. 43, *CGSAD*, No. 82.

⁵² John Jackson to Elihu root, 4 December 1906, Athens, Montenegrin Series, No. 49, *CGSAD*, No. 89. Jackson observed that parliamentary government in Montenegro was still in its infancy: „There is practically no Montenegrin legislation as yet, everything in the way of the law having been decreed by Princely Ukase.” John Jackson to Elihu Root, 3 December 1906, Athens, Montenegrin Series No. 48, *CGSAD*, No. 87.

⁵³ John Jackson to Elihu Root, 7 December 1906, Athens, Montenegrin Series No. 51, *CGSAD*, No. 92.

gro's foreign relations as being „perfectly correct and very cordial.” According to the monarch, „Troubles on the Turkish frontier had been completely removed thanks to the good will of both the governments concerned and especially of His Majesty the Sultan.”⁵⁴ That this unusual state of affairs would change soon enough was almost a given.

Jackson reported on various initiatives of the new government, including a proposal to move the national capital from Cetinje to Danilovgrad.⁵⁵ In Jackson's estimation,

While Cetinje was admirably adapted to serve as a stronghold of a mountain nation, before the invention of modern artillery, it cannot be considered as suitable for a capital at the present time.... The transfer of the national capital can be accomplished without any very great outlay.... The railway which is in process of construction from Antivari, and the steamers on Lake Scutari, will facilitate communication between Danilovgrad and the Adriatic -- communication capable of being kept open all the year round, while for weeks at a time during the winter Cetinje is sometimes practically inaccessible.⁵⁶

The American envoy's positive appraisal of the proposed legislation notwithstanding, the Montenegrin capital remained in Cetinje. On the other hand, the skupština did pass a resolution abolishing the death penalty except in cases of high treason.⁵⁷

The Mijušković government had lasted not quite one year, from 2 January to 19 November 1906. The Radulović government did not last nearly as long. In February 1907, Jackson reported the resignation of the Radulović cabinet and the appointment of Andrija Radović, the former finance minister, as the new chief minister and minister for foreign affairs, *inter alia*.⁵⁸ Only two months later, however, on 17 April, Radović, too, was forced to resign. Lazar Tomanović became the new prime minister. It was the third change of government since the meeting of the skupština in December. Jackson observed: „Apparently Montenegro is to follow the example of her sister Balkan states, all of which were given parliamentary governments before they were sufficiently advanced to profit by them.”⁵⁹ In fact, Tomanović remained in power for another five years, until June 1912.

⁵⁴ John Jackson to Elihu Root, 7 December 1906, Athens, Montenegrin Series No. 51, *CGSAD*, No. 92.

⁵⁵ John Jackson to Elihu Root, 2 January 1907, Athens, Montenegrin Series No. 54, *CGSAD*, No. 95.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ John Jackson to Elihu Root, 15 February 1907, Athens, Montenegrin Series No. 57, No. 100.

⁵⁸ John Jackson to Elihu Root, 9 February 1907, Athens, Montenegrin Series No. 56, *CGSAD*, No. 98.

⁵⁹ John Jackson to Elihu Root, 25 April 1907, Athens, Montenegrin Series No. 61, *CGSAD*, No. 103.

The Montenegrin cabinet was not the only thing subject to change in 1907. In October, only two years after presenting his credentials in Cetinje, Jackson was appointed the new American minister plenipotentiary to Persia, switching positions with Richmond Pearson, who now became the American minister to Greece and Montenegro. After taking leave of the Greek royal family and government, Jackson departed Athens on his farewell trip to Montenegro on 21 October.⁶⁰

In his final long report written at the „American Legation” in Cetinje, i.e., from his room in the Grand Hotel, he concluded that „in spite of all reports to the contrary in the foreign press, there seems to be at present no anti-dynastic movement in Montenegro.... It is probable that when the Skupshtina meets, in about a month, certain measures acceptable to the Prince will be submitted to and [...] by it, and that the session will be short.” In reflecting on the introduction of constitutional government in Montenegro, he wrote:

Just two years ago, when the Prince first proposed giving a Constitution to Montenegro, it was generally felt that he was taking a premature and dangerous step. There was practically no demand for a constitution. The Prince’s advisers were opposed to his granting and urged him to defer and only from twenty to sixty younger men -- the self-styled intelligence of the country -- who had studied abroad, in France, Russia or Servia, were enthusiastic. The mass of the people knew nothing of Constitutional government, and the Prince himself (who is in how own words ,more of a poet than a politician’) had no clear idea as to what it meant. Heretofore, his authority had been absolute and patriarchal, and he imagined that it would so continue.⁶¹

Commenting on the dearth of well educated Montenegrins, Jackson observed that among the functionaries [of the previous government] was the so-called „intelligence,” almost all of whom occupied government positions, as men of even superficial education are at a premium in Montenegro, and as most of these men were dependent upon their official salaries, they have been obliged to seek other employment abroad -- must to the disadvantage of their own country. At present there are very few „educated” men among the [...] officials, and many posts (especially among the judiciary) are vacant because the material to file them is wanting.⁶²

Last but not least Jackson addressed the question of Montenegrin immigration to the United States. „Economically,” he wrote, „the country makes

⁶⁰ John Jackson to Elihu Root, 19 October 1907, Athens, Greek Series No. 601, *CGSAD*, No. 109; Until the arrival of his successor, the legation will be in the hands of Mr. Sickles as charge d’affaire ad interim.

⁶¹ John Jackson to Elihu Root, 27 October 1907, Cetinje, Montenegrin Series No. 66, *CGSAD*, No. 110.

⁶² *Ibid.*

but little progress. [But] the effect of emigration is financially advantageous, the 18 to 19 thousand (estimated) Montenegrins in the United States having, as I am told, sent about 5,000,000 Kruna (one million dollars) back to their native country during the past year.”⁶³

On the morning of 27 October, Jackson formally presented his letter of recall to Prince Nicholas.⁶⁴ That afternoon, Nicholas honored Jackson with a „banquet champêtre.” The following morning Jackson left Cetinje for Montreux, Switzerland, to join his family before traveling on to his new post in Persia.⁶⁵ The embassy of John Jackson in Montenegro had come to an end.⁶⁶

US-Montenegrin Relations Post-Jackson and the First World War

After Jackson’s departure, the American ministers who visited Cetinje, beginning with Richmond Pearson (Jackson’s predecessor in Teheran), followed his example in reporting on Montenegro’s domestic political questions and external relations, the efforts of the Montenegrin monarch to expand his frontiers, and, of course, the question of Montenegrin immigrants in the United States. One exception to „business as usual” concerned the elevation of Prince Nicholas to the status of king in 1910, on the occasion of his 50th anniversary as Montenegrin ruler. From an American perspective, however, even more notable was the surprising offer -- made initially in 1909 -- to cede to the United States roughly one fourth of Montenegro’s coastline. The idea was that Montenegro would give the United States the Val Di Noce (Valdanos) at Ulcinj for the construction of an American naval base and coaling station.⁶⁷ Despite the enthusiastic reportage of Richmond Pearson, the United States government declined the offer, whether made in earnest or not.⁶⁸ It was left to George H. Moses, Pearson’s successor, to decline the

⁶³ Ibid.

⁶⁴ John Jackson to Elihu Root, 27 October 1907, Cetinje, Montenegrin Series 67, CGSD, No. 112.

⁶⁵ John Jackson to Elihu Root, 27 October 1908, Cetinje, Montenegrin Series No. 67, CGSAD, No. 112.

⁶⁶ Until his successor had presented his credentials, Montenegrin affairs were formally in the hands of Mr. Sickles, the chargé d’affaires ad interim in Athens.

⁶⁷ See, inter alia, Richard Challener, „Montenegro and the United States: A Balkan Fantasy,” *Journal of Central European Affairs*, 17 (October 1957): 236-42.

⁶⁸ In the words of then Minister Pearson: „My farewell visit to Montenegro was without special incident, except, that the Prime-Minister, who is also Minister for Foreign Affairs made to me a proposition so serious and so remarkable that I deem it worthy of a special report.” „This proposition was so sudden and so startling that it fairly took my breath away. I exclaimed in astonishment, surely your Excellency, Montenegro has resolved to surpass American in generosity!... On the way back to the Hotel I could not avoid thinking: such a thing as this has never been dreamed of in Downing Street nor in the Chanceries of Vienna or Berlin; but after all, why should we expend hundreds of millions on a navy,

Montenegrin government's offer in person upon the occasion of his annual visit to Cetinje in the spring of 1910⁶⁹ -- after the passing of ten months.⁷⁰ Even then, the matter continued to occupy Washington through 1911.⁷¹ In 1912 and 1913, the question of the Balkans Wars and the efforts of various Red Cross organizations dominated the American diplomatic reportage.

The outbreak of World War I in August 1914 found the United States pursuing a policy of neutrality -- much to the chagrin of former President Roosevelt -- while Montenegro committed itself to the Entente Powers.⁷² To begin with, US-Montenegrin relations were not affected by the conflict, but in the summer of 1915, ties were damaged when the US Justice Department arrested several Montenegrins, charging them with conspiring to violate American neutrality laws by recruiting Montenegro immigrants and sending them to fight in their homeland. One of the Montenegrins arrested was Captain Anto Vladimir Seferović, a member of the Montenegrin Red Cross, and a resident of New York City. Yet despite his run-in with Ame-

if we are unwilling to acquire all the accessories essential to its greatest efficiency. One tenth of the cost of one battleship would pay for a sea wall at Val di Noce behind which an entire fleet could rest with ease and safety. The full cost of one battle-ship would pay for the fortifications which would make this spot as impregnable as Gibraltar and as useful in case of need." The Navy Department, however, was of the opinion that „, such a base is not needed by the U.S." „Proposed Session to United States by Montenegro of the Bay of Val di Noce for a Naval Station, 29 June 1909, *CGSAD*, No. 126. „As a coaling station, such a base would not be needed as it is now a better practice to coal fleets, or even small squadrons of ships, from colliers rather than by the facilities of the coaling station." Huntington Wilson to George Moses, 1 July 1909, Washington, Montenegrin Series No. 1, *CGSAD*, No. 128.

⁶⁹ George Moses to P. C. Knox, 6 July 1909, No. 1 Montenegrin series, *CGSAD*, No. 131. In the words of Moses, „I took the matter up with the Montenegrin Foreign Office, „I perceived immediately from the Minister's manner that, whatever interpretation should have been put upon his words to my predecessor, it was not intended that they should be taken in the manner indicated by Mr. Pearson.... The Minister's language to me further indicated that an error had been made; and he seemed relieved when I turned the conversation to other topics." Moses to State Department, Athens, 8 June 1910, No. 7 Montenegrin Series, *CGSAD* No. 135.

⁷⁰ A gap of ten months appears in the *CGSAD* documentary collection until March 1910, when Moses discussed the question of tariff. Huntington Wilson to George Moses, 25 March 1910: „I transmit herewith copies of the President's [Taft] proclamation, dated the 24th instant, admitting from and after March 31, 1910, under the terms of the minimum tariff of the United States approved August 5, 1909, all articles when important into the United States or any of its possessions (except in the Philippine Islands and the Islands of Guam and Tutulia) from Montenegro."

⁷¹ P. C. Knox concerning a draft letter from President Taft, 7 August 1911, *CGSAD*, No. 179; Fowle to Adee, 31 July 1911, *CGSAD*, No. 168; Letter from President Taft to King Nicholas, 9 August 1911, Washington, *CGSAD*, No. 181.

⁷² Many of the following pages are drawn from John D. Treadway, „Anglo-American Diplomacy and the Montenegrin Question, 1914-1924," *Occasional Papers*, Woodrow Wilson Center, European Institute, East European Program, no. 26 (April 1991): 1-20.

rican authorities, when Montenegro opened its first consulate ever in the United States on 12 October 1915, Seferović was appointed consul -- and the State Department raised no objection. Initially at least, Seferović proved to be an indefatigable defender of King Nicholas and the Royal Montenegrin government. When Montenegro finally fell to the armies of the Central Powers in January 1916 and when Nicholas departed his homeland for exile in France, Seferović vociferously denied rumors of collusion between the king and the Austrians.

After America's entry into the war in April 1917 and especially after the proclamation of President Wilson's Fourteen Points in January 1918 (point 11 called for the „evacuation” and „restoration” of Montenegro, *inter alia*), King Nicholas had every reason to feel fairly confident that things were going his way and that when the war came to an end, he would be restored to his throne. Throughout the spring and summer of 1918, he exchanged a series of warm letters with President Wilson, who generally drafted and typed his personal responses to the king on his own typewriter. Nicholas was doing his best to win the American president to his side, and Wilson's short letters of response seemed to indicate that the king's efforts were paying dividends. In a response to a note from Nicholas on the first anniversary of American involvement in the war, for example, Wilson wrote „Your gracious and welcome message comes to us as the voice of a nation in which the people of the United States have always had the liveliest interest and with whose struggles and aspirations they have always felt a very genuine sympathy. We welcome it as the voice of a friend and send you in return assurances of our sincere friendship.”⁷³ In response to Nicholas's Fourth of July message of 1918, Wilson wrote: „I trust that Your Majesty and the noble and heroic people of Montenegro will not be cast down, but will have confidence in the determination of the United States to see that in the final victory that will come, the integrity and rights of Montenegro shall be secured and recognized.”⁷⁴

With his ties to Wilson on seemingly firm footing, the king moved to consolidate his influence in American circles and to assure himself of the president's ear. He asked the American government to accept Doctor (and General) Anto Gvozdenović as his country's first minister plenipotentiary to Washington and William Frederick Dix, the secretary general of the Mutual Life Insurance Company of New York, as Montenegro's new consul general in New York. The choice of the latter was a calculated one by Nicholas -- urged on him by the British school headmaster and self-proclaimed spokesper-

⁷³ Wilson to King Nicholas, 12 April 1918, Woodrow Wilson Papers, Library of Congress, Reel 370, Series 4, Case File 4618.

⁷⁴ Woodrow Wilson to King Nicholas, 10 July 1918, Woodrow Wilson Papers, Library of Congress, Reel 286, Series 4, Case File 551.

son for Montenegrin interests, Alexander Devine.⁷⁵ Not only was Dix a prominent insurance agent and a colonel in the New York police reserve; more important, he was a member of the Princeton Class of 1889 -- and a personal friend of President Wilson. Robert Lansing, the US Secretary of State at the time, accepted Gvozdernović as Montenegrin minister and William Dix as consul general, much to the chagrin of the British Foreign Office.⁷⁶ Wilson promptly sent Dix a congratulatory letter he had typed himself in which he wrote, „we are particularly glad that you will undertake to represent the interests of the doughty little kingdom in New York.”⁷⁷ Two months later, in October 1918, Alexander Devine wrote Wilson personally, being careful to mention „our friend „Wm. F. Dix” in the opening line. After describing himself to the American president as „probably [being] regarded by the King and the people of Montenegro as their chief English friend,” he offered an „unbiased,” and for Devine an unusually balanced, appraisal of the Montenegrin question for Wilson’s consideration.⁷⁸

At the end of the war in 1918, Nicholas found himself on the winning side, but the outcome was not exactly what he had hoped for. Despite previous assurances from Allied quarters, the French government did not permit him to return home. Upon the withdrawal of Austro-Hungarian forces from Montenegro in August 1918, French, and, more important, Serbian troops filled the political-military vacuum there. President Raymond Poincaré told Nicholas on November 24, 1918, that „it appears preferable that your Majesty should postpone the return to your kingdom until life shall have resumed its habitual course.” At the same time, the „National Assembly” in Podgorica „obtained a vote for immediate union with Serbia, and the deposition of King [Nicholas] and the whole Petrović dynasty.”⁷⁹

What happened next? The United States government was caught in the middle between King Nicholas (and Alexander Devine) on the one hand -- and the generally anti-Nicholas British Foreign Office (in particular Ha-

⁷⁵ William Frederick Dix to Woodrow Wilson, 26 June 1918, Woodrow Wilson Papers, Library of Congress, Reel 370, Series 4, Case File 4618.

⁷⁶ William Lansing to Woodrow Wilson, 9 July 1918, Woodrow Wilson Papers, Reel 370, Series 4, Case File 4618. Harold Nicolson Memorandum: „I submit that we should inform the United States Government exactly what we know and think of King Nikita, and should indicate to them that his representative in the United States is likely to direct his activities to the conduct of dynastic and dangerous propaganda for which purpose he will doubtless expend the subsidies being afforded by the two Allied Governments, if not the sums subscribed for the „Montenegrin Red Cross Fund.” PRO FO 371/3149, p. 9.

⁷⁷ Wilson to Dix, 12 July 1918, Woodrow Wilson Papers, Reel 370, Series 4, Case File 4618.

⁷⁸ Devine to Wilson, 11 October 1918, Woodrow Wilson Papers, Reel 371, Series 4, Case File 4618. Accompanying Devine’s letter to Wilson was a copy of a lengthy letter Devine had posted to King Nicholas the day before. Devine to Nicholas, 10 October 1918.

⁷⁹ Harold Nicolson, *Peacemaking 1919* (New York: Grosset & Dunlap, 1965), p. 149.

rold Nicolson), supported by Robert W. Seton-Watson, on the other. That's where this paper ends -- because the last document in CGSAD is dated December 1918. *How* and *why* things played out the way they did is the subject of another inquiry.

In Conclusion

Beginning with John Jackson's appointment in 1905, American ministers to Montenegro reported on internal Montenegrin political developments, diplomatic relations with other powers, border conflicts (especially with neighboring Albania), matters of mutual economic importance (including questions of tariffs), Prince/King Nicholas's machinations relating to possible territorial expansion, the mutual suspicions of the other members of Cetinje's miniscule diplomatic community, and, of course, the question of the well-being of Montenegrin immigrants to the United States. Although they usually spent only a week or so visiting the Montenegrin capital every year and had limited knowledge of the local language, their reports were generally balanced and insightful -- in keeping with the much longer reports submitted by their Great Power counterparts to their home offices. With the coming of war in 1914, however, the role of American ministers assigned to Montenegro as a conduit for official US-Montenegrin relations diminished. It was the new Montenegrin representatives in New York and Washington, and, especially after 1917, American representatives in Paris who assumed ever greater responsibility for relations between the United States and what President Wilson had termed „the doughty little kingdom.”

John D. TREADWAY

REFLECTIONS ON US-MONTENEGRIN RELATIONS, 1905-1918

Summary

According to the author, beginning with John Jackson's appointment in 1905, American ministers to Montenegro reported on internal Montenegrin political developments, diplomatic relations with other powers, border conflicts, matters of mutual economic importance, Prince/King Nicholas's machinations relating to possible territorial expansion, the mutual suspicions of the other members of Cetinje's miniscule diplomatic community, and, of course, the question of the well-being of Montenegrin immigrants to the United States. Although they usually spent only a

week or so visiting the Montenegrin capital every year and had limited knowledge of the local language, their reports were generally balanced and insightful. With the coming of war in 1914, however, the role of American ministers assigned to Montenegro as a conduit for official US-Montenegrin relations diminished. It was the new Montenegrin representatives in New York and Washington, and, especially after 1917, American representatives in Paris.

Академик Драгољуб ЖИВОЈИНОВИЋ*

АМЕРИЧКЕ ТРУПЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1918-1919. ГОДИНЕ

ABSTRACT: *The paper deals with the engagement of American military troops in an allied expedition on the eastern Adriatic coast, after the USA joined the war operations in World War I in 1917.*

KEY WORDS: *American troops, truce with Austria-Hungary, Italian-Austro-Hungarian front, Montenegro, Christmas mutiny, Italy, Sidney Sonino, General Pershing, Major Scanland*

Рат и стање на фронтима широм Европе и другде имали су различите последице по развој операција на ратиштима, пре свега у присуству већих или мањих војних формација на удаљеним ратиштима. Једна од таквих неочекиваних ратних епизода било је присуство америчких трупа на Јадранској обали након потписивања примирја са Аустро-Угарском и њеним потоњим распадом. Америчке трупе налазиле су се растурене на простору од Ријеке и на северу до Црне Горе на југу. О њиховом вишемесечном боравку, као и разлозима због којих су се нашли на том простору, веома мало се зна у домаћој и иностраној историографији. Поред оружаних снага, на Јадранском мору су деловали и делови Шесте америчке (Средоземне) флоте који су у тим крајевима остали скоро три године, вршећи надзор над обалом и спречавајући избијање оружаног сукоба између снага Италије и Краљевине СХС.

Како је до тога дошло? Откуд америчке трупе на црногорском приморју, кад се зна да се оне нису бориле на италијанско-аустроугарском фронту? Прича је дуга и сложена, а у најкраћем може се представити на овај начин. Италија је после дугог оклевања објавила рат Аустро-Угарској, који је водила с великим напором и уз тешке жртве, у пролеће 1916. године. Расположење за борбу било је слабо. Томе су допринели

* Аутор је дописни члан САНУ.

много разлози. Италијански пораз код Кобарида у октобру и новембру 1917. године најављивао је најгори могући исход. Скоро истовремено, Октобарска револуција у Русији и обарање царизма најавили су њен излазак из рата. Уколико би дошло и до изласка Италије из рата, ситуација на савезничким фронтима постала би изузетно тешка. Песимистичко расположење и страх били су приметни на разним странама. Гласови о италијанској капитулацији и закључењу сепаратног мира постојали су све упорнији; говорило се и о абдикацији италијанског краља Виктора Емануела III. У настојања да се Италија извуче из рата уплела се и Св. Столица, што је ситуацију чинило још сложенијом и неизвеснијом.

Страх од најгорег навео је савезничке и америчке политичке и војне врхове да размотре стање у Италији: одлука је била једногласна. У Италију је ваљало што пре упутити значајне снаге, француске и британске, како би се учврстио фронт и спречио непријатељски продор у срце земље. Американци су одлучили да одобре значајне кредите, уверени да ће то помоћи да се криза преброди. Уследила је и друга мера: почетком децембра 1917. године амерички Конгрес објавио је Аустро-Угарској рат, иако нису постојали намере и планови да се САД војно ангажује на том фронту.¹

То није било све. Уследила је унутрашња реорганизација у земљи. Влада премијера Паола Боселија поднела је оставку; њу је заменила нова влада са Виториом Орландом на челу. Смењена је и врховна команда оружаних снага. Генерала Рафаела Кадорну заменио је генерал Армандо Дијаз као начелник врховне команде. Он је, у договору са Орландом и Сиднијем Сонином, министром иностраних послова, одлучио да захтева слање значајних војних снага, укључујући и америчке јединице, на италијански фронт. С тим је ишло мало теже. Америчке јединице почеле су да пристижу у Европу у већем броју тек у лето 1918. и биле су неспремне за улазак у борбу.² Расправа између две стране трајала је дуго и тек у лето 1918. године влада у Вашингтону донела је одлуку да упути једну јединицу на италијански фронт. У питању је био 332. пук 83. дивизије. Пук је располагао посебном медицинском јединицом и четом за снабдевање. Пуком је командовао пук. Хенри Валас, а налазила се под надзором генерала Чарлса Трита, начелника америчке мисије у Италији. Пук је додељен италијанској врховној команди, која је одређивала његове активности и кретања.³

¹ Д. Живојиновић, *Американци на Јадрану 1918-1919. године*, ВИГ 3 (1970), 105-162.

² F. Palmer, *Newton D. Baker: America at War*, I-II (New York 1931), II, 310, говори о захтевима за упућивање америчких трупа на различита ратишта.

³ American Battle Monument Commission, *American Armies and Battlefields in Europe* (Washington 1938), 430; J. Edmonds and H. D. Davies, *Military Operations in Italy*, 1915-

По доласку у Италију, у јулу 1918. године, припадници пука добили су упутства о томе како треба да се понашају према становништву, да се уздржавају од увредљивих коментара и критике италијанских обичаја и понашања.⁴ Убрзо потом пук. Валас обавестио је генерала Џона Џ. Першинга, команданта америчких снага у Европи, да је пук био спреман за покрет.⁵ Убрзо су избили неспоразуми између Италијана и Американаца. Неспремни за борбу, Американци су настојали да побољшају морал у земљи, а тек крајем рата су ступили у акцију. Италијани су, пак, очекивали нове јединице и њихово укључење у борбене активности. У време потписивања примирја пук се затекао у градићу Вила Орби.⁶

Одредбама примирја са Аустро-Угарском, закљученим 3. новембра 1918. године, влада САД, као и њене оружане снаге, преузеле су обавезу да учествују у провођењу његових одредби. С обзиром на то да су се председник САД Вудро Вилсон и влада налазили у спору са Италијом због њених претензија на источној јадранској обали присуство америчких снага било је неопходно како би се спречили оружани сукоби између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Далмацији и Црној Гори. Њихов боравак у Црној Гори имао је и друге последице, о којима ће касније бити више речи.

Налазећи се у саставу италијанских оружаних снага амерички пук је задржао исти однос какав је имао за време трајања ратних операција. С обзиром на то, италијанска врховна команда је одлучивала о његовим кретањима и активностима. Као први корак, врховна команда је наредила да се пук подели у три батаљона. На тај начин, била је у стању да шаље мање јединице у поједине области и градове. Тиме су избегавани сукоби с локалним становништвом и стваран утисак о међусавезничкој сарадњи. Упућујући батаљоне у Ријеку и Црну Гору, Италијани су их претворили у оруђе своје политике. То је ублажавало отпор локалног словенског живља, које је оклевало да се супротставља Американцима. По правилу, батаљони су били упућивани у оне делове где су права Италије била спорна или тамо где је очекиван најоштрији отпор локалног становништва.⁷

За такав развој догађаја и положај америчких трупа у Ријечи и Црној Гори одговорност није сносила само италијанска страна. У томе

1919 (London 1949), 244-245.

⁴ Генерал Ебен Свифт команди америчких трупа у Италији, Рим, 17. VII 1918. *Army Branch*, кутија 3533, Национални архив, Вашингтон, Д.Ц. У даљем тексту као Army Records.

⁵ J. J. Pershing, *My experiences in the world war*, I-II (New York 1931), II, 94, 98.

⁶ Edmonds and Davie, n.d. 307, 318, 354.

⁷ V. S. Mamatey, *The United States and the Origins of the Adriatic Question (1918)*, Florida States University Studies IV (1951) 59.

су је помогли, иако ненамерно, стални захтеви Народних вијећа СХС, као и сагласност српске команде у Котору. Они су тражили да се са савезничким трупима на обалу искрцају и амерички одреди. Још пре потписивања примирја, 30. октобра 1918. године, Југословенски одбор је тражио од команданта америчких снага у Европи да се трупе искрцају у области које су биле предвиђене за евакуацију. Тиме би се спречио улазак српских трупа у њих.⁸ Исти захтев поновио је 18. новембра 1918. године у Паризу и др Антон Корошец, председник Народног вијећа СХС, у разговору са америчким изаслаником Едвардом Хаусом. Корошец је, поред осталог, указивао да је за одржавање мира и реда у деловима бивше Монархије било неопходно да америчке трупе, заједно са италијанским, окупирају градове на обали у којима су живели припадници различитих народа. Хаус је обећао да ће захтев подржати, иако је он био уперен против доласка српских трупа у те крајеве.

Уследила је уобичајена размена гледишта са заинтересованим странама. Хаус је подржао Корошчев захтев, а њега је прихватио и Орландо. Очекивало се много од доласка америчких трупа. Заинтересоване стране су се сагласиле са предогом, а Вилсонова сагласност је била подстакнута и чињеницом да је и југословенска страна подржавала сарадњу са Италијом. То је била велика погрешка Југословенског већа. Италијанску игру прозreo је начелник српске врховне команде војвода Живојин Мишић. Наредио је да делови II армије буду упућени у Далмацију и Црну Гору и тако спрече италијанске намере.

Упркос усиљеном маршу, српске јединице нису стигле на време у све области које су биле обухваћене одредбама примирја. Истина, пук под командом пук. Војина Максимовића ушао је у Ријеку већ 13. новембра, али је под претњом морао да је евакуише и повуче се у Краљевицу. Италијанска страна била је спремна за акцију. Трупе и морнари почели су искрцавање убрзо након потписивања примирја. То им је омогућило да поседу територије које су им биле обећане Лондонским пактом. Из Албаније и италијанских лука упућиване су трупе у Ријеку, Котор, Бар, Задар; настојале су такође да заузму и Сплит, али у томе нису имали успеха. Већ 10. новембра 1918. године генерал Сетимо Пјаћентини, командант италијанских снага на Балкану, наредио је искрцавање у Котору и Бару, као и припрему за продор у унутрашњост Црне Горе. Циљ је било заузеће Цетиња, Ловћена, Грахова и других места. Дан касније, 11. новембра, врховна команда наредила је да се други амерички батаљон, заједно са артиљеријом и комором, укрца на бродове и отплови у Котор. Батаљоном је командовао мајор Френк Сканланд.

⁸ M. Paulova, *Jugoslovenski odbor* (Zagreb 1925), 531-532.

Ваљало је одлучити како искористити присуство америчког батаљона. О томе је вођена жива расправа између врховне команде и владе. Пјаћентини је настојао да се трупе што пре искрцају на обалу како би спречиле да француског команданта да преда српским снагама команду над градом и околином. Генерал Дијаз захтевао је од Орланда да се сагласи да се искрцавање италијанских трупа обави пре доласка Американаца. Орландо је оклевао, одговоривши Дијазу да италијанске снаге нису у том тренутку биле довољно јаке за самосталну акцију. С обзиром на то, наредио је да се у Котор што пре упуте америчке трупе. То је било разумно. Снага италијанских трупа била је два и по батаљона. Тек кад им се прикључе амерички, британски и француски батаљони, снага савезничких трупа биће седам батаљона. Упркос томе, Дијаз је захтевао да се италијанске трупе што пре искрцају, како би обезбедиле италијански положај у Црној Гори. Није дакле, била ријеч о контроли градова и лука на обали већ о заузимању позиције за активности у Црној Гори.⁹

У међувремену, брод “Аргентина” са америчким и италијанским трупама пловио је од Венеције ка Котору, где је бацио сидро 20. новембра 1918. године. Мајор Сканланд није обавио никакве претходне припреме у погледу распореда батаљона, његовог смештаја и делатности. По доласку у Котор, одлучено је да се батаљон подели у три дела: команда батаљона, једна чета, артиљерија и интендантура остали су у Котору; друга чета је отишла у Тиват, док су две чете и медицинско одељење прешли у Зеленику. Тиме је прва фаза била завршена.

Пред Италијанима и Американцима налазило се осетљиво питање. Шта даље? Слање трупа у унутрашњост Црне Горе или задржавање на обали? За то су биле потребне политичке одлуке. У међувремену, по доласку америчких трупа у Котор, Сканланд је наредио да се ставе у употребу службе које су биле неопходне за обављање основних послова. У извештају упућеном команди у Италији Сканланд је описао привредне и друге прилике које је затекао у земљи, као и настојања Американаца да оживе занате и трговину, обнове радионице и електричну централу. Било је оспособљено 80 возила која су превозила робу и путнике; санитарске јединице извршиле су дезинфекцију људи и материјала у граду. Да би се очувао ред, поставили су сталне патроле. Сканланд је тврдио да су Американци уживали наклоност локалних власти и становништва. Било је и проблема. Сканланд је упозорио да је снабдевање одећом и обућом било незадовољавајуће, да су војници ишли у одрпа-

⁹ Први сукоб избио је кад је пук. Симоновић, командант српских снага, одбио да призна италијанског генерала Деметрија Карбонеа за команданта савезничких трупа у Котору.

ним униформама и обући. Вест о томе изазвала је велику узбуну у конгресу и бројне оптужбе на рачун војних власти.¹⁰

На први поглед, могло се закључити да су прилике у Котору и Црној Гори биле мирне; однос између америчког батаљона и италијанске команде у Котору био је непромењен. То је био привид. Италијанска команда је настојала да што пре оствари своје намере уз помоћ Американаца. Постојао је страх да је команда у Европи могла да нареди повлачење батаљона из Црне Горе. Тада су почеле да се откривају праве италијанске намере и разлози слања батаљона у Црну Гору. Американци су уживали поверење народа, сматрани искреним савезницима. Италијани су имали на уму намере које су одударале од америчких. Читаво време су, заправо, припремали планове како да употребе амерички батаљон као претходницу упућивања италијанских трупа у унутрашњост Црне Горе. Тих дана у Црној Гори су припремани избори за велику уставотворну скупштину и доношење важних одлука о судбини државе и династије Петровић-Његоша. Циљ италијанске акције био је да спречи предизборну кампању и одржавање заседања велике народне скупштине, тј. пружи подршку краљу Николи и његовим малобројним присталицама у борби за очување независне Црне Горе и династије. Другим речима, да се спречи уједињење Црне Горе и Србије.¹¹

Занимљиво је да су Италијани забранили мајору Сканланду да успостави додир са официрима америчке морнарице у Котору. На захтев пор. Лофтина, италијански адмирал Виторио Мола наредио је да се америчке трупе искрцају на обалу и припреме за полазак ка Цетињу. То је било 22. новембра 1918. године. Тек у разговору са пор. Лофтином мајор Сканланд је сазнао за италијанске намере. Његови протести код италијанског адмирала били су узалудни, пошто се амерички батаљон налазио под италијанском командом. Након тога, стање у Котору се нагло променило; пријатно расположење заменили су напетост, оптужбе за превару, уцену и друго. Оптужбе на рачун Италијана изнео је и француски адмирал Гобе. Он је одбацио било какву одговорност за италијански корак.¹²

Очекивала се коначна наредба. Пред полазак на Цетиње, 22. новембра, генерал Пјаћентини обавестио је Дијаза и Соница да су српски

¹⁰ Сканланд пук. Валасу, Ђенова 10. III 1919, 332 пешадијска дивизија, кутија 3534. *Army Records*, Национални архив, Вашингтон; А. С. Davidonis, *The American Naval Mission in the Adriatic 1918-1919*. Administrative Reference Service; Report 4. Navy Department (Sember 1943), 34.

¹¹ За детаљан опис збивања, Д. Живојиновић, *Италија и Црна Гора 1914-1925. Студија о изневереном савезништву* (Београд 1998), 271-290.

¹² Гобе Фатоу. Котор, 23. XI 1918, тајно; Лофтин Нелсону. Котор, 23. XI 1918. *Naval Records*.

и црногорски официри упозорили италијанске колеге да ће доћи до оружаног сукоба уколико се италијанске трупе упуте на Цетиње.¹³ Да би се избегао сукоб, Пјаћентини је тражио сагласност да се италијанским трупама прикључе америчке и француске. Ојачани одред кренуо је 23. новембра ка Цетињу. Међутим, током марша ловћенским врлетима неколико српских и црногорских официра упозорили су мајора Сканланда на праве италијанске намере. Свестан ризика у коме се нашао, мајор Сканланд је сакупио храброст и, упркос свим италијанским упозорењима, вратио своје трупе у Котор. Италијански план био је осујећен, а углед Американаца код локалног становништва сачуван. Престиж до кога је Италијанима било веома стало био је укаљан.

С обзиром на компромитацију коју су доживели Италијани, с једне, и сазнање у америчким војним врховима у Европи да је њихов батаљон постао оруђе у туђим рукама, с друге стране, јављали су се све чешће захтеви да се одред стави под команду америчких снага и врати у САД. С обзиром на италијанско држање и упорност претила је опасност да Италијани понове покушај “ослобођења” Црне Горе уз помоћ Американаца. На такву могућност стално су упозоравали представници морнарице који су били сведоци збивања у Котору. Пор. Лофтин је већ 22. новембра скренуо пажњу претпостављених на тежак положај у коме се налазио батаљон у Котору. Тражио је да буде обавештен о његовом положају и односу према италијанској врховној команди. Након неуспеле италијанске операције у Црној Гори, положај батаљона и мајора Сканланда постао је још тежи, упозорио је Лофтин. Указао је на нелогично држања америчке команде. Посебно је нагласио немогућност мајора Сканланда да самостално доноси одлуке о батаљону којим је командовао, као и на дволично држање италијанског адмирала према њему.¹⁴

Суочен с таквим упозорењем, адмирал Балард се обратио вишој команди у Паризу. У опширном писму упућеном адмиралу Бенсону, он је упозорио да командант батаљона није био упознат са ставом владе САД. Због тога је без поговора прихватио налоге италијанских официра, чији су циљеви били у супротности са америчким. Исказао је доста оштрих речи на рачун држања команде армије, на њихово непознавање прилика на Јадранском мору и одсуство јасних упутстава. Одговорност

¹³ Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије* (Титоград 1962), 322-323; Davidonis, n.d. 37.

¹⁴ Лофтин Нелсону. Котор, 25. XI 1918. На основу Лофтинових извештаја, адмирал Белард је закључио да је стање у Котору био крајње непредвидљиво и да је могло да доведе до оружаног сукоба. Балард Бенсону. Венеција, 30. XI 1918. пов. *Naval Records*.

за немирно стање, Балард је приписао италијанским поступцима и понашању, које је довело до узнемирености међу становништвом. Из Балардових речи критике изречених на рачун држања команде армије, проистиче чињеница да је морнарица имала своје циљеве, и да је пасивно држање армије било сметња њиховом провођењу у живот.¹⁵

Након упозорења о насталом стању, адмиралу Бенсону није било тешко да процени разлоге за држање италијанских оружаних снага. Када га је адмирал Балард обавестио о одржавању Подгоричке скупштине и њеним одлукама и италијанском страха од потоњих збивања, Бенсон је брзо схватио шта се слањем Американаца у Црну Гору настојало постићи. У одговору на Балардово писмо, он је закључио да је присуство трупа у Котору “проистекло из жеље да се контролишу избори”.¹⁶

Тајне више није било. Бенсон је одмах обавестио генерала Таскера Блиса, делегата САД у војном комитету врховног ратног већа, о приликама у којима се налазио батаљон у Котору. Блис је упозорио министра рата Бејкера, нагласивши да су тешкоће у провођењу одредби примирја са Аустро-Угарском често биле политичке, а мање војне природе. То је била јасна алузија на италијанске поступке, како у Котору тако и у другим деловима бивше Монархије.

Уследила је брза акција. Адмирал Бенсон је упутио у истраживачку мисију у Јадранско море кап. Волтера Герардија. Он је добио наређење да посети све важније градове на источној обали и утврди стање. Након десетодневног боравка на Јадранском мору, Герарди је припремио извештај у коме је приказао стање и предложио мере да се оне промене. Његови закључци били су у свему подударни са Балардовим. На седници америчке комисије за преговоре о миру његове препоруке су биле прихваћене. У погледу положаја америчких трупа, Герарди је предложио, а комисија прихватила, да се изради правилник о њиховој употреби у провођењу примирја.

Задатак да уобличи правилник добио је генерал Блис. Пошто је обезбедио Вилсонову сагласност за свој предлог, Блис је приступио његовом формулисању. Највећу пажњу посветио је проблему употребе америчких трупа у Црној Гори од стране италијанске команде. У извештају о обављеном послу, Блис је нагласио да су америчке трупе у Црној Гори биле употребљене од стране Италијана за остварење њихових ратних циљева и продора у унутрашњост земље. То је било у супротности са одредбама примирја. Италијанска команда поделила је амерички пук у неколико мањих јединица, тако да мајор Сканланд није био у стању да том јединицом командује. Што се тиче будуће употребе ове

¹⁵ Живојиновић, *Американци на Јадрану...*, 124-125.

¹⁶ Бенсон Баларду. Париз, 1. XII 1918. *Naval Records*.

јединице у провођењу одредби примирја, Блис је предвидео да батаљон није могао бити употребљаван у градовима и областима који су били предвиђени за евакуацију у складу са чл. III примирја. Исто је важило и за оне територије које су Италијани сматрали својим због етничких разлога. У погледу повлачења, Блис је сматрао да није био тренутак да се батаљон повуче, пошто је могао бити од користи у провођењу примирја. Његово повлачење из Црне Горе требало је да се обави у договору између италијанске врховне команде и команданта америчког експедиционог корпуса у Европи. Блис је, очевидно, настојао да избегне сукоб са Италијанима. Упознат са Блисовим предлогом, Вилсон је дао сагласност за његову примену.¹⁷

Вести које су прикупљане, као и расправе које су уследиле, довеле су америчке трупе у Црној Гори у центар пажње. Извештај кап. Гирардија и предлог генерала Блиса присилили су представнике обавештајне службе армије да прикупи неопходна обавештења о приликама на источној јадранској обали, пре свега за држање италијанских власти према представницима нове државе. Преписка између шефа обавештајне службе генерала Дениса Нолана и генерала Трита допринела је да се многи проблеми између Американаца и Италијана боље сагледају и оцене. У одговору на Ноланов захтев, генерал Трит је нагласио да је између домаћег словенског живља и Американаца постојала велика наклоност и узајамно уважавање што није био случај између словенског живља и Италијана. Америчко држање било је у супротности са италијанским очекивањима. Трит је такође указао да америчке трупе, због своје малобројности, нису биле у стању да обављају неке значајније дужности. Оне су могле да пруже моралну подршку онима који су сматрали да су их савезници изневерили. Нагласио је да је команда батаљона настојала да уклони све оно што је могло да ремети мир; предложио је да се батаљон не повлачи из тих крајева.¹⁸ Америкаци су били растрзани између жеље да помогну локалном становништву, с једне, и италијанске агресивности, с друге стране. Због тога су се поново нашли у непријатном положају.

Амерички батаљон у Црној Гори поново се нашао у невољи када је избила Божићна побуна 6. јануара 1919. године. До ње је дошло у договору између малобројних ројалистичких група и појединаца, с једне, и италијанских обавештајаца, с друге стране. Побуну су подстицали министарство рата и адмиралитет.¹⁹ Италијанска команда није

¹⁷ Блис Вилсону. Париз, 23. XII 1918. Diplomatic, Legal, Fiscal Branch, серија 811. 22/1. Архив Стејт департамента. Национални архив, Вашингтон, Д.Ц.

¹⁸ Трит Нолану. Падова, 11. I 1919. Army Branch, кут. 3535. Национални архив.

¹⁹ За опис збивања око Божићне побуне, Д. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак*

оклевала да амерички батаљон поново искористи у политичке сврхе, да помогне побуњенике у њиховом настојању да преузму власт на Цетињу и другде. Томе се одлучно успротивио генерал Венел, командант савезничких трупа у Црној Гори. Почетак борби око Цетиња навео је француског генерала да интервенише силом. Упутио је француски пук у унутрашњост; наредног дана, 7. јануара, наредио је Сканланду да упути пола америчког батаљона на Цетиње. Овај се запутио пут Цетиња са потпуним наоружањем; са Американцима на Цетиње су се упутили и Италијани. На Крстацу је италијанске трупе дочекао генерал Венел и њиховом команданту наредио да се врате у Котор. Американци су наставили покрет и стигли до Његуша. Сазнавши за наредбу француског генерала, генерал Карбоне изразио је Венелу своје негодовање због таквог поступка. Француски генерал је одговорио да једино француске трупе могу да марширају до Цетиња, док ће Американци и Италијани бити у обезбеђењу.

Венелова наредба изазвала је дипломатске протесте са италијанске стране. Генерал Пјетро Бадоло, заменик начелника врховне команде, захтевао је од владе да дозволи да италијанске трупе дођу на Цетиње и Подгорицу. Након тога је требало уклонити српске гарнизоне, а потом разјаснити неспоразуме са Французима.²⁰ На крају, италијански покушај завршио се новим неуспехом, а побуна ројалиста била је брзо угушена. Побуњеници који нису успели да дођу до албанске границе били су разоружани. Највећи део њих се предао Американцима, који су их упутили у Котор. Ситуација се постепено смирила пошто су Италијани посветили више пажње збивањима на северу Јадранског мора.

Обзиром на настало стање, све чешће се говорило да је америчке трупе у Италији, Црној Гори, Истри и другде, требало сакупити и припремити за повратак у САД. За то је била неопходна политичка одлука, а ње није било. Команда трупа у Европи, команда морнарице и поједини чланови делегације у Паризу захтевали су што хитније повратак трупа својим кућама. Међутим, Хаус је био против, уверен да је њихово присуство било неопходно из политичких разлога. Кад су италијански циљеви у Црној Гори били откривени, као и употреба америчких трупа за њихово остварење, притисак за повлачење се појачан. Све чешће се говорило да је италијанска употреба америчких трупа била у супротности са интересима САД, као и њеном политичком на Јадранском мору.

1914-1922 (Београд 1994), 284-316.

²⁰ Бадоло Сонину. Падова, 8. I 1919. *I Documenti Diplomatici Italiani*. Seria Sesta, vol. I (1918-1922), 435-436. Амерички воји аташе у Риму, пук. Баки, тврдио је да су Французи и Срби настојали да спрече долазак америчког одреда на Цетиње. Баки Пејду. Рим, 14. I 191. *Хартије и дневници Едварда М. Хауса*. Библиотека Стерлинг. Јелски универзитет, Њу Хејвен, Конектикат.

Наводило се да ће САД на тај начин бити увучене “на задња врата” у сукобе који су се одвијали у Јадранском мору и околним земљама. То су признавали и представници армије свесни могућих ризика и непријатности. Хаусова политика била је изложена критици.

У време док су се сукоби на копну и морима одвијали, председник Вилсон је још увек био у САД. Почетком децембра 1918. године наложио је да се одлука о даљем боравку пука одложи до његовог доласка у Париз. Државни секретар Бејкер је тражио од генерала Блиса да се питање покрене у првом погодном тренутку. За то је било потребно још времена. Због тога је свака одлука била спречена. Истовремено, италијански дипломати и политичари уверавали су Хауса у неопходност упућивања нових америчких јединица у Италију. Ипак, није им пошло за руком да то остваре. Истовремено, генерал Блис је обављао интензивну размену гледишта у Војном комитету у Версају, чији је био члан, са циљем да савезничке владе донесу заједничку одлуку о употреби трупа у провођењу примирја са Аустро-Угарском. Блис је уверавао своје саговорнике да тешкоће у коришћењу трупа нису биле војне, већ политичке природе. Имао је на уму све видљивији отпор становништва италијанској окупацији у Далмацији, острвима, Црној Гори, Истри, као и инциденте који су избијали с тим у вези.²¹ Без обзира на то, генерал Блис је сматрао да није било препоручљиво повлачити пук у том тренутку. Евакуација се не би могла обавити без инцидента, а Италијани би одсуство Американаца искористили за учвршћивање свога положаја и вршење притиска на становништво. Изгледало је да су Американци били неодлучни и да нису имали став о томе.²²

Вилсонов долазак у Европу био је прилика да отпочне расправа о том питању и његовом решењу. У разговору са Вилсоном у Бресту, вођеном 18. децембра, генерал Блис га је обавестио о положају америчког пука у Италији и другде. Предложио је да се трупе не повлаче. Са своје стране, Вилсон је указао на неопходност да се реши питање употребе америчког пука од стране Италијана у политичке сврхе. Неколико дана касније, генерал Блис је опширно приказао италијанску политику и начин коришћења америчких војника. Након тога, Вилсон је наложио да се израде правила за употребу америчких трупа у Италији.²³

На састанку америчке комисије за преговоре о миру одржаном 10. јануара 1919. године, Вилсон је поставио питање употребе трупа.

²¹ Д. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студија о српско-америчким везама 1878-1920. године* (Београд 2010), 383-402.

²² Блис Бејкеру. Париз, 18. XII 1918. *Хартије Њутон Д. Бејкера. Преписка 1916-1921*. Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Вашингтон, Д.Ц.

²³ Давидонис, н.д. 54.

Нагласивши да је начин на који су Италијани користили америчке трупе био неприхваљив, генерал Блис је предложио да се питање реши у разговору са италијанском врховном командом. Договорено је да се у разговорима води рачуна о следећим чиниоцима: америчке трупе могле су бити коришћене једино у складу са америчким циљевима и политиком; сарадња са италијанском армијом могла се одвијати једино у крајевима који су обухваћени чл. III Примирја са Аустро-Угарском. Оне нису могле бити упућиване у крајеве који нису били обухваћени тим чланом. У питању је очевидно била Црна Гора; трупе су могле бити користити само као јединица и под командом америчког официра; никаква деоба на мање јединице није била дозвољена.²⁴ Другим речима, трупе су се могле користити једино у складу са одредбама примирја. Вилсон је нагласио да се због дотадашњег начина њиховог коришћења могло сматрати да су оне биле део италијанских оружаних снага. То је било неприхватљиво. Наложено је да се наредба достави генералу Триту, који ће сва питања решити у преговорима са италијанском врховном командом.²⁵

Иако са приметним закашњењем и након непријатних искустава, питање употребе америчке јединице било је решено. Јединица је остала на том простору још неко време и ту обављала корисне послове. Начин њене употребе био је дефинисан. Више није била оруђе у рукама италијанских генерала већ средство америчке пропаганде. Као таква, јединица више није била од користи италијанској врховној команди, па је, стога, и борба за њено задржавање на тим просторима постала бесмислена. Кад је генерал Трит обавестио генерала Бадоља о одлуци донетој у Паризу, он је без поговора прихватио. Орландо је делио такво мишљење, иако је сматрао да би амерички батаљон у Котору могла да замени британска јединица.²⁶

Боравак Американаца на источној јадранској обали приближавао се крају. Током фебруара 1919. године пук се припремао за повратак, што се и догодило крајем месеца. Пук се сакупио у Ђенови, одакле је отпловио у САД.²⁷

Искуства која су официри и војници стекли током боравка у Црној Гори била су различита. Појединци су се лако снашли успоставили додире са локалним живљем, док други то нису били у стању. Официри су изражавали своје незадовољство начином на који су их италијански генерали користили у Црној Гори. Одговорност за негативно искуство сносили су политичари, генерали и официри који су одлучивали о

²⁴ Блис Бејкеру. Париз, 11. I 1919. *Блисове хартије*.

²⁵ Блис генералу Першингу. Париз, 16. I 1919. *Хартије генерала Першинга*.

²⁶ ДДИ, I, 467-468.

²⁷ *American Armies and Battlefields in Europe*, 431.

њиховом кретању и деловању. Најодговорнији је, свакако, био Хаус који је отворено нагињао и подржавао италијанске жеље и захтеве. Иако мању, одговорност су сносили и амерички генерали који су скоро у потпуности занемарили батаљоне у Котору и другде. То су били разлози због којих је армија САД недовољно учествовала у збивањима на Јадранском мору. У том погледу имала је потпуно подређену улогу у односу на морнарицу САД. Она је обавила изузетно важну улогу у кризним данима након закључења примирја са Аустро -Угарском.

Academician Dragoljub D. ŽIVOJINOVIĆ

AMERICAN TROOPS IN MONTENEGRO IN 1918-1919

Summary

According to provisions of the Truce with Austria-Hungary, concluded on November 3, 1918, the USA government and its armed forces assumed the obligation to participate in implementing its provisions. Considering the fact that the US President Woodrow Wilson and the Government were in a dispute with Italy over the latter's pretensions to Eastern Adriatic Coast, the presence of American troops was necessary to prevent armed conflicts between Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Dalmatia and Montenegro. Using their presence in Kotor, the Italian command tried to enter the interior of Montenegro with an American military unit and thus prevent the Great Constitutive Assembly from taking place. Having seen through the intentions of the Italians, American Major Scanland ordered a retreat of the troops to Kotor. After the Christmas mutiny of the royalists and their supporters on January 6, 1918, and their failure to realize their political goals, most of the insurgents sought refuge with American military troops in Kotor, trusting the Americans to protect them more than the Italians.

Др Радослав РАСПОПОВИЋ*

О ДИПЛОМАТСКИМ ОДНОСИМА ИЗМЕЂУ ЦРНЕ ГОРЕ И САД 1905 -1918.

ABSTRACT: The paper deals with the issue establishing diplomatic relations between Montenegro and the USA. The USA exercised their active right to legation in 1905, while the reciprocity in diplomatic representation was achieved in late 1918. The author is mainly preoccupied with the time when first American envoys were accredited, the issues they were dealing with during their occasional visits to Montenegro and the degree of influence they had on the relations between Montenegro and America.

KEY WORDS: USA, Montenegro, diplomatic representatives, letters of accreditation, John B. Jackson, State Department

Опште мјесто у теорији дипломатије је да дипломатски односи представљају основни облик одржавања званичних односа између држава у складу с начелима међународног права и признатом међународном праксом.¹ Подразумијева се и да се установљење дипломатских односа реализује на основу узајамне сагласности само међународно признатих држава, путем преговора.

Акредитовање дипломатских представника подразумијева постојање права посланства (јус легатионис) које се стиче с добијањем независности, у корпусу с осталим правима које посједују државе као суверени субјекти.²

* Аутор је научни савјетник и директор Историјског института Црне Горе.

¹ Др Богдан Кризман, *Постанак модерне дипломатије*, Загреб 1957, 12. Проф. др Милан Бартош, *Међународно јавно право*, књ. II, Београд 1956, 341. Др Миодраг Митић, *Дипломатске и конзуларне функције*, Београд 1988, 11. Александар Јелић, *Савремено дипломатско право*, Београд 1978.

² Видјети: Др Смиља Аврамов, др Миленко Крећа (*Међународно јавно право*, Београд 1986, 70): „Квантитативни вид суверености састоји се у серији атрибута: право на

У литератури не постоји јединствен став у погледу тумачења природе права на коме се заснива дипломатска дјелатност држава. Професор Бартош је сматрао да је право државе на слободно заснивање међународних односа изведено из права на међународну личност.³ Ј. Андраши реализацију те категорије односа везује за право на међународни саобраћај као основно право, а С. Аврамов и др М. Крећа сматрају да је то један од атрибута суверености.⁴

Но, без обзира на то о ком је саставном дијелу неког од основних права ријеч, неспорно је да је право посланства у активном или пасивном виду, односно право спољњег представљања, правни основ слања и примања дипломатских представника. Као атрибут неког од основних права (на међународну личност, сувереност или међународни саобраћај), право посланства се остварује институционализацијом конкретних веза, чиме држава ступа у дипломатске (или конзуларне) односе с другим таквим субјектима.

I

Црна Гора је своје право посланства стекла међународним признањем добијеним на Берлинском конгресу.⁵ Одлуке о признању неза-

самозаштиту и самоодбрану, трајни суверенитет над природним богатствима, право закључивања међународних уговора, активно и пасивно право посланства”; Мирко Кисовец, *Дипломатски представници*, Београд 1939, 13

³ М. Бартош (*Међународно јавно право*, књ. I, 270): „Право државе на међународну личност значи да свака држава има право да учествује у међународном животу као субјект међународног права (...) Ово право значи да свака држава може слободно развијати своје међународне односе (...) Право држава на међусобно општење обухвата право на дипломатске, саобраћајне и друге односе”.

⁴ Др Смиља Аврамов, др Миленко Крећа (*Међународно јавно право*, Београд 1986, 70): „Квантитативни вид суверености састоји се у серији атрибута: право на самозаштиту и самоодбрану, трајни суверенитет над природним богатствима, право закључивања међународних уговора, активно и пасивно право посланства”.

⁵ Међународно признање Црна Гора је добила 1878, најприје миром у Сан Стефану, а затим и на Берлинском конгресу. У првом случају ријеч је била о признању на билатералном плану између Русије и Османског царства, којим су двије државе први пут једним међународним актом, званично и „дефинитивно“, како у чл. 2 уговора стоји, признале Црној Гори статус независне државе. Одредбама овог уговора територија Црне Горе је била увећана скоро три и по пута. Она је добијала: Беране, Бијело Поље, Пљевља, Пријепоље, Тутин, Рожаје, Ругову, Плав, Гусиње, Никшић, Гацко, Подгорицу, Колашин, Спуж, Жабљак, излазак на море. У састав њене државне територије било је укључено скоро читаво Скадарско језеро; требало је да граница иде средином ријеке Бојане; добила је дио Јадранског приморја с луком Бар. То су била глобална рјешења. Уговор је, међутим, предвиђао и да европска комисија, у којој ће бити заступљене „узвишена Порта” и књажевска влада Црне Горе, дефинитивно одреди границе Књажевине “уносећи на лицу мјеста, у главни нацрт, модификације

висности Црне Горе од Високе Порте и свих осталих „Високих Страна Уговорница” које је још нијесу признале (чл. 26) и одлуке о новим, међународно признатим, границама (чл. 28) представљале су за Црну Гору правно најзначајнији дио одлука. Признање независности, претходно дато на билатералном плану, у споразуму између Русије и Османског царства у Сан Стефану, овим је добило потврду и од других великих сила.⁶ Тиме је Црна Гора и де јуре постала пуноправан члан ондашње међународне заједнице.⁷

Познато је да право посланства (јус легатионис) има свој активни и пасивни вид тј. да је услов не само за слање него и за примање дипло-

које буду сматрале потребним и оправданим и у обостраном интересу за мир између двије земље...”. С обзиром на то да су на конгресу у Берлину велике силе извршиле ревизије неких одредаба уговора из Сан Стефана, свакако да је финални акт конгреса имао већи значај за међународно признање него уговор из Сан Стефана. Фактичко стање државности тек је последице одлука Берлинског конгреса, у комуникацијама с другим државама, попримило све атрибуте сувереног дјеловања које је подразумеивало и једнак правни статус Црне Горе с осталим субјектима међународне заједнице. Видјети: Др Новак Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње 1979, 21; Г. Перaziћ, Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 110; *Берлински конгрес*, Подгорица 2008, приредио др Радослав Распоповић.

⁶ Према протоколу бр. 10 са сједнице од 1. јула на којој је расправљано питање Црне Горе у погледу прве алинеје чл. 2. уговора о миру у Сан Стефану, којим је призната независност Црне Горе од представника великих сила, изнијети су овакви ставови: „Лорд Салисбару изјављује да његова влада никада није признала ову независност и тражи изостављање ријечи „дефинитивно”. Из размјене мишљења по овом питању проистиче да је: „Њемачка, у принципу, признавала независност Књажевине и да је Аустро-Угарска већ формално признала. На питање које је предсједник поставио, гроф од Саинт-Валлиери-а одговара да је Француска имплицитно признала. Опумоћени представници Русије изјављују да њихова влада није никада ни престала да је признаје, будући да црногорске књажеве није потврђивао султан и да нијесу плаћали данак”. Г. Перaziћ и Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 120.

⁷ Признање је, осим позитивних, имало и негативне стране. Одлукама конгреса Црна Гора је највише оштећена у приморју, гдје је добила само Бар и дио обале, уз значајно ограничење њеног суверенитета на том подручју. Спич је узела Аустро-Угарска, а Улцињ с обалом и територијом до Бојане требало је вратити Османском царству. За узврат, Црна Гора је добила Подгорицу, Спуж и Жабљак, а за напуштање дијела територије у Херцеговини: Билеће, Гацко, Зупце, Црквине, које су припале Аустро-Угарској, Црној Гори су додијељени Плав и Гусиње. Укупно територијално проширење такође је значајно смањено а, сем тога, Берлинским уговором (чл. 29) било је предвиђено да лука Бар и све црногорске воде буду затворене за ратне бродове свих народа; поморско-полицијски и санитарни надзор како у Бару тако и дуж црногорске обале требало је да врше аустроугарски лаки стражарски бродови. За црногорску обалу усвојено је законодавство које је било на снази у Далмацији. За Аустро-Угарску је резервисано и право пружања конзуларне заштите црногорској трговачкој поморској застави. Најзад, Црна Гора се имала споразумјети с Аустро-Угарском о праву ове државе на изградњу и одржавање једног друмског и жељезничког пута преко црногорске територије у приморју. За Црну Гору је резервисана слобода пловидбе Бојаном.

матских представника других држава. Сходно овом праву, одмах након признања независности своја дипломатска представништва на Цетињу отвориле су велике силе: Русија, Француска, Аустро-Угарска, Италија, Велика Британија и Османско царство. Двије прве од побројаних земаља то су урадиле 1878, а већина осталих наредне 1879. Од других великих сила дипломатска представништва у Црној Гори отворила су и САД 1905. и Њемачка 1906.

Што се процедура отварања тиче пракса Црне Горе се, најчешће, није одвијала сходно познатим теоријским обрасцима. Поступак њиховог успостављања одвијао се на приближно исти начин, сходно истом протоколу, било да је ријеч о успостављању дипломатских односа с великим силама или, пак, малим, чак и полусувереним земљама (Бугарска). Разлог томе тешко да је могао бити у непознавању норми међународног права већ више у потреби да се потврди расположење земље за проширењем броја представника акредитованих на Цетињу.

Недостатак финансијских средстава онемогућио је Црну Гору да путем властитих дипломатских мисија, седентарног карактера, самостално представља земљу у иностранству или оствари реципроцитет у односима с државама које су имале своја посланства на Цетињу. Зато је већ почетком 1879. министар спољних послова Станко Радоњић затражио од секретара руског посланства на Цетињу Шпејера да интересе Црне Горе у свијету заступају дипломатски представници те државе, у свим земљама у којима су акредитовани, све док Црна Гора не буде у прилици да отвори своје дипломатске мисије.⁸

Прихватајући захтјев Црне Горе, министарство иностраних дјела Русије циркуларном нотом од 8. фебруара 1879. пренијело је то право на своја посланства у другим земљама, о коме су она требала да обавијесте њихове владе. Нота о генералном заступању Црне Горе изазвала је негативне реакције влада појединих великих сила.

На циркулар руске владе о заступању интереса Црне Горе најприје је негативно реаговала влада Аустро-Угарске, позивајући се на чл. 29 Берлинског уговора и њено право конзуларне заштите црногорских интереса⁹. Под утицајем Аустро-Угарске и османска царевина је, позивајући се на чл. 10 Берлинског уговора, одбила заступање Црне Горе у

⁸ О садржају књажевог захтјева, који је имао карактер генералног овлашћења за заступање дипломатских интереса Црне Горе, Шпејер је нотом од 26. децембра 1878/7. јануара 1879 (која је у Петрограду примљена 9/21. јануара 1879), обавијестио Николаја Карловича Гирса, министра спољних послова Русије, Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф. Славянский стол, д. 425, 12.

⁹ Аустро-Угарска се позвала на члан 29 и добијено право конзуларне заштите црногорске поморске заставе. Видјети: проф. др Гавро Перацић, мр Радослав Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, Подгорица 1992, 128.

Османском царству од стране Русије.¹⁰ Остале велике силе, и поред изостанака изричитог противљења заступању Црне Горе од стране Русије, настојале су да што више умање његов значај, кроз рад својих сталних мисија на Цетињу.

II

Неколико деценија касније од међународног признања Црне Горе на Берлинском конгресу успостављени су дипломатски односи између Црне Горе и САД. То се десило крајем 1905, предајом акредитивних писама америчког изасланика у Атини Џона Џексона а протокол о акредитовању био је истовјетан с оним практикованим приликом успостављања дипломатских односа с другим великим силама. Било је и извјесних специфичности. Неке су произилазиле из чињенице да су се односи између двије земље до тада одвијали заступањем интереса Црне Горе у САД посредством Русије, и да та пракса отварањем америчке мисије није прекинута, мада је садржај заступничких послова тиме свакако умањен. Специфично је било и то да су САД свог дипломатског представника у Црној Гори именовале тек 1905. године и то на нерезидентној основи.

Кратак приказ историје успостављања дипломатских односа између двије земље био би сљедећи. Најприје се црногорско министарство спољних послова позвало на познати циркулар руске владе од 8. фебруара 1879. и затражило да дипломатски представници Русије штите интересе Црне Горе у Сједињеним Америчким Државама. Такав акт упућен је Стејт департменту крајем априла или почетком марта 1905.¹¹ Позитивним одговором вршиоца дужности државног секретара Алвија Ејдија од 30. априла те године,¹² дипломатским представницима Русије дато је право да заступа интересе Црне Горе. И захтјев и позитивна одлука могу се добрим дијелом везивати за веома бројно присуство црногорске економске емиграције у САД.¹³

¹⁰ Османско царство се позвало на члан 31. уговора по коме је требало да се Књажевина Црна Гора „споразумије непосредно с отоманском Портом о именовану црногорских представника у Цариграду и неким мјестима Империје гдје се за тим укаже потреба.” Видјети: Г. Перaziћ, Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 128.

¹¹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, приредио др Радослав Распоповић, Подгорица 2010, 55.

¹² Исто.

¹³ Почетком XX вијека број иселених Црногораца у САД био је веома висок. Ријеч је била, углавном, о „одлажењу на зараду”, дакле због економских разлога, али је оно било толико масовно да је постојала опасност да ће Црна Гора остати без радне снаге. Видјети: Никола П. Шкерковић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд 1964, 59; Др Пејовић Д. Дјоко, *Исељавање Црногораца у XIX вијеку*, Титоград 1962.

Но, исељеничко питање и велики број досељених Црногораца није био једини разлог за позитиван одговор на црногорски захтјев. Обраћање Црне Горе било је у сагласју с промјенама у спољној политици САД. Иако нијесу биле дефинисане до нивоа јасног политичког заокрета, у њиховој позадини стајале су дилеме у погледу сврсисходности даљег вођења изолационистичке политике и неангажовања на европском континенту, као у претходним деценијама, а као оправданији спољнополитички наступ сматрано је веће присуство САД у спољној политици европских држава. САД су, дакле, у то вријеме и даље званично водиле изолационистичку политику, али да она, као ни до тада, није значила непостојање дипломатских, политичких а посебно не економских односа са европским државама. Вјероватније је, ипак, да су се већи степен утицаја и једног и другог од наведених разлога укрстили па су у спољној политици САД, поред осталог, учинили политички актуелном и позицију Црне Горе.

Планови о реорганизацији мреже америчких дипломатских представништава у свијету утицали су и на формулисање конкретаног предлога о реорганизацији америчке дипломатске службе на Балкану. Он је сачињен од стране, будућег првог америчког дипломатског представника у Црној Гори, Џона Б. Џексона. Предлог се заснивао на идеји да, ако у Бугарској не буде акредитована независна дипломатска мисија, она буде придружена Румунији и Србији, а не Грчкој. То је објашњавано добрим везама Букурешта, Београда и Софије, тј. чињеницом да се из румунске пријестонице до Софије могло стићи, возом, путовањем у трајању од 24 сата.¹⁴

Пошто није био прецизно упознат с плановима о могућем отварању америчког дипломатског представништва у Црној Гори, Џексон је предлагао да, ако је његово успостављање актуелно, дипломатски односи са Црном Гором треба да буду на нерезидентној основи и да дипломатски заступник САД у Црној Гори буде амерички дипломатски представник у Букурешту. То је образлагао добром саобраћајном повезаношћу Букурешта, преко Београда и Босне, са Црном Гором. Наведени предлог сматрао је много бољом варијантом него да САД у Црној Гори заступа амерички дипломатски представник у Атини, из које је комуникација са Црном Гором знатно тежа и нередовнија.¹⁵

Политику укључивања САД у европски систем равнотеже снага, за чим се, због снаге Америке, као глобалне силе, осјећала све већа потреба, настојао је да политички неагресивно артикулише предсједник САД Теодор Рузвелт.¹⁶ Потребу за укључивањем САД у међуна-

¹⁴ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 54.

¹⁵ Исто, 52.

¹⁶ Теодор Рузвелт (1858-1919), предсједник Сједињених Америчких Држава (1901-1909).

родну заједницу на принципима политике равнотеже снага не само да није сматарао погрешном већ управо супротно, неком врстом политичке неопходности, с обзиром на степен економске и политичке моћи САД. Иако је свијест о потреби напуштања изолационистичке политике и у самој Америци у извјесној мјери постојала, још увијек није био пронађен адекватан политички модел који би гарантовао успјех ако се тим политичким путем крене.¹⁷ Изолационизам је и даље имао знатно већи број присталица, иако не, можда, тако чврсто убијеђених као раније. Потреба да САД обезбиједи мјесто у међународној заједници сходно величини и моћи којом је располагала била је све присутнија.

III

Наведени разлози свакако су представљали шири историјски оквир који је определијелио став Стејт департмента да значај првобитне одлуке, поводом захтјева Црне Горе за заступање њених поданика у САД од стране Русије, донекле умањи определијеливши се да послове представљања САД у Црној Гори врше оне саме, именованем свог дипломатског представника.

Сходно новом политичком курсу, донесена је одлука да дотадашњи дипломатски представник САД у Србији и Румунији Џон Б. Дексон буде именован за изванредног посланика и опуномоћеног министра Сједињених Америчких Држава у Грчкој и Црној Гори и дипломатског представника у Бугарској, док је за заступника америчких интереса у Србији и Румунији, одређен Џон Ридл, дотадашњи генерални конзул у Каиру.¹⁸ Том одлуком, садржаном у акту од 3. марта 1905, Стејт департ-

Припадао је Републиканској странци, али је због неслагања с Вилијамом Тафтом касније основао Прогресивну странку и био њен кандидат на изборима 1912. За председника САД тада је изабран Вудро Вилсон (ту дужност је обављао од 1913. до 1921. године). Теодор Рузвелт је заслужан за изградњу Панамског канала, а за посредовање ради окончања руско-јапанског рата 1906. добио је Нобелову награду за мир.

¹⁷ Вудро Вилсон је на идеји о „посебности америчке нације“, њеној несебичности, о предодређености да ради добра других народа а не властитих интереса води борбу против неправде у свијету, извео Америку из изолационизма. Теодор Рузвелт, за разлику од „Вилсоновог идеализма“, заступао је концепт равнотеже снага, који је био карактеристичан за Европу, и сматрао да Америка због своје снаге, на бази основних принципа реал политике, треба да изађе из изолационизма и укључи се у глобални поредак равнотеже моћи у свијету. Ширење демократије и моралних вриједности за њега нијесу били прави покретачки мотив. Касније је признао да он са својом политиком не би могао, као што је то учинио Вилсон, да изведе амерички народ из изолационизма. Видјети: Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, књ. 1, Београд 1999, 183-199.

¹⁸ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 55-56.

мент је број својих дипломатских представника у појединим државама на Балкану повећао отварањем дипломатских представништава у још три земље.

Џон Б. Џексон је, дакле, акредитован за првог америчког дипломатског представника у Црној Гори, на нерезидентној основи. Начином његовог именовања поступљено је супротно од предлога који је он раније заступао, да амерички дипломатски представник на резидентној основи у Букурешту буде и нерезидентни дипломатски представник САД у Црној Гори. Умјесто тога, Црну Гору, по одлуци Стејт департамента „покривао је“ њен стални дипломатски представник у Атини, што је у првим годинама дипломатских односа између двије земље био сам Џексон.

Коначну потврду ова одлука је добила на засиједању конгреса тиме што је одређено да ове измјене ступају на снагу 1. јула 1905. Тада је Џон Џексон положио заклетву и добио пуномоћја, односно акредитивна писма за обављање нових дужности у три наведене земље.

Америчко министарство, ипак, није могло да поступи по предвиђеном плану све до љета 1905. Но, и прије званичног именовања Џексон је започео са слањем детаљних извјештаја из Атине путем којих је информисао своју владу о свим значајним догађајима везаним за Црну Гору: спровођењу реформи, изборима за скупштину 1905. на којој је књаз желио да октроише устав, начин доношења устава, припремама за увођење парламентаризма...

И прије него што је предао акредитиве, Џон Б. Џексон био је у посјети Црној Гори од 22. до 27. августа 1905. и, осим од предсједника владе, 24. августа био је примљен и у аудијенцију код црногорског књаза. Констатујући да између двије земље нема неријешених питања, извјештавао је и да се 26. августа 1905. срео с престолонаслједником Данилом, а да је слједећег дана отпутовао у Грчку.

Џексонови извјештаји из тог периода обилују мноштвом података о спољној и унутрашњој политици Црне Горе на почетку XX вијека, а уз један извјештај са оцјеном односа ове државе с другим земљама доставио је и списак међународних билатералних споразума које је закључила Црна Гора. С почетком званичног обављања дипломатских послова од стране Џона Б. Џексона није успостављен реципроцитет у дипломатском представљању између двије земље. Црна Гора то неће успјети да постигне до пред сам крај 1918, када је за њеног изванредног посланика и опуномоћеног министра именован генерал др Анте Гвозденовић. Зато је интересе Црне Горе, односно њених поданика у САД, све до тада штитила Русија.

IV

Акредитивна писма Џон Б. Џексон је уручио 30. октобра 1905. У првом извјештају посвећеном том догађају обавијестио је о предаји писама предсједника Теодора Рузвелта црногорском књазу.¹⁹ У кратком рапорту пренио је и молбу црногорског књаза да пренесе његову захвалност предсједнику САД. Џексон је најавио свој брз повратак у Атину и детаљнији извјештај из Грчке о боравку на Цетињу. Ипак, није пропустио да наведе још неколико података који су за савременог истраживача историје дипломатије Црне Горе веома важни.

Наиме, према писму америчком државном секретару Џону Хеју од 4. јануара 1905. Џексон наводи да није упознат „каква је препорука за Црну Гору“ и „да ли ће на Цетињу бити акредитован амерички представник“ али је, за случај да се то деси, дао своје савјете о којима смо претходно говорили. Из Џексоновог извјештаја од 30. октобра 1905. произилази да је књаз о томе био обавијештен знатно раније, у јуну 1904. У то вријеме је био у посјети Њемачкој, а у Берлину је обавијештен да „њемачка Влада разматра успостављање мисије у Црној Гори и да ће се тражити од Рајхстага да то обезбиједи на свом сљедећем засиједању ове јесени“.²⁰ Убрзо након што се дознало да ће амерички представник бити акредитован на Цетињу, у Њемачкој је очигледно порастао степен заинтересованости да и она сама отвори своју мисију у Црној Гори. Иако је у томе пресудан значај имала посјета књаза Николе Берлину, очигледно није био без утицаја ни амерички план о отварању посланства у Црној Гори. Наведени податак је утолико занимљивији уколико се зна да због случаја с бароном Тестом²¹ Њемачка скоро три-

¹⁹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 89; Др Милан Булајић, *Односи између Црне Горе и САД и црногорско исељеништво*, Сусрети, бр. 90-91, Титоград, март-април 1988, 19.

²⁰ Исто.

²¹ Према закључку конгреса у Берлину сачињени су били нарочити протоколи “за сваку интересирану државу”, с одлукама и потписима делегата свих сила. За доносиоца таквог протокола у Црну Гору, “да га званично Књазу уручи”, био је одређен барон Теста. Међутим, како свједочи војвода Гавро Вуковић: “Кад је нарочити изасланик Књаза Бизмарка дошао на Цетиње, неким кобним случајем, нити га је ко сусрио, нити ико на њега пажње обратио. Књаз се находио негдје у унутрашњости земље. Војвода Станко Радоњић, који се занимао нашом спољном политиком, јер онда није било министарстава у Црној Гори, био је у пратњи Књажевој. Барон Теста остао је три дана на Цетињу, па кад је видио да на њега нико ни главе не окреће, вратио се у Котор. Из Котора послао је телеграфично крваву жалбу противу Књаза Кнезу Бизмарку”. Сматрајући ситуацију у којој се његов представник тада нашао „неописивим скандалом” и „тешком увредом”, Бизмарк “није хтио захтијевати сатисфакцију већ, пошто је обавијештен о том нечувеном поступку према нарочитом званичном његовом мисијонеру, у највишем огорчењу издао је један ужасан циркулар на сву германску

десет година није имала дипломатске односе с Црном Гором и да их је испоставила тек 1906.

Детаљан извјештај Џона Б. Џексона о аудијенцији на црногорском двору, свечаној предаји његових акредитивних писама, разговору с књазом Николом, Џексон је послао америчком државном секретару 28. новембра 1905. из Атине.²² У њему је описао свој долазак у Котор 27. октобра 1905. а затим и одлазак истог дана на Цетиње. Приликом боравка у црногорској пријестоници посјетио је министарство спољних послова и тамо оставио копију својих акредитивних писама, чије оригинале је 30. октобра уручио црногорском књазу. Током боравка на Цетињу сусрео се и разговарао с црногорским министром спољних послова Гавром Вуковићем, затим с наслједником пријестола књазом Данилом Петровићем, који га је позвао да руча с њим и књагињом. Џон Б. Џексон је, дакле, био врло љубазно примљен у Црној Гори.

Предаја акредитивних писама обављена је по уобичајеном протоколу. Књажевски ађутант одвео га је дворском кочијом до двора испред кога је била постројена почасна чета и оркестар који је свирао „Живјела Колумбијо“²³ и приликом доласка Џона Б. Џексона на двор и каснијег одласка. Приликом предаје акредитивних писама, на свечаној церемонији у највећој просторији за пријеме на двору, уз присуство свих високих личности политичког живота Црне Горе, Џексон је парафразирао ријечи америчког предсједника, садржане у акредитивним писмима, додајући при томе и изразе личног задовољства што је он „први представник једног слободног народа у земљи која је одувijek успијевала да одржи своју независност“.²⁴

У својој бесједи књаз Никола И Петровић-Његош, према истом извјештају, осим личне захвалности предсједнику САД због именовања Џексона за првог америчког изасланика и опуномоћеног министра у Црној Гори, поред осталог, исказао је поштовање према предсједнику Теодору Рузвелту, уз захвалност према осјећањима које он гаји према њему, његовој породици и Црној Гори.²⁵

Након предаје акредитивних писама, Џексон је с књазом „у другој одаји“ водио пријатан, неформални разговор. Током тог сусрета књаз је у више наврата поновио да њему и његовој породици чини велико лично задовољство и част „да угости америчког представника у Црној Го-

дипломацију унакрст свијета, као и на све своје консулате, да морају у свакој прилици игнорирати Црну Гору тако, као и да не постоји”. Војвода Гавро Вуковић, *Германија и Црна Гора*, Записи, књ. И, Цетиње, јул-децембар 1927, 97.

²² *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 108.

²³ „Хаил Цолумбиа“ – ранија незванична химна Сједињених Америчких Држава

²⁴ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 108.

²⁵ Исто.

ри“. Као пријатељ Русије захвалио се на предсједнику САД на његовом заузимању „у постизању мира између те земље и Јапана“. Истовремено је изразио наду да ће Џексонов долазак у Црну Гору „бити од користи Црногорцима у Сједињеним Државама и да ће такође водити побољшању трговинских односа између двије земље“. ²⁶ Књаз је предложио и почетак преговора о трговинском споразуму. ²⁷

Сљедеће вечери, 30. октобра, у Џексонову част приређена је вечера на двору. Тада је краљ прочитао „Проглас народу црногорском“ који је објављен четири дана касније, у којем књаз Никола најављује „о идућем Никољудне“ одржавање уставотворне скупштине и расписивање избора. ²⁸

Не само у вријеме прве Џексонове званичне аудијенције током предаје акредитива, већ и касније 21. новембра 1905, ²⁹ књаз се с посебном присношћу обратио предсједнику Теодору Рузвелту и поново изразио своју захвалности због именовања америчког изасланика у Црној Гори.

Џексон је извјештавао да се у Црној Гори успостављање дипломатских односа са САД сматрало „догађајем од велике важности“ и да су књаз, књажевска породица и други Црногорци с којима је био у контакту стално стављали до знања да то што је америчка влада акредитовала на црногорском двору свог дипломатског представника „комплимент Црној Гори, који су САД дали малој планинској земљи“ и да је тај „комплимент“ од свих „много цијењен“.

САД нијесу имали зграду својег посланства на Цетињу. Резиденција Џона Б. Џексона, и каснијих америчких посланика који су повремено долазили у Црну Гору, био је хотел Гранд на Цетињу. ³⁰ За долазак неколико пута годишње, по неколико дана, то је свакако било довољно.

Приликом првог боравка у црногорској пријестоници, а слично је било и касније, Џексон је обратио пажњу и на то да ни у једној црногорској продавници није било производа америчког поријекла, а да је све друго што се у њима налазило, било слабог квалитета. То је говорило о сиромаштву, односно малој економској снази земље. Као добру страну

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Одлуку о даривању Устава књаз је саопштио у Лучинданском прогласу од 18/31. октобра 1905. Истога дана издат је указ којим је књаз наредио да се избори посланика за Скупштину заказану за 16/19. децембар одрже 14/27. новембра 1905. Скупштина је, сходно књажевој вољи изгласала Уставнав, на Нукољдан 16/19. децембара 1905. Др Радослав Распоповић, *Нормативна основа изборног изборног система за Црногорску народну скупштину*, Парламентаризам у Црној Гори, Зборник радова са Округлог стола историјског института Црне Горе, Подгорица 1999, 273.

²⁹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 97.

³⁰ Глас Црногорца, бр. 41, 15. октобар 1905.

књажеве политике сматрао је намјеру да се Црна Гора развије изградњом путева, како би се повезали већи градови, да се Бар претвори у „слободну луку“ и изгради кратка пруга од „луке до унутрашњости“. Ипак, изражавао је скептицизам у погледу економске консолидације земље, јер су се сви главни инвестициони радови заснивали на страним средствима.

Џексон као и два каснија америчка дипломатска представника акредитована у Црној Гори, Ричмонд Пирсон, који је на тој дужности био од 20. маја 1908. до 29. јуна 1909, и Џорџ Мозес, који је у исти статус имао од 31. маја 1910. до 30. септембра 1912, нијесу имали подједнак степен дипломатског ангажмана у односу на Јакоба Голд Штурмана (на дужности од 21. јула 1913. до 18. августа 1913), Џорџа Фреда Вилијамса (на дужности од 10. маја 1914. до 28. септембра 1918) и Гарета Дроперса (на дужности од новембра 1914. до 4. децембра 1918). Последња тројица су, званично, такође били акредитовани у Црној Гори. Међутим, за разлику од њих, Џексон, Пирсон и Мозес су били у прилици да се упознају са свим странама друштвеног живота Црне Горе, укључујући и питање масовне емиграције Црногораца у САД, јер су повремено долазили и у њој боравили. Примјећивали су да је емиграцију Црногораца у друге земље подстицала Аустро-Угарска, пред намјераваном окупацијом Босне и Херцеговине. Том питању био је посвећен садржај већине извјештаја ових дипломата до 1908. Свакако да за такав приступ није био без значаја податак да се током 1905-06. на раду ван Црне Горе налазило скоро 22 % активног војног састава оружаних снага Црне Горе, који су чинили основу њене војне моћи. И поред смањеног људског потенцијала Црна Гора је покушавала да се наоружа набавком потребне опреме у иностранству. Амерички изасланици констатују да Црна Гора у том погледу није била усмјерена само према Русији, него и према другим земљама. Знало се, а то су и њихови извјештаји садржали, да је послје књажеве посјете Италији Црна Гора добила 52 тешка, али застарјела топа.

Посебну тематску цјелину представљају извјештаји о доношењу устава, конституисању парламента и почецима његовог рада. У децембру 1906. Џексон је извјештавао о формирању прве уставне владе Лазара Мијушковића, након увођења парламентарног система власти, истичући позитивност промјена које се, након доношења устава, могу очекивати. Оцјењивао је да је рано говорити о вишестраначком политичком животу државе, али је наговјештавао брзу подјелу изабраних представника у парламенту на двије групе: конзервативну, за очување постојећег система, и прогресивну, која тежи новим идејама које треба очекивати.³¹

³¹ Први парламентарни (уставни) избори за црногорску народну скупштину одржани су 14/27. септембра 1906. Из скупштинске већине формиран је опозициони блок – Клуб

На спољнополитичком плану, први амерички дипломатски представник позицију Црне Горе је оцјењивао са становишта односа с појединим земљама.

Свакако да су посебан значај имали односи са сусједним Османским царством, не само због прошлости већ и због њихове савремене актуелности. Односе између те двије земље је оцјењивао пријатељским, али је, ипак, јасно уочавао примарну улогу Русије у спољном и унутрашњем животу Црне Горе. При томе није занемаривао ни пријатељске и врло срдачне везе Црне Горе и Аустро-Угарске, посебно књаза Николе са царом Фрањом Јосифом. Црногорско-италијанске односе је сматрао врло важним и због породичних тј. династичких али и економских веза. За оцјену укупне међународне позиције земље није занемаривао значај добрих политичких односа Црне Горе с Француском и Великом Британијом, којима је додавао и САД. Добре односе Црне Горе с Грчком, Бугарском и Србијом, с којима је Црна Гора такође имала успостављене дипломатске односе, сматрао је такође веома важним.

По свом садржају Џексоновим извјештајима су слични и извјештаји Стејт департменту Ричарда Пирсона и Џорџа Мозеса. Обиловали су мноштвом података и пратили различите аспекте политичког и друштвеног живота Црне Горе. С друге стране, не можемо то исто рећи и за садржај службених обраћања Стејт департменту њихових насљедника Јакоба Голд Штурмана, Џорџа Фреда Вилијамса и Гарета Дроперса. Они су, званично, такође били акредитовани у Црној Гори, и мада је њихов дипломатски статус официјелно био исти, у пракси се разликовао од статуса њихових претходника.

Иако, такође, акредитовани на нерезидентној основи, за разлику од првих америчких дипломата у Црној Гори, они нијесу били у прилици да се у непосредној комуникацији с црногорским званичницима, или доласком у Црну Гору, упознају с политичким животом земље, унутрашњим приликама, условима у којим се одвијао њен међународни живот. Учешће Црне Горе у Првом а потом у Другом балканском рату, као и избијање Првог свјетског рата, спрјечавали су их у обављању дипломатских дужности на уобичајен начин. С друге стране, криза у међуна-

народне странке, који је оштро критиковао представнике извршне власти, односно владу. Наредни, пријевремени, избори одржани су 18/31. октобра 1907. На њима, као и на изборима од 14/27. септембра 1911, апсолутну побједу однијеле су присталице књаза Николе, који су, након формирања опозиционе Народне странке, почетком 1907. године, формирали Праву народну странку - Пашаши. У овим скупштинским сазивима није било ни једног представника Народне странке, прије свега због прогона од стране режима којима су били изложени. Тек на изборима од јануара 1914. Народна странка је добила изборну већину. Видјети: Р.Распоповић, Др Радослав Распоповић, *Нормативна основа изборног изборног система за Црногорску народну скупштину*, 175.

родним односима који су ови догађаји изазвали и одлазак краља Николе и црногорске владе у емиграцију почетком 1916. природно су најприје смањили а потом елиминисали дотадашњи интерес америчких дипломата из Атине за одржавање дипломатских односа са Црном Гором. Зато, иако су званично били и на дипломатској дужности, тиме што су били акредитовани при црногорском двору, они нијесу били у могућности да обавјештавају Стејт департмент о збивањима у Црној Гори или раду црногорске владе у емиграцији.

Зато су у анализи дипломатских односа Црне Горе и САД нама били на располагању само дипломатски извјештаји америчких дипломата за период до 1912, у којима су они износили своја виђења о спољним и унутрашњим приликама у Црној Гори. Свакако да је та врста докумената важна јер пружа информације о томе како је америчка дипломатија, осим о претходно реченом, видјела и извјештавала о укупном друштвеном и политичком животу у Црној Гори, нпр. парламентарним изборима 1906, формирању политичке опозиције режиму, изгласавању неповјерења влади Лазара Мијушковића, монетарном систему у Црној Гори... Ти дипломатски списи представника једне ваневропске земље свакако су значајни за објективност анализа прошлости Црне Горе. Осим одсуства било каквих непосредних политичких интереса, па тиме и пристрасности, за ове извјештаје је карактеристичан изненађујуће висок степен аналитичности. Пишући их, њихови аутори се нијесу задржавали на опису стања, изузев онда када је то било неопходно, већ су успијевали у настојању да продру у суштину друштвених збивања и политичких појава. Такав приступ је омогућавао америчким дипломатама да играју активну улогу у односима између двије земље.

У корпус таквих „активних чињења“ спадају: закључивање споразума о међусобном наслеђивању, вјероватно наметнутим потребом регулисања имовинског стања великог броја Црногораца на раду у САД, затим пружање података о царинским тарифама, ради подстицања трговинске размјене, извјештавање о немогућности забране уласка у САД црногорској политичкој емиграцији, али и извјештавање или непосредно учествовање у прославама значајних догађаја из црногорског политичког живота, који су афирмисали блискост међусобних веза двије земље. Случај те врсте био је и проглашење Црне Горе за краљевину и четитке председника Тафта³² краљу Николи, уз које су пренијете и честитке америчког народа Црној Гори на уздизању у ранг краљевства.

³² Вилијам Хауард Тафт (1857-1930) био је двадесет седми председник Сједињених Држава (1909-1913), министар правде Сједињених Држава (1921- 1930).

V

Активнијој улози америчких дипломата у спољнополитичком животу Црне Горе доприносили су и главни актери на црногорској политичкој сцени. Један од таквих примјера је и понуда увале Валданос Сједињеним Државама, од стране црногорских власти, као неке врсте трајне концесије која би несумњиво обезбиједила извјесну политичку стабилност и заштиту Црне Горе на међународном плану. Прије него што објаснимо како је она конкретно дата, обратимо пажњу на могуће мотиве који су је условили.

Њих, ван сваке сумње треба тражити у међународној позицији Црне Горе послје руско-јапанског рата 1905. Свакако да су пораз који је тада доживјела Русија и пад њеног међународног утицаја који је потом слиједио ослабили политичку позицију у Црној Гори. Сем тога, претходни мајски преврат у Србији 1903. и долазак на пријесто династије Карађорђевића промијенили су позицију Црне Горе у балканској политици Русије. Губљење ранијег престижа у односу на друге балканске земље, када је била у питању наклоњеност руског двора, сигурно је могао бити један од разлога за тражење новог спољнополитичког покровитеља. Аустро-Угарска, са својим експанзионистичким плановима према Балкану, па тиме и Црној Гори, свакако то није могла бити. Шта више њена политика је изазивала страх од могућег политичког и економског подјармљивања Црне Горе, које је без раније заштите Русије могло бити сасвим реално.

Сем тога и продор италијанског капитала у различитим областима економског живота земље, био је врло изражен. Градња слободне луке у Бару, пруге од Бара до Вирпазара и монопола дувана у Подгорици били су илустративни примјери економске пенетрације Италије у привредни живот Црне Горе, на који се лако могло надовезати и ширење политичког утицаја.

Окретање Америци, као противтежи могућег јачања политичког и економског утицаја сусједа, и без анализа других могућих мотива, изузев очекиване економске користи, могло је да представља објашњив мотив наведене понуде.

Да црногорска понуда дијела своје територије није имала случајан карактер говори чињеница да је она обнављана у више наврата током периода 1909- 1911. године.

Прву информацију о црногорској понуди, са ознаком повјерљивости, из америчког посланства у Атини, Стејт департменту послао је дипломатски представник САД у Црној Гори 22. маја 1909. Пирсон је јављао: „да га је приликом посљедње посјете Црној Гори Влада те земље

обавијестила у повјерењу да жели да уступи Сједињеним Државама без надокнаде, услова или задршки увалу Валданос, заједно са околним земљиштем које се протеже до врха околних планина, како би омогућила Седињеним Државама да успоставе поморску базу и станицу за снабдијевање угљем у европским земљама“.³³

Исти датум носи и Пирсоново писмо П.Ц. Ноксу, америчком државном секретару. У њему с више детаља износи околности под којим му је, приликом његове опроштајне посјете Црној Гори, 3. маја 1909, ова понуда саопштена у министарству спољних послова Црне Горе. Њу није саопштио било ко, него предсједник владе и министар спољних послова Црне Горе др Лазар Томановић, у присуству подсекретара министарства Слава Рамадановића. Томановић је саопштио да „Књаз и Парламент Црне Горе, након пажљивог разматрања прошлости и садашњег положаја Сједињених Држава, и посебно великодушног става наше Владе у односу према слабијим силама, поготово њеног недавног великодушног понашања према Кини и Куби, озбиљно желе да уступе“³⁴ Сједињеним Државама увалу Валданос, у границама које је саопштавао у свом претходном писму.

Пирсон даље наводи своју запрепашћеност овом понудом, која је подразумијевала да се Црна Гора од тридесет миља своје морске обале одрекне једне трећине. С друге стране, процјењивао је да би једна десетина цијене војног брода била довољна да се подигне морски зид у Валданосу, иза кога би се мирно и безбједно могла усидрити читава флота. Пуна цијена једног борбеног брода била би довољна за утврђења која би ово мјесто учинила неосвојивим попут Гибралтара, „подједнако корисним у случају потребе“.³⁵

Пирсона су ипак мучили мотиви понуде и сумња да је она посљедица блискости књаза Николе с аустријским царем Фрањом Јосифом и жеље да се тиме провјери до које мјере су САД спремне да напусте своју традиционалну политику изолационизма.

И сам Стејт департмент је био изненађен садржајем понуде, а прије него што је коначан одговор дат, услиједило је обраћање за мишљење одјељењу ратне морнарице. Одговор који је ускоро стигао гласио је да „таква база није потребна САД-у“.³⁶ Одговор одјељења ратне морнарице образложен је следећим разлозима - као прво, наведено је да „постављање такве базе на обали Црне Горе на Јадранском мору није пожељно, с обзиром на ријетке прилике у којима би морнарица Сједи-

³³ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 235.

³⁴ Исто, 237-238.

³⁵ Исто, 238.

³⁶ Исто. 286.

њених Држава могла користити такву базу, пошто на Медитерану нема сталних морнаричких снага³⁷; други разлог којим је одбијање мотивисано био је да као „станица за снабдијевање угљем таква база није потребна, пошто је сада пракса да се флота, или чак и мали ескадрони, снабдијевају угљем бродовима за превоз угља него у станици“.³⁸

Став одјељења ратне морнарице био је и званичан став Стејт департамента. Одговор који је замјеник државног секретара 1. јула 1909. упутио министарству спољних послова Црне Горе садржао је идентичне разлоге због којих су САД процијениле да успостављање такве базе на обалама Црне Горе није пожељно. Након тога, посредством новог дипломатског представника САД у Црној Гори Мозеса, услиједила је изјава захвалности црногорској влади на учињеној понуди, односно црногорски предлог је одбијен.³⁹

Након негативног одговора америчке владе на црногорску понуду, када је ово питање Мозес узгредно поново покренуо у јуну наредне 1910. године, испоставило се да је, према објашњењу министра спољних послова Лазара Томановића, иницијатива у вези с Валданосом погрешно схваћена и погрешно пренијета у Вашингтон. То је требало да значи да црногорске понуде у погледу уступања Валданоса на начин на који је то пренио Пирсон, у ствари, није ни било.⁴⁰

Да, ипак, то накнадно Томановићево тумачење није одговарало стварним политичким потезима највиших црногорских званичника потврђује неколико докумената из 1911.

Ц. Х. Мозес је 6. јула 1911. године у личном писму предсједнику Стејт департамента Хантингтону Вилсону извјештавао да га је краљ позвао „ријешен да му повјери једну велику тајну“. Према садржају текста који је Мозес записао краљ је рекао: „Нудим Сједињеним Државама, без накнаде, на најам од деведесет година, уз привилегију обнављања, луку Улцињ са свим потребним земљиштем уз њу, за станицу за снабдијевање угљем, морнаричку базу или за какву год намјену за коју се одлуче Сједињене Државе.“⁴¹

На Мозесово чуђење да је то питање још увијек актуелно, мада је ријеч била о Улцињу а не Валданосу, јер га је сматрао разријешеним током претходне године, краљ је, „јакو запањен“, тражио објашњење.

У истом писму Мозес наводи да је у наставку разговора пренио садржај ранијег Пирсоновог извјештаја о Томановићевој и Рамадано-

³⁷ Исто, 241.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, 244.

⁴⁰ Исто, 250.

⁴¹ Исто, 286.

вићевој понуди, као и њиховој молби да се ствар држи у најстрожијој тајности. Томановић који је, очигледно, присуствовао овом разговору изјавио је да о томе ништа не зна, а Мозес је „пустио да остане на томе“.

Краљ је негирао да је било кога овластио да нуди Валданос, не искључујући могућност да је то питање, као повољну прилику за Црну Гору, спомињао у разговору с предсједником владе, али да никада није овластио да покреће питање понуде.

Сад, пак, краљ “заиста жели то“. Слободан да располаже Улцињем, јер га је „извојевао“ од Турака, он жели да га узму САД и жели да Мозес ту поруку пренесе „директно Предсједнику као тајну поруку једног шефа државе другом“.⁴² Послије неколико дана краљ је исто питање покренуо у разговору с Мозесом, на вечери у двору, а потом у једном од љетњиковца у Никшићу, гдје је овај био позван. Током свх разговора о овом питању Мозес је истицао одсуство овлашћења предсједника да без консултовања конгреса рјешава таква питања, а да он сам комуницира с предсједником посредством државног секретаријата, а не лично.

Занимљива је краљева реакција на Мозесову уздржаност. Рекао је: “Видите ја немам министра нити конзула у Америци, и са Предсједником могу да комуницирам само преко Вас. Сада Вас молим да ми учините ту част и изнесете мој предлог пред Предсједника у виду тајне поруке од Краља Црне Горе за коју ћемо знати само Ваш Предсједник, ја и Ви, у случају да се испостави да понуду није могуће прихватити. Можете ли то учинити или не? Хоћете ли или нећете?“⁴³ Краљев исказ упућује и на нестрпљивости која се граничи са елементима нервозе због одуговлачења Мозеса да поступи по његовом захтјеву.

Немајући избора, Мозес се личним писмом, чији смо садржај углавном пренијели, обратио државном секретару Хантингтону Вилсону у коме је предложио да краљев захтјев буде пренијет предсједнику а да он одговори својеручним писмом, које би Мозес предао краљу.⁴⁴

И док прва понуда није озбиљно разматрана нити анализирани мотиви због којих је дата, у другом случају, с њеном обновом од стране краља Николе и с обзиром на његово инсистирање да се с њеним садржајем упозна амерички предсједник, посвећена јој је већа пажња. У Стејт департменту су, наиме, покушали да уђу у политичку позадину таквог захтјева.

Једна од процјена је била да је главни разлог био у томе да ће Црну Гору, прије или касније, нека од великих сила „вјероватно Италија

⁴² Исто.

⁴³ Исто, 287.

⁴⁴ Исто.

или Аустрија настојати да припоје“ и да Црна Гора жели да обезбједи америчку заштиту од те врсте опасности. Истовремено, одјељења за питања блиског истока је оцјењивало да би у случају прихватања понуде „многе европске силе са великим изненађењем и непријатељством гледале на то“.⁴⁵

Други од разматраних разлога краљеве упорности био је да Црна Гора на тај начин жели да се одбрани од Турака. Страх је, у овом случају, сматран хипотетичким и мало вјероватним, јер да „Црној Гори предстоји озбиљна опасност од Турске, Италија и Аустрија би јој радо прискочиле у помоћ, знајући врло добро да би за такву помоћ на крају биле награђене.“⁴⁶ Сем тога, опасност по Цну Гору од стране Османског царства била је мало вјероватна.

Оцијењено је такође да, с обзиром на ранију одлуку одјељења ратне морнарице у погледу Валданоса и на степен тражене тајности, евентуална промјена одлуке не би била корисна за министарство ратне морнарице САД.

Због свега, закључено је да не преостаје ништа друго осим да се упути захвалност краљу Николи на понуди и да му се саопшти, на прикладан начин, да је није могуће искористити.

Прихваћен је став Мозеса да би било добро сачинити личну поруку „захвалности и љубазног одбијања“ коју би предсједник упутио краљу, а коју би му доставио Мозес.

Концепт оговора сачињен је у Стејт департменту, у одјељењу за блиски исток. Задржано је одређење да с обзиром на то да је у питању била усмена понуда краља и одговор америчког предсједника треба да буде неформалан, односно да има карактер личног писма између двојице шефова држава. Након што је неколико пута редиговано, писмо је упућено Мозесу да га уручи краљу кад нађе за сходно.

Овај свакако необичан случај из црногорске историје, коначно је разријешо текст писма америчког предсједника Вилијама Тафта. То се посебно може казати за његов завршни дио у коме је америчко одбијање црногорске понуде формулисано на сљедећи начин. Тафт је писао: „У знак одговора на Вашу љубазну понуду и с обзиром на крајње неформалан и личан начин на који је она саопштена, користим се подједнако неформалним и личним методом личног писма у одговору на усмено саопштење Вашег Величанства. Садашња политика и потреба Сједињених Држава не дозвољавају овој Влади да се упусти у такав подухват који предвиђа великодушна понуда вашег Величанства везана за луку Улцињ; и стога сам приморан да Вас обавијестим да нијесмо у могућ-

⁴⁵ Исто, 300.

⁴⁶ Исто.

ности да искористимо прилику која се овој земљи указује због велике великодушности Вашег Величанства“.⁴⁷

VI

Претходна епизода из историје црногорско-америчких спољно-политичких односа, заједно с оним што је претходно речено говори о значају успостављања црногорско-америчких дипломатских односа, али истовремено указује на недовољан степен њихове изучености. Посљедњи примјер који смо навели то потврђује.

Свакако да је то један од разлога за и даље присутну недоумицу која, свакако остаје, а своди се на непознаницу како су америчке дипломате акредитоване у Атини, који су у периоду од 1905. до 1912. једном мјесечно долазили у Црну Гору, били тако добро информисани о свему што се у њој дешавало, с потпуним разумијевањем суштине њеног политичког бића и политичких прилика и како су успијевали да дају тако тачне процјене попут, на примјер, оне везане за изборе од 28. септембра 1906. да су очекивања велика, али да се „у влади земље неће десити никакве велике промјене док год је књаз владар жив“.⁴⁸

Обрада црногорско-америчких односа која је у црногорској историографији тек на почетку, подразумева коришћење само докумената једне врсте, као што је то, у основи, било у нашем раду. Док није успостављен реципрочитет у дипломатском представљању од извора црногорске провинијенције могла се користити само штампа и мемоарска литература, оскудна подацима релевантним за ову тему а након тога врло сиромашна црногорска дипломатска грађа.

Документи кључног значаја за питање обраде теме о односима Црне Горе и САД, настали на релацији Стејт департмента и кабинета европских великих сила нама, на жалост, нијесу били доступни. Тако је много тога везано за америчку политику остало нејасно, посебно везано за вријеме Балканских и Првог свјетског рата. Касније, када је црногорска влада избјегла у Париз, дипломатски извјештаји Шарпа, америчког дипломатског представника у Паризу, уз писма црногорске владе и краља Николе представљали су основни корпус грађе који је могао да баци више свјетлости на дипломатске односе између двије земље у том периоду.

И управо због тога што је суштина америчке политике према Црној Гори, у многим сегментима, и поред бројних радова професора Драгољуба Д. Живојиновића, остала недовољно расвијетљена, по-

⁴⁷ Исто, 314.

⁴⁸ Исто, 171.

стоји снажна потреба за њеном научном обрадом. То се најбоље види по питањима која су, дијелом, овде дотакнута, уз друга, попут начина успостављања реципроцитета у дипломатском представљању која од садашњег, релативно давно утемељеног, историјског става могу бити допуњена новим сегментима до нивоа монографске обраде.

У вези с тим познато је да, иако је захтјев црногорске емигрантске владе за отварање њеног дипломатског представништва, с обзиром на висок степен пријатељства и срдачности односа између двије земље, америчка администрација релативно брзо повољно ријешила, већ у октобру 1917, до стварног успостављања дипломатских односа дошло је много касније, у децембру 1918. Тада су бројна кључна питања везана за судбину Црне Горе већ била ријешена на сасвим другачији начин у односу на декларисане принципе америчке политике, који су поред осталог били садржани и у 14 тачака предсједника Вилсона. Само корпус питања везаних за значај овог сегмента америчке политике према Црној Гори, степен њене аутохтоности у одлучивању, односно, чврстина везаности с политиком европских савезника, краткорочним и дугорочним циљевима савезништва, могу се посматрати и из угла посљедица које су оне имале на начин реализације одлуке о судбини Црне Горе.

Оно што се по питању односа према успостављању реципроцитета у дипломатском представљању може закључити, са становишта одуговлачења пријеме црногорског дипломате, након дате сагласности о успостављању дипломатских односа, је да Сједињене Државе већ тада ни Црну Гору а ни судбину Европе нијесу сматрале својим питањем и да се скоро поновно повлачење у изолационизам, из кога је јасно изашла 1917, уласком у Први свјетски рат, већ назирало. Посебно након краха Вилсонове идеје о колективној безбједности, пред америчким конгресом, било је очигледно да је судбине Европе била препуштена европским земљама. Њихов, пак, став према престанку постојања Аустро-Угарске и формирању од њене територије низа нових држава, међу којима је била и Југославија, у чији састав, мада на различит начин, би ушле и Србија и Црна Гора, заснивао се на политичком концепту који је, добрим дијелом, у рату већ био реализован.

За даљи исход тих политичких пројекција САД нијесу имале никакав посебан интерес. Тога је, релативно касно, постала свјесна Црна Гора. Враћање САД изолационизму већ се у пракси дешавало. Неуспјех Париске мировне конференције, као посљедње политичке прилике да се декларисани принципи о новој међународној заједници, заснованој на етичким принципима и нормама међународног права, остваре у пракси само је то потврђивао.

Дефинитивно окончање пријатељских и веома срдачних дипломатских односа између Црне Горе и САД десило се почетком 1921. Мада су односи Стејт департмента и нове југословенске државе успостављени почетком 1918, истовремено формално одржавање односа са Црном Гором остављало је снажан утисак о одсуству америчког интереса да се по окончању рата радикалније умијеша у рјешавање било ког од европских питања.

Radoslav RASPOPOVIĆ, PhD

ON DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN MONTENEGRO AND THE USA FROM 1905 TO 1918

Summary

Montenegro established diplomatic relations with the United States of America on October 30, 1905. The first diplomatic representative of the USA in Montenegro was John B. Jackson. He represented his country diplomatically in Montenegro as a non-resident, while at the same time he was a permanent legate in Greece. What the author particularly tried to emphasize in this paper is the fact that at the time when it established diplomatic relations with Montenegro, the USA led an isolationist policy. The policy implied non-interference with European affairs, which consequently should have implied that the State Department was not familiar with the state of affairs in Europe, much less in small Balkan countries such as Montenegro. Nevertheless, documents from the National Archives in Washington, which served as a basis for this paper, prove quite the opposite. Even though it did not directly interfere with European affairs, America was well informed of the circumstances in Europe through its network of diplomatic representatives. However, the establishment of diplomatic relations with Montenegro and numerous reports which its non-resident representatives sent to the State Department not only prove that the latter was well-informed of the political and social life in Montenegro, but also that it had an astoundingly high degree of understanding of the roots of historical, ethnical, mental and religious affairs. Therefore, the accreditation of American diplomats was priceless to American foreign policy since it enabled it to be better acquainted with the situation in the Balkans, but it was also priceless to Montenegro because it meant easier communication with the highest American state institutions. This was particularly important considering the large number of Montenegrin citizens working in the USA.

Nathaniel SMITH*

JOHN B. JACKSON AND THE BEGINNING OF U.S.-MONTENEGRIN DIPLOMATIC RELATIONS

ABSTRACT: *“John B. Jackson was an industrious and professional diplomat who represented the United States all over the world, including Western and South-Eastern Europe, Latin America, and the Middle East. Jackson was instrumental in United States Government’s decision to recognize Montenegro and he was the first U.S. Envoy to the country, from 1905 to 1907.*

KEY WORDS: *John B. Jackson, United States’ diplomacy, first U.S. ambassador in Montenegro*

John Brinkerhoff Jackson enjoyed a long and varied diplomatic career. He served in the U.S. diplomatic ranks from 1890 to 1915 all over the world, including Western and South-Eastern Europe, Latin America, and the Middle East.¹ Jackson was different than the average American ambassador of his time in that he was able to make a career of foreign diplomacy. The more standard experience of his peers was the honor of a one-time ambassadorship and then a return to the United States to a more profitable private position. Jackson strove to become an effective professional diplomat. He cultivated personal relations with leading Europeans while he was posted in Berlin and he spoke German, French, Spanish, Italian, and Greek.² The *New York Times*, praised Jackson as “a clever and industrious diplomat”³

Jackson also served during a unique period in the history of U.S. foreign relations. The Spanish-American War and the presidency of Theodore

* Autor is PhD at the Office of Historian, Department of State, Washington, DC.

¹ A full accounting of Jackson’s service as a Chief of Mission can be accessed at: <http://www.history.state.gov/departmenthistory/people/jackson-john-brinkerhoff>

² See Philip Jackson to Knox, April 22, 1909, U.S. National Archive II, Record Group 59, Numerical and Minor Files, 1906-1910, M862, Roll 226.

³ “Some Diplomatic Promotions,” *New York Times*, October 17, 1902, p. 8.

Roosevelt marked a sharp expansion in American international engagement. President Roosevelt embraced and expanded America's role in the world and he shaped the U.S. government to better promote its interests abroad. He reorganized the staffing of the White House to improve its response to foreign events and he worked to replace the spoils system of promotion for U.S. diplomats with a merit-based system to improve professionalism. Jackson was well-poised to take full advantage of these trends and they helped him in his work regarding Montenegro.

It was Jackson who convinced Washington to begin diplomatic relations with Montenegro. He was able to do so due to his knowledge about the country and the respect that he enjoyed in Washington due to his diplomatic skills. In 1903 Jackson heard that Bulgaria would be added to the three countries in which he was already representing the United States (Greece, Romania, and Serbia). He wrote to Secretary of State John Hay to suggest that Montenegro also be added.⁴ Jackson felt that recognizing Bulgaria but not Montenegro would be undiplomatic, because Bulgaria was still under Turkish sovereignty while Montenegro was independent.⁵ Furthermore, he pointed out that the Prince of Montenegro was the father-in-law of the Kings of Italy and Serbia and that the Prince's influence was increasing in the region, especially regarding the Albanians and the Adriatic coast. Jackson predicted that railroad and telegraph construction in Montenegro would interest American businessmen and that American diplomatic representation in Montenegro would be commercially beneficial.⁶ Jackson also noted that the addition of Montenegro to his mission would render his work "still more interesting at a trifling increase in expense." He was careful to explain to Washington that the possible financial burden associated with recognizing Montenegro would be minimal. This was important because the U.S. Congress had to approve the expense and the federal budget was very limited at that time. Secretary of State Hay accepted Jackson's arguments and informed Congress that it was: "important to our public interest that the United States have diplomatic representation in Montenegro."⁷ Congress eventually agreed and in March

⁴ Jackson to Hay, February 2, 1903, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Greece, 1868-1906, T159, Roll 14.

⁵ Jackson to Hay, March 6, 1903, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Greece, 1868-1906, T159, Roll 14.

⁶ See, for example, Jackson to Hay, October 6, 1903 and September 3, 1904, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Greece, 1868-1906, T159, Roll 15.

⁷ See Hay to Jackson, October 26, 1903, U.S. National Archive II, Record Group 59, Diplomatic Instructions of the Department of State, 1801-1906, Balkan States, M77, Roll 17; and House of Representatives, 58th Congress, 3d Sess., Document No. 83, "Explanation of Appropriation for Foreign Intercourse," p. 3.

1905, cleared the way for Jackson to become Minister to Greece and Montenegro and Diplomatic Agent to Bulgaria.⁸

As a result of Jackson's urging, the United States recognized Montenegro and Jackson became the first American Ambassador to the country. He was anxious to travel from Athens, where he kept his residence, and get to Cetinje to present his credentials to the royal government (and he was somewhat desperate to avoid the summer heat). But his visit was postponed during the summer of 1905. He was finally able to reach the capital, traveling through Kotor, by the end of October.⁹ The Prince provided a lavish reception including a military presentation and a band that played the song "Hail Columbia," which was the U.S. National Anthem at the time. Jackson spoke with the Prince in French and the two exchanged warm remarks. The Prince asked Jackson to thank President Roosevelt for opening relations with Montenegro and for Roosevelt's recent efforts to help end the war between Russia (Montenegro's close ally) and Japan.¹⁰ The following day, the Prince hosted a formal dinner to honor Jackson. Jackson spoke at length with the Prince about the Prince's plans for a more representational government and economic improvements for the country.¹¹

Even though Jackson was only able to visit Montenegro once a year he kept careful tabs on events in Cetinje and kept Washington well informed about the country. For examples, he sent copies and his analysis of the Prince's speeches, the new constitution, and examined the ongoing development of parliamentary government. Jackson also reported on commercial endeavors such as the construction of ports and creation of the national bank, as well as the ongoing fighting along the Albanian border. Jackson informed Washington that the Prince was improving the military and hoping to continue his expansion of Montenegrin territory. Jackson also provided assistance to Montenegrin citizens who wanted information about their relatives who had emigrated to America. After he was re-assigned to Persia, Jackson made a special point of travelling to Cetinje in 1907 to personally present his letter of recall to the royal court and he exchanged warm words of farewell with the Prince.¹²

⁸ House of Representatives, 58th Congress, 3d Sess., Document No. 83, "Explanation of Appropriation for Foreign Intercourse," p. 3.

⁹ See Adeo to Jackson, May 3, 1905, U.S. National Archive II, Record Group 59, Diplomatic Instructions of the Department of State, 1801-1906, Balkan States, M77, Roll 17; and *Foreign Relations of the United States*, 1905, p. 664.

¹⁰ *Foreign Relations of the United States*, 1905, p. 664-7.

¹¹ Jackson to Root, November 1, 1905, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Montenegro, 1905-1906, T525.

¹² Jackson to Root, October 27, 1907, U.S. National Archive II, Record Group 59, Numerical and Minor Files, 1906-1910, M862, Roll 226.

Jackson did well to dedicate himself to learning about Montenegro and the region. After his last year as Ambassador to Montenegro, Jackson claimed that he had studied the Balkans so thoroughly that he was the most informed living American on the subject.¹³ He was also able to draw upon his earlier diplomatic experience and personal connections in order to safely navigate a difficult assignment. One can almost hear the straining of his efforts in his description of his work during this period. "It is manifestly impossible," he wrote, "for one man to gain a sufficient knowledge of several countries at the same time and to establish the requisite personal relations, to enable him to 'do' anything of importance, as he cannot devote his attention to any one country without neglecting the current work connected with the others, and without running the risk of creating ill feeling with their authorities as a result of such neglect."¹⁴

Nonetheless, Jackson also did well to recognize what he could practically attain in the region. He accurately described the American interest in Montenegro and the surrounding counties during his time as "platonic rather than active."¹⁵ This was an honest reflection of the small amount of American influence and involvement in South-Eastern Europe in the early twentieth century. American policy toward Montenegro was limited to attempting to create economic opportunity and did not extend into purely political matters. Still, Jackson deserves personal credit for the opening of U.S. relations with Montenegro. It was no small feat to convince Washington to follow his advice. As a rule, the U.S. Congress did not want to spend money to send American diplomats to countries where the economic and political ties with the United States seemed overly distant. Jackson prevailed due to his hard-won reputation as an effective career diplomat and because of his efforts to educate his superiors in Washington about Montenegro.

¹³ Jackson to Bacon, September 7, 1907, U.S. National Archive II, Record Group 59, Numerical and Minor Files, 1906-1910, M862, Roll 226.

¹⁴ See, for example, Jackson to Hay, October 6, 1903, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Greece, 1868-1906, T159, Roll 15.

¹⁵ Jackson to Hay, February 2, 1903, U.S. National Archive II, Record Group 59, Despatches from U.S. Ministers to Greece, 1868-1906, T159, Roll 14.

Nathaniel SMITH

JOHN B. JACKSON AND THE BEGINNING OF
U.S.-MONTENEGRIN DIPLOMATIC RELATIONS

Summary

According to author, the American interest in Montenegro and the surrounding counties, during the first years of XX century, was “platonic rather than active.” This was an honest reflection of the small amount of American influence and involvement in South-Eastern Europe in the early twentieth century. American policy toward Montenegro was limited to attempting to create economic opportunity and did not extend into purely political matters. Still, J.B. Jackson deserves personal credit for the opening of U.S. relations with Montenegro. It was no small feat to convince Washington to follow his advice. Jackson prevailed due to his hard-won reputation as an effective career diplomat and because of his efforts to educate his superiors in Washington about Montenegro.

Академик Зоран ЛАКИЋ*

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ О ЦРНОГОРСКО-АМЕРИЧКИМ ОДНОСИМА КРОЗ ИСТОРИЈУ

ABSTRACT: *The author deals with the international position of Montenegro throughout history from the aspect of the relation of great powers towards small countries. He looks into how historical experience and tradition affects current foreign policy.*

KEY WORDS: *Montenegro, great powers, small countries, tradition, foreign policy*

Да бих вас увео у тему мога саопштења прво ћу рећи да су *Историјски записи* најстарији часопис у Црној Гори. Прилози објављени у њима припадају историји, књижевности, култури и уопште друштвеној стварности Црне Горе. У њима су објављивани и историјска грађа, осврти и прикази на историографску литературу, па и по том основу нуде драгоцене податке за тему наше расправе. Посебно је занимљива рубрика *Странци о Црној Гори* из које сазнајемо шта су о Црној Гори мислили и писали моћни сусједи и великани писане ријечи - попут једног Гетеа или Леополда Ранкеа оца модерне историографије. Чини ми велику част што сам у једном четворогодишњем мандату (1994-1998) био главни и одговорни уредник *Историјских записа*.

У оквиру друге моје тезе овог саопштења желим да акцентирам важну улогу часописа у развоју научне мисли. Такво мјесто с разлогом припада *Историјским записима* у развоју историјске науке у Црној Гори. Многа научна питања отворана су у научним часописима. С разлогом је речено да се права наука налази у историјској периодици - из простог разлога што она може да прихвати резултате непосредних истраживања, за разлику од монографија и студија које настају по извјесно

* Аутор је редовни члан САНУ.

другачијој технологији и процедури. Књиге се пишу годинама године су потребне и за њихово објављивање тако је увијек било тако је и сада.

У елаборацији пријављене теме користио сам се до сада урађеним библиографијама *Историјских записа*, од којих је прва објављена 1989. године, а садржи 4.025 библиографских јединица; друга је објављена 2007. године и садржи 5.086 библиографских јединица. Наравно да сам консултовао и капитално издање Црногорске библиографије; до сада је објављено 28. свезака енциклопедијског формата са више од 30.000 библиографских јединица.

Тема коју сам пријавио је деликатна по више основа. Припада блоку тема везаних за односа великих и малих држава. Хтио сам рећи да се на њу неједнако гледа са обје стране: за једне је голема а за друге и сувише малена. Тако им се прилазило кроз историју. Ако је постојала и трећа страна - она је те односе видјела по принципу *про домо суа*. Све то наговјештава тешкоће у њеној елаборацији.

Наравно да је било и других тешкоћа које су чекале истраживача. САД су дуго биле окренуте унутрашњим проблемима као што су, рецимо, рат за независност и грађански рат, да би се бавиле и питањима свијета. А управо у то вријеме Црна Гора је остварила, углавном, борбене контакте са тадашњим великим силама, лише царске Русије која је сматрана пријатељском.

Такозвано “Балканско питање” и “Балканска вјетрометина” није су били у фокусу спољне политике САД, иако је “Босфорски болесник” био на умору. Није их тангирала нити “бура на Балкану” која је претходила Санстефанском миру и Берлинском конгресу 1878. године, када је прво била створена никада већа Црна Гора, а потом и међународно призната, истина, у знатно мањим границама. Незапажено су прохујали и Балкански ратови 1912-1913. године, иако се, управо у то вријеме, у САД налазио већи број Црногораца, који су на далеки пут пошли “трбухом за крухом”. Иако, управо у то вријеме, долази до успостављања дипломатских односа двије суверене земље, САД су овај простор препуштале другима. САД су остајале незаинтересоване и када је избила побуна морнара у Боки Которској фебруара 1918. године, остајале су по страни догађаја око уједињења, такође, 1918. године. Нијесу их занимали ни догађаји везани за сазив, рад и одлуке познате Подгоричке скупштине, која је рјешавала питање дугорочне будућности Црне Горе. А са свим тим питањима живјела је наша бројна дијаспора у САД.

Када имамо у виду све наведено - можемо закључити да смо, ми-мо очекивања, нашли сасвим мало прилога о овим односима.

Други битан разлог је степен развоја историјске науке у Црној Гори. Иако је Црна Гора била самостална и међународно призната др-

жава, за дуго није имала институције која би се организовано бавила питањима њене богате историјске прошлости, чак ни појединачних истраживача. Прву писану историју Црне Горе, као што се зна, написао је Владика Василије, прије 250 и више година у њој се и не помињу САД, нити има говора о односима Црне Горе и САД, јер их и није било. Али су зато странци доста писали о Црној Гори. На хиљаде аутора се бавило Црном Гором. Скромни су подаци о САД, за разлику од, рецимо Руса, Француза, Енглеса, Италијана, Њемаца - и данас великих сила и великих историографија.

Са поносом истичемо да су имали о чему и писати. Црна Гора је богата историјом. Богатија од многих, много већих земаља. Имала је и умне државнике, који су уживали велики углед у Европи, како то запажа Леополд Ранке за Светог Петра Цетињског, кога је, како пише, познавала читава Европа.

Враћајући се сржи задате теме, констатоваћемо да се код САД врло касно пробудио интерес за Црну Гору, какав данас - евидентно постоји. Амбасадор САД данас је најактивнији дипломата у Црној Гори. Према његовим ријечима обишао је сву Црну Гору. Њен је велики заљубљеник. Имао сам прилику и да га лично упознам. Врло занимљив саговорник. Хтио сам рећи: када порасте интерес - онда су САД - ту, као да су вјековима присутне. Због чега је данас порастао интерес САД за Црну Гору није предмет нити овога скупа, нити мога саопштења.

САД успостављају дипломатске односе са Црном Гором у вријеме када их прекидају њихови и њени савезници; Црна Гора у формално-правном смислу и не постоји као држава послје капитулације 1916. године. Занимљиво би било проникнути у разлоге таквог понашања САД - и према Црној Гори и према њиховим ратним савезницима. Званично то је објашњавано ставом да се европским савезницима - препуштају европски проблеми. Иначе, америчке трупе су учествовале у операцијама савезника у ослобађању Црне Горе 1918. године, које данас неке колеге називају чак *савезничком окупацијом Црне Горе 1918. године* (стр. 1103), при чему ваљано не објашњавају какав је то савезник, каква је то окупација. Као што је познато иницијатива за успоставу дипломатских односа потекла је од Црне Горе из егзила. 1. августа 1918. године именован је генерал Гвозденовић за првог амбасадора у Вашингтону. Званично је примљен 20. октобра 1918. године од председника САД Вилсона. Боравио је у САД само до 16. децембра 1918. године. Односи су раскинути јануара 1921. године, када су САД повукле агреман за црногорског дипломату.

Неће бити сувишно да констатујемо да су *Историјски записи* у посебним одјелјцима имали рубрике о односима са страним земљама.

Највећи број таквих текстова очекивано се односи на Русију; аутори су једнако домаћи, колико и руски. Запазили смо и текстове који третирају односе са Египтом, па и Етиопијом. Прилози са тематиком односа са САД јављају се ријетко. Запазио сам читаву серију текстова о америчкој књижевности, на примјер. Објављивани су у интервалу од 1929. до 1933. године. Само су два аутора из Црне Горе. Дакле, опет су странци или извањци. Чак ни у озбиљној студији проф. др Бојке Ђукановић *Енглеска књижевност у црногорској периодици* нијесам наишао на податке који би третирали америчку тематику.

Можда би могао бити занимљив и један текст о потопљеним добровљцима из САД код Медове који су хитали да помогну Црној Гори у борби за коначно ослобођење испод вишевјековног османског ropства (*ИЗ*, бр. 6/1940). Преко њега се може отворити прича - да ли су ти добровљци имали било какву званичну подршку САД или је то била искључиво њихова завичајна брига и обавеза.

Тек у новије вријеме *Историјски записи* доносе много конкретније теме. Тако у броју 1-2/1989. године наилазимо на полемички текст професора међународног права др Гавра Перезића који третира црногорско-америчке односе 1917-1921. године (стр. 473) и који је, на одређен начин, и први значајнији осврт на односе у њиховој најранијој фази.

Много је више библиографских јединица које третирају односе САД и Југославије у коју је интегрирана и Црна Гора 1918. године. Тако *Историјски записи* у броју 1-4/2005. године доносе прилог *Операционализација програма војне помоћи САД Југославији 1951-1958*, аутора Ивана Лаковића (стр.124). Др Радослав Распоповић бавио се питањима дипломатских представништава страних држава у Црној Гори (*ИЗ*, бр. 1-2/1994, 128) и питањем односа Југославије и САД у току ИИ свјетског рата (*ИЗ*, бр. 3/1980, 125). Било је, такође, и појединачних текстова америчких аутора, који свједоче о научним додирима САД и Црне Горе. Поменућу текст америчког аутора који је објављен у *Историјским записима*, бр. , када сам ја обављао задаћу главног и одговорног уредника. Био је то и први текст једног Американца, па и по том основу заслужује помен и анализу у широј верзији мога саопштења. Питање тих односа у најновијој историји третира и чланак њемачког аутора Лехамана Ролфа, објављен у *Историјским записима* (бр. 2/1996, 541) под насловом *Да ли је рат у Југославији само југословенски – наш одговор је одлучно Не!* који и својим насловом сугерира одговор на постављено питање: тиче се и САД у мјери колико су оне присутне у свим ратовима који су вођени на планети - након завршетка Другог свјетског рата.

У закључку велим да кажем да су САД доживљаване као тренутни партнер, никада као савезник, у чему су идеолошке и политичке разлике

чиниле своје, као и просторна удаљеност. Односи са Русијом, поређења ради, трају вјековима, па се она доживљава као традиционално пријатељска земља - због историјских веза, исте православне вјере, сличног језика - разумјели су се без тумача – и, коначно, због обостраног интереса: Русија је у Црној Гори имала оданог пријатеља на топлот Медитерану а Црна Гора је у Русији добила заштитника, па више није била “једна сламка међу вихорове” и “сирак тужни без иђе - икога”. Напротив гесло је било - нас и Руса 200. милиона, што је уливало велико самопоуздање - не само у разговору, већ и у сарадњи - са свима, па и са САД.

Очито је да САД кроз старију историју нијесу видјеле интерес да интензивирају односе са Црном Гором. Црна Гора, опет, тражила је једног моћног савезника; није га нашла у САД - за сво вријеме свога постојања као самосталне и међународно признате државе. Када је откривен обострани интерес, када су се стекли услови да се он искаже, онда су и односи били садржајнији и динамичнији. И коначно мали број текстова из ове области одражава, као што је већ истакнуто, и степен развитка историјске науке. На нама је било да сагледамо оно што се и десило, а не оно што се није дешавало, а могло се десити.

Данас је актуелно питање приступања Црне Горе трансатланским интеграцијама, односно Алтанском војном савезу чије је сједиште у Европи а снага и финансије у САД. За очекивати је да ће се и та тематика наћи на страницама *Историјских записа*.

До тада, пак, сложио бих се са амбасадором Муром, који је недавно изјавио да је врло битно шта о томе мисле грађани Црне Горе. Цитирам *ад литерам*: “То је

ваша одлука. Не постоје механизми којима било ко може Црну Гору принудити да уђе у НАТО. И да такви механизми постоје, САД не би жељеле да их користе. Не бисмо хтјели да Црна Гора преко своје воље уђе у НАТО. Црна Гора која не ужива подршку јавности не би била поуздан савезник “указује он, додајући да је зато важно да се у Црној Гори води расправа и да се грађани едукују о томе шта чланство у НАТО значи. (Дан, 6. 03. 2010).

И да закључим: односи САД и Црне Горе имају сва обиљежја односа великих и малих кроз историју. Црна Гора као једна замишљена тачка у простору понекад је знала и да “штрчи” у својим одлукама, док САД као велика сила промишља сваки свој потез. Грешке се не толеришу чак ни у реду потеза. Вријеме исувише брзо тече да би се погрешни потези могли исправљати чак ни у ходу.

Zoran LAKIĆ, Academician

RELATIONS BETWEEN MONTENEGRO AND THE UNITED STATES
OF AMERICA ON THE PAGES OF *HISTORICAL RECORDS*

Summary

The author deals with the international position of Montenegro throughout history, and particularly from the aspect of the relation of great powers towards small countries. He takes wider global relations, preferred by great powers, and partial, particular and specific relations, insisted on by small countries as his starting point. Precisely due to a different approach to the same problem that the both have, the author seeks more to open interesting questions in this portrayal of the complex relations, than provide answers to them. Such approach is also a methodological innovation which we do not encounter in the existing literature dealing with the same issue. For instance, he looks into the extent to which historical experience of the past years, and even centuries, is contained in the criteria of current foreign policy, and whether the adopted solutions reflect or annul the years and centuries of tradition of those relations. Finally, he explores the motives behind the twists in foreign policies of small countries, if there were any throughout history. He concludes that a dialogue between science and politics is mutually beneficial. History cannot be changed, but it can be interpreted in a better way.

Биљана ВУЧЕТИЋ*

ЈАВНОСТ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА О ЦРНОЈ ГОРИ У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА

ABSTRACT: *This paper aims to present the shaping of American public opinion on Balkan Wars 1912-1913. It is based on information published in New-York Tribune and The Washington Post. These newspapers regularly monitored situation in the Balkans. Although State Department was ready to engage in European affairs, public opinion strived to support principle that the Balkans should remain to the Balkan peoples.*

KEY WORDS: USA, Press, Balkan Wars 1912-1913, Public Opinion

Јавно мњење Сједињених Америчких Држава, у складу са државном спољном политиком, није показивало посебни интерес за подручје Балкана на почетку XX века. Било је коментара о краљеубиству у Србији 1903. године и нешто бројнијих реаговања на Анексиону кризу 1908-1909. године. Односом Сједињених Америчких Држава према Црној Гори и Србији крајем XIX и у XX веку досад су се бавили Богдан Љ. Поповић¹, Драгољуб Живојиновић², Дубравка Остојић-Фејић³ и други истраживачи који су се занимали дипломатском историјом уопште. Овај рад је настао углавном на основу проучавања америчке штампе у првој деценији XX века. Јавно мњење САД према Балканским ратовима, тачније према улози Црне Горе, посматрано је кроз написе водећих листова са источне обале, *Њујорк Трибјун*⁴ и *Вашигтон*

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту САНУ.

¹ Богдан Љ. Поповић, *Прва посета једног америчког дипломате Црној Гори* у: Ђ. Лопичић, *Студије и огледи о дипломатији Црне Горе*, Београд 2006, 345-354; исти, *Једна понуда краља Николе Американцима*, у: Ђ. Лопичић, нав.дело, 539-549.

² Драгољуб Р. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак: Отварање црногорског посланства у Вашингтону, 1917-1918 године*, у: Ђ. Лопичић, нав.дело, 739-791.

³ Д. Остојић-Фејић, *САД и Србија 1914-1918*, Београд 1994.

⁴ *New York Tribune* је покренуо 1841. Хорас Грили (Horace Greeley), један од оснивача

*Поста.*⁵ У раду је коришћена дигитализована штампа из фондова Конгресне библиотеке у Вашингтону, као и поједини примерци новинских листова из највеће новинске интернет базе⁶. Драгоцено помоћно средство била је Енциклопедија америчког новинарства.⁷

За разлику од Руско-јапанског рата и прве Мароканске кризе, где се амерички председник Теодор Рузвелт активно укључио у посредовање и мировне напоре, за Анексиону кризу и проглашење независности Бугарске испољено је само умерено интересовање. Председник Рузвелт је сматрао да би Аустро-Угарска требало да буде носилац цивилизацијских промена на Балкану.⁸ Иначе је и прилично резервисани амерички државни секретар Елиху Рут⁹ изјављивао да је ”европски Оријент” ван политичке сфере интереса САД, те се влада неће мешати директно у догађаје на том простору.

Интересовање јавности за Балкан 1912. године изазвала је и промена атмосфере у Стејт департменту. Наиме, Луис Ајнштајн, амерички дипломата нижег ранга, забринут због дешавања у Европи, још годину дана пре почетка Првог балканског рата написао је писмо помоћнику Државног секретара, Хантингтону Вилсону, које је постало један од најзначајнијих документа из тог периода.¹⁰ Он је закључио да еко-

Републиканске партије, на левичарским традицијама. Од 1872. године контролу над листом је преузео Whitelaw Reid, власник новина *New York Herald*. Он је био посланик САД у Француској 1889-1892. и амбасадор у Великој Британији 1905-1912. У заглављу листа стоји мото ”Прогресиван, али не и радикалан” (*Progressive but not Radical*). Од 1922. године лист се зове *New York Herald Tribune*, излазио је до 1947, а од 1983. године излази поново.

⁵ *Washington Post* основан је 1877, уз помоћ чланова Демократске партије из Охаја. Лист је излазио дневно. Имао је посебан нагласак на националну политику. Редовно је излазио до доба Вудроа Вилсона, све док је њиме управљао Рол Мек Лин (*Roll Mc Lean*). Свој крах доживљава 30-тих година 20. века, а нагли опоравак почетком 70-тих, када је постао један од водећих дневних листова у САД. Добитник је 25 Пулицерових награда, а његови новинари су отворили једну од највећих афера у САД - Вотергејт.

⁶ www.newspapersarchive.com је база штампе која се месечно увећава за око 2,5 милиона страна.

⁷ *Encyclopedia of American Journalism*, ed. Stephen L. Vaughn, New York Routhledge, 2008.

⁸ William C. Askew and J. Fred Rippy, *The United States and Europe's Strife, 1908-1913*, *The Journal of Politics*, Vol. 4, No. 1 (Feb., 1942), pp. 68-79.

⁹ Елиху Рут (*Elihu Root* 1845–1937), правник и државник, добитник Нобелове награде за мир 1912. године. Био је државни секретар у министарству рата 1899-1904, где је помагао земљама освојеним у Шпанско-америчком рату. Председник Теодор Рузвелт га је именовано за државног секретара 1905, а од 1909-1915. године имао је положај сенатора из Њујорка. Био је председник сенатског комитета за правосуђе и председник Карнегијевог задужбине за међународни мир 1910-1925 године. Од 1921. године се налазио на челу америчког савета за међународне односе.

¹⁰ Луис Ајнштајн (*Lewis Einstein*), радио је у амбасадама у Константинопољу (од 1903,

номски интереси не дозвољавају Сједињеним Америчким Државама да буду незаинтересоване за политичке догађаје у Европи. Увидео је да је Велика Британија допринела очувању баланса европских сила, али и да је најопаснија појава у Европи растући англо-германски антагонизам. Уколико би Немачка тријумфовала у тој борби, запретила би САД и осталим народима света. Предложено је да Сједињене Америчке Државе обавезно узму активно учешће у европским пословима.¹¹

Балкански ратови су представљали покушај народа Балканског полуострва да се ослободе последњих трагова османске владавине. С друге стране, велике силе су страховале да би свако отпочињање непријатељстава могло да прерасте у сукоб широм Европе. Представници Стејт департмента на Блиском истоку и у Европи били су свесни експлозивности кризе, али нису саветовали нити предлагали било какву интервенцију своје државе. Међутим, председник Тафт је трпео притиске са других страна. Представници Бугара у Њујорку су тражили да спречи интервенцију европских сила у корист Турске а Албанци из Бостона су тражили помоћ за стварање своје националне државе. Апели за заустављање рата су стизали и из Берна, из Међународног бироа за мир. Амерички грађани су гајили наклоност према балканским народима и нису подржавали интервенцију великих европских сила. У писмима председнику Тафту грађани су навијали да балканске државе понизе Османско царство, јер је то заслужило, па чак и да САД треба да објаве рат Немачкој и Аустро-Угарској уколико наставе притисак на Србију.¹²

Изгледа да председник Тафт није имао ништа против укључивања у посредовање међу зараћеним странама и такав став је пренео Османском царству, Србији и Бугарској преко посредника Бертрона и уз помоћ амбасадора у Паризу и Цариграду, Херика и Рокхила.¹³ Премда је Османско царство предузело озбиљнију иницијативу да замоли Тафта за посредовање, Стејт департмент је био изричито против, изузев у случају да на томе инсистирају свих шест европских сила, као и све зараћене стране. Изгледало је да је Тафт осмислио план медијације пре него што су се тога латиле водеће европске силе, па до његовог спровођења никад није ни дошло.¹⁴

а од 1908. као отправник послова), Лондону, Паризу, као амбасадор у Костарики 1911, а од 1921-1930. био је амбасадор у Чехословачкој; Хантингтон Вилсон (Huntington Wilson) помоћник државног секретара САД (март 1909-март 1913).

¹¹ Текст овог меморандума је објављен под насловом *The United States and Anglo-German Rivalry*, *National Review*, vol.60 (1913) 736-750.

¹² William C. Askew and J. Fred Rippey, нав.дело, 75-76.

¹³ С. Р. Бертрон, њујоршки банкар, посредник у полузваничним преговорима на Балкану и у Русији.

¹⁴ William C. Askew and J. Fred Rippey, нав.дело, 76.

Уочи избијања Балканског рата Хантингтон Вилсон¹⁵, помоћник америчког државног секретара Нокса,¹⁶ закључио је да су економски интереси у Османском царству предуслов пријатељства, али и да се прваци ”доларске дипломатије” неће устезати да искористе немире у Османском царству за остварење својих интереса. На самом почетку Балканског рата за америчког амбасадора у Цариграду постављен је Рокхил¹⁷, који је добио инструкције да направи притисак на османске власти да ратификују концесије за железницу и руде које је тражила компанија ”Ottoman-American Development Company”. Када је државни секретар Нокс схватио да ће због политичке ситуације компанија повући депозит за склапање уговора о концесији послао је шефа блискоисточног одељења Стејт департамента да покуша да их убеди да се предомисле, што овај није успео. Да је османски парламент ратификовао концесију до новембра 1911, америчка влада би једноставно била приморана да се укључи у политичка збивања у региону.

Прве коментаре о заоштравању балканске кризе можемо пратити у *Њујорк Трибјуну*, који је пренео да је црногорски отправник послова у Константинопољу, Петар Пламенац у знак објаве рата Османском царству напустио град и то баш на рођендан свог краља. Њујоршки лист је 10. октобра 1912. године објавио велики чланак под насловом ”Црногорци поразили Турке у бици; Краљ Никола и синови на бојном пољу”.¹⁸ На насловној страни је објављена фотографија са Цетиња на којој краљ Никола предводи свечану процесију са својом ћерком, краљицом Италије, у пратњи краљице Црне Горе и краља Италије. У тексту се наводи да краљ Никола инсистира да помогне браћи у Старој Србији, где Турци масакрирају жене и децу. То је и био разлог што је црногорска војска напала османски гарнизон у Подгорици.¹⁹

Уводничар је пренео и ставове француске штампе о опасности од ширења балканског сукоба на велике силе. Претпостављало се да ће у случају победе балкански савезници поделити освојену територију, а у случају пораза, у помоћ словенској браћи ће сигурно прискочити Ру-

¹⁵ Хантингтон Вилсон, (Huntington Wilson) помоћник државног секретара САД (март 1909-март 1913).

¹⁶ Филандер Чејс Нокс (Philander Chase Knox, 1853–1921) био је амерички правник и политичар, налазио се на месту државног тужиоца, био је сенатор из Пенсилваније и државни секретар 1909-1913. године.

¹⁷ Вилијам Рокхил (William Woodville Rockhill 1854-1914), посланик САД у Грчкој 1897-99, Румунији 1897-99, Србији 1897-99; Кини 1905-09; генерални конзул САД у Атини 1897-98; амбасадор САД у Русији 1909-11, Османском царству 1911-13.

¹⁸ *Montenegrins Defeat Turks in Battle; King Nicolas and Sons on the Field*, New-York Tribune, October 10, 1912, 1-2.

¹⁹ Исто.

сија, па ће мир у сваком случају бити угрожен. Пренета је и вест да су српски и грчки посланик боравили на Цетињу не би ли утицали на одлагање ратних операција, али да су Црногорци то одлучно одбили и наставили по свом, како се верује, на подстрек Бугарске. С друге стране, у чланку се наводи да је након црногорске објаве рата дошло до студентских демонстрација у Цариграду, те да су војска и становништво престонице обузети јаким верским осећањима извршили велики притисак на Порту да покаже иницијативу у вођењу рата. *Трибјун* дописник из Цариграда је 9. октобра телеграфисао да су османски резервисти послати на фронт јер се сматрало да црногорска објава рата представља сигнал за општи напад балканских савезника. Османски војни кругови су сматрали да је Црна Гора задужена да задржава османске трупе док ће Бугарска и Србија извршити главни напад. Дописник *Трибјун* је оценио да балканске савезнице имају несумњиво добру стратегију да развуку османске снаге на дугачку линију фронта.²⁰

На другој страни издања од 10. октобра 1912. године, уз чланак "Црна Гора је сама објавила рат" објављена је и фотографија црногорског министра рата, сердара Јанка Вукотића (Serdar Janko Vonkotitch), који руководи мобилизацијом.²¹

Објављен је текст лондонског дописника, означен као свежа вест, да је у јутарњим часовима 9. октобра главнина црногорске војске напала Турке, тако што је принц Петар, најмлађи син краља Николе, испалио први хитац на османске положаје уз звуке црногорске химне коју је на лицу места свирао оркестар. Коментатор је претпоставио да ће за дан-два и остали балкански савезници објавити рат Османском царству и закључио да је акција великих сила потпуно пропала. Забележене су и чарке око Тузи и Берана између локалних становника и Османлија. "Изненадна објава рата од стране Црне Горе је још увек тема великих дискусија. Делује опште прихваћено да је поступила у договору са савезницима, а не спонтано. Међутим, неки немачко-аустријски кругови су склони да припишу овај поступак руским интригама. С друге стране, Турци тврде да је Црна Гора заправо инструмент осталих балканских држава."²²

Као коментар на претходне текстове у истом броју *Њујорк Трибјун* изашао је текст "Балкан и Хаг" у ком се османској влади признаје да је у случају Црне Горе, али и осталих балканских држава имала право

²⁰ *Montenegrin Diplomat Accredited to the Porte Leaves Post on His King's Birthday*, New-York Tribune, October 9, 1912, 2; *Montenegrin Army Dislodges the Turks*, New-York Tribune, October 10, 1912, 1-2.

²¹ *Montenegro Alone has Declared War*, New-York Tribune, October 10, 1912, 2.

²² Исто.

на жалбу због кршења одредби Хашке конвенције из октобра 1907. године. Коментатор је написао да свет не зна за било какве напоре Црне Горе да ангажује неку пријатељску државу као посредника у изглађивања сукоба са Османским царством, као и да није јасно да ли је послала Османском царству објаву рата, са одговарајућим образложењем, „Укратко, чини се да се Црна Гора понела као што су народи обичавали у доба пре конференције у Хагу и изгледа да сви њени суседи и европске силе посматрају тај корак без озлојеђености, па чак и као исправан.” Закључак чланка је да није пријатно што је муслиманска сила скренула пажњу хришћанским потписницима Хашке конвенције на недоследност у њеном спровођењу.²³

Дописник *Њујорк Трибјуна* из Цариграда је оценио као изузетно занимљиву изјаву османског војног аташеа Цамил-беја, како се турски официри не боје балканских народа, јер ће Црногорци, као и увек, водити герилски рат у брдима, Грке сматрају безначајнима, а Срби ће само бити испомоћ Бугарима, који су добри борци, али их има недовољно да би угрозили османску армију.²⁴

Ефекат кризе се озбиљно показао на Лондонској и осталим великим берзама, падом балканских вредносних папира. Тај тренд се наставио и у следећих неколико дана, па је на париској берзи дошло до још једног наглог пада хартија од вредности. Почетне црногорске победе и несигуран дипломатски став Русије изазвале су праву панику на берлинској берзи, која се могла назвати правом катастрофом.²⁵

У првим данима избијања рата коментари *Њујорк Трибјуна* су се односили на бројност трупа балканских савезника, јер су са разних страна стизале процене да се ради о милионским цифрама (око 2 милиона). Коментатор је на основу броја становника проценио колика је могућност мобилизације.²⁶ Становништво Црне Горе је бројало око 250 000 људи, али је „за сваког мушкарца озбиљно кривично дело да иде ненаоружан или да не буде вешт у употреби оружја: што има за резултат да у миру располаже са једанаест бригада и борбеном моћи од 50 000.” Коментатор је проценио да би целокупан број војника зараћених страна

²³ *Balkans and the Hague*, New-York Tribune, October 10, 1912, 8.

²⁴ *Montenegro Alone has Declared War*, New-York Tribune, October 10, 1912, 2;

²⁵ *Stubborn Battle Close to Scutari*, New-York Tribune, October 12, 1912, 3.

²⁶ *Balkan War Strength*, New-York Tribune, October 11, 1912, 5. У процени њујоршког листа Бугарска је имала око 4 400 000 становника, па се сматрало да може мобилисати око 235 000 војника, Србија има 3 милиона становника и могућност подизања 110 000 војника, Грчка има 2 750 000 становника, али слабу војну организацију и очекивала се мобилизација 50 000 војника, а Црна Гора има око 250 000 становника, али би могла сакупити 50 000 војника, док је број становника Османског царства преко 25 милиона, а номинална снага војске је 375 000 у миру и око 700 000 по избијању рата.

износио мање од милион и да ће се ратне операције водити углавном на копну. Рат ће сигурно бити жесток јер ”Турци и Црногорци су рођени бојовници, а Бугари се убрајају у најнемилосрдније ратнике. Срби су јуначки борци, а упркос озбиљног занемаривања војне обуке и дисциплине и Грци имају у себи штофа за добре војнике.”²⁷

Након вести о освајању Тузи, коментатор њујоршког листа је у тексту ”Непопустљива битка близу Скадра” од 12. октобра написао да ће Скадар (Scutari) вероватно ускоро пасти у шаке Црногорцима, сем уколико се оближња албанска племена не прикључе османској војсци. Уз оцену да Порта није озбиљно схватила црногорску претњу и да није имала припремљену војску на граници, као што је има на граници са Бугарском и Србијом, *Трибјун* је закључио да би се општи сукоб на Балкану могао избећи јер остале балканске савезнице ипак нису још објавиле рат.²⁸

У уводнику недељног издања *Њујорк Трибјуна* од 13. октобра, ”Померање Великих сила ка рату на Балкану” писало је да је ”европски концерт шала” и предвиђала се могућност да ће Аустрија покушати да изврши анексију Санџака, што би дало сигнал за руско напредовање.²⁹ Уводничар је проценио да су ставови Аустрије узроци озбиљног немира у Европи, јер се сматрало да предстоји сукоб са Русијом, те да мали балкански пламен може резултирати пожаром широм целе Европе. Аустријска љубомора према Русији, њене амбиције ка Солуну, као и скорашња анексија Босне и Херцеговине сведоче о продору на југо-исток, чврсто подржаном од стране Немачке. ”Тренутна усмереност ка Новопазарском санџаку представља велику опасност, јер је становништво углавном српско, а његовим заузећем прекинула би се физичка повезаност Србије и Црне Горе”, заључио је уводничар *Њујорк Трибјуна*.³⁰

Пратећи даљи ток борби, Њујорк Трибјун је 15. октобра објавио вест свог дописника да Црногорци поново побеђују и да је лично краљ Никола истакао црногорску заставу након освајања тврђаве Тузи (fortress Shipchanik). Дописник се запитао на који начин ће Црногорци да хране заробљених 3000 Турака. Црногорске групе под вођством генерала Мартиновића су се оштро сукобиле са Турцима код Тарабоша и са обе стране било је жртва (са османске 300, а црногорске 100), османске

²⁷ The Turks and Montenegrins are natural born warriors, and the Bulgarians are among the most ruthless of combatants. The Servians are hard fighters, and despite their gross neglect of military training and discipline the Greeks have in them the making of good soldiers. *Balkan War Strength*, New-York Tribune, October 11, 1912, 5.

²⁸ *Stubborn Battle Close to Scutari*, New-York Tribune, October 12, 1912, 3.

²⁹ *Great Powers Drift Toward War in Balkans*, New-York Tribune, October 13, 1912, 1.

³⁰ Исто.

куће су спаљене и Црногорци су прешли реку Бојану. Османлије су напале Србију код Ристовца и премда је то било изненађење, Срби су прихватили борбу која још увек траје.³¹ У тексту ”Беране пада у руке Црногорцима” дописник из Подгорице је известио да се после оштре борбе Беране предало Црногорцима, пошто је 7000 Турака и Албанаца побегло, а 1200 заробљено. Коначни напад је почео под окриљем мрака, кад су Црногорци заробили два Крупова топа са муницијом. До ујутру је дивизија под генералом Вукотићем пробила османске линије и потпуно окружила град, који се пре подне у 11 сати предао. ”Сцене марширања црногорских трупа кроз град су биле дирљиве. Читаво становништво се окупило на улицама да пожели добродошлицу својој планинској браћи. Људи су плакали од среће јер су видели коначно ослобођење Срба од вековне потчињености. Краљ Никола је издао прокламацију којом је затражио од војника да умире своју жестину и прилагоде се модерним условима ратовања, који захтевају артиљеријску припрему пре покушаја освајања утврђених положаја.³²

Крајем октобра извештач *Њујорк Трибјун* из Лондона је разговарао с познатим америчким бизнисменом и бившим владиним званичником који се управо вратио са Цетиња. Неименовани бизнисмен је рекао да је неминовно црногорско освајање Скадра, које је планирано већ три године, али је ипак рат избио прерано. Напуштајући Цетиње, бизнисмен је посетио северну армију и сазнао да очекују спајање са српским одредима, с којима ће продужити у сусрет Грцима између Скопља и Битоља. То га је навело да закључи да балкански савез ради у савршеној хармонији, али да црногорски и српски дипломате већ раде на неком уговору попут Берлинског, јер очекују скору интервенцију великих сила, а и не иде им у корист мировни уговор Османског царства са Италијом. ”Црногорски војници су добро наоружани и опремљени. Они су изванредни борци. Једино питање је како могу да поднесу дисциплину, с обзиром да су навикли на герилско ратовање.”³³

У штампи је редовно праћен ток опсаде Скадра, дата је мапа напредовања балканских савезника и забележено је спајање српских и црногорских снага код Сјенице, први пут после пет векова.³⁴

Предлагано је да амерички дописници издејствују присуство на фронту тако што ће обезбедити виски, правећи алузију на то како су

³¹ *Bulgarian Envoy asks Passports*, New-York Tribune, October 15, 1912, 3.

³² *Berana Falls to the Montenegrins*, New-York Tribune, October 17, 1912, 5.

³³ *Capture of Scutari Believed Inevitable*, New-York Tribune, October 22, 1912, 2.

³⁴ *Troops close to Scutari*, New-York Tribune, October 25, 1912, 6; *Scutari Beseiged. Montenegrins Meet Annihilating Fire from Turks*, New-York Tribune, October 26, 1912, 5; *Scutari Bombarded from Three Points*, New-York Tribune, October 28, 1912, 2.

француски ратни извештачи преко шампањца добили дозволу да извештавају из Руско-јапанског рата.³⁵

Након што је дао оставку на место посланика у Грчкој, амерички дипломата Џорџ Хигинс Мозес је боравио на Цетињу у време кад је Црна Гора објавила рат Османском царству³⁶. Своје велико интересовање за догађаје на Балкану показао је у интервјуу у ком се заложиио за поделу европске Турске. ”Више је него вероватно да ће источни део Македоније допасти Бугарској, да ће Стара Србија са делом Новопазарског санџака припасти Србији, а његов остатак и земља Малисора, са границом северно од Јањине Црној Гори. Југоисточни део Македоније и цео Епир, Крит и Егејска острва ићи ће Грчкој. Централни део Македоније до Солуна би могао бити дат Србији како би директно изашла на море и тиме заувек решила економске и политичке тешкоће са Аустријом. С друге стране, интереси Аустрије су строго комерцијални и не би требало да праве проблем јер цео договор води развоју индустрије”, прокоментарисао је Мозес.³⁷

Вашингтонски званичници су инсистирали да два бојна брода (”Тенеси” и ”Монтана”) послата у Дарданеле немају никакво политичко значење, нити жељу да се учествује у концерту сила, већ искључиву улогу заштите живота америчких грађана који се налазе у Османском царству.³⁸ Након свега четири недеље сукоба балкански рат је довео до скоро невероватног исхода – Османско царство је избрисано са Балкана, изузев поседа око Цариграда. У недељном увиднику *Њујорк Трибјун* је проценио да је намера савезника да поделе албанску обалу између Србије, Црне Горе и Грчке, што би коначно одвојило Аустрију од Солуна и распршило четрдесетогодишње италијанске аспирације према супротној обали Јадрана.³⁹ Дописник из Лондона је јавио да, и поред снажног противљења Аустрије, српска војска наставила свој победнички марш ка јадранској обали. Трећа српска армија се спојила са црногорском војском код Љеша и заједно су наставиле ка Драчу, премда су се кретале споро јер нема путева. Дописник је пренео најаве стварања независне државе Албаније, као последицу поштовања начела ”Балкан балканским народима”, али је било нејасно да ли би била под османским или аустријским протекторатом, с тим што је ”кључно питање нека врста

³⁵ *War Correspondents*, New-York Tribune, October 28, 1912, 7.

³⁶ George Higgins Moses, од 1909. до 1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини и Краљевини Црној Гори са седиштем на Цетињу, 1910 – 30. 9. 1912.

³⁷ *American Diplomat Awards the Spoils*, New-York Tribune, November 3, 1912, 3.

³⁸ *U.S. Armored Cruisers Ordered to War Zone*, New-York Tribune, November 9, 1912, 2.

³⁹ *Ready to Blow up St. Sophia Mosque if Bulgars Enter*, New-York Tribune, November 10, 1912, 1.

аутономне организације са апсолутним имунитетом од контроле Словена”.⁴⁰ Дописник је сматрао да нема смисла да избије рат око тога да ли ће Србија имати луку на Јадрану.⁴¹ У извештају из Ријеке Црнојевића стајало је да је краљ Никола дао одсечан одговор аустроугарском министру који је желео да уручи представку о црногорској акцији против Љеша и луке Сан Ђовани ди Медуа, речима да одбија чак и сугестију да два српска краљевства неће добити дозволу да окупирају Сан Ђовани и Љеш, поготово у тренутку кад не постоје ни Османско царство ни Албанија.⁴² Убрзо је дошло до успеха црногорских трупа генерала Мартиновића и освајања Сан Ђовани ди Медуа.⁴³

У издању од 2. децембра 1912. лист *Њујорк Трибјун* је пренео да се краљ Никола лично обратио трупама у штабу у Груды, а потом је командовао дводневним бомбардовањем Скадра. Срби су ушли у Драч без иједног испаљеног метка, а добродошлицу су им пожелели и муслимански свештеници.⁴⁴

На насловној страни *Њујорк Трибјун* од 4. децембра нашли су се краљеви Грчке, Србије, Црне Горе и Бугарске, као победници над Турцима.⁴⁵

Предвиђало се да ће на мировној конференцији у Лондону бити јасан положај Црне Горе: ”Није мистерија да се мала краљевина може малтене сматрати руском провинцијом, а црногорска армија као контингент московских снага”.⁴⁶ У Меморандуму Црне Горе тражена дозвола за окупацију западног дела Новопазарског санџака, Пећи, Ђаковице и Скадра са двадесетак миља јадранске обале до ушћа Дрима. ”За Црну Гору Скадар представља питање живота и смрти. У случају да не припадне Црној Гори, могло би да дође до револуције, која би резултирала падом династије и уједињењем са Србијом, за шта већ одавно постоји воља у народу.”⁴⁷

По завршетку ратних операција вести о Балкану су сводиле на белешке на последњим страницама издања, али су се редовно праћена дешавања у вези скадарске кризе. У фебруару 1913. године забележено је да је напад Црногораца на брдо Тарабош, који траје већ три дана, ре-

⁴⁰ *Serbs Begin March on Coveted Port*, New-York Tribune, November 11, 1912, 2.

⁴¹ *Question Whether Serbia Shall or Shall Not Have Port on Adriatic Too Small for Europe to Fight Over*, New-York Tribune, November 12, 1912, 2.

⁴² *Scutari Close Pressed. Montenegrin King Refuses to Listen to Austria Hungary*, New-York Tribune, November 15, 1912, 2.

⁴³ *A Montenegrin Success*, New-York Tribune, November 18, 1912, 2; *Fighting on the Adriatic*, New-York Tribune, November 20, 1912, 8.

⁴⁴ *Shells Fall in Scutari; Albanian Flag Lowered*, New-York Tribune, December 2, 1912, 3.

⁴⁵ *Balkan States Except Greece Sign Armistice*, New-York Tribune, December 4, 1912, 1.

⁴⁶ *Peace Delegates Begin Their Sessions To-Day*, New-York Tribune, December 16, 1912, 6.

⁴⁷ *What Montenegro Wants*, New-York Tribune, January 8, 1913, 3.

зултирао великим бројем жртава, 2500 Црногораца и 4000 Османлија.⁴⁸ Међутим, процењивало се да би Скадар могао да потпали фитиљ новог "Великог рата", јер Црна Гора непрестано апелује на Русију, а Аустрија се и даље противи њеној експанзији.⁴⁹ Наставак скадарске кризе је испраћен и у тексту под насловом "Аустрија улази да спаси Скадар", приликом покрета аустријских бродова ка Скадру, што је представљало реакцију на дуготрајно бомбардовање од стране црногорске војске и покушај спречавања српских појачања која су се упутила из Солуна ка Драчу и Скадру.⁵⁰ У тексту "Невоље са Црном планином" коментатор *Њујорк Трибјун* је закључио да је по среди очигледна интервенција Аустро-Угарске која је наредила Црној Гори на који начин би требало да поступи у случају Скадра. "Разлог оваквог мешања је очигледан. Аустрија жели по сваку цену да затвори Србији пут ка Јадрану, и стога није вољна да дозволи Црној Гори да прошири територију ка југу, јер би на тај начин био осигуран пролаз Србији ка мору."⁵¹ И *Вашигтон Пост* је у тексту "Нације пред пуцањем" навео да ће Аустрија послати Црној Гори ултиматум да Скадар мора бити албански, али да је краљ Никола одлучан у својим намерама: "Или ћу се вратити на Цетиње као освајач Скадра или се уопште нећу вратити."⁵² Извештаји су се у сличном тону настављали и следећих дана. "Црној Гори забрањено ултиматумом" је био текст лондонског дописника који је јавио да је Аустрија послала 6 великих носача, 14 торпедних бродова и 3 борбене крстарице спремне да униште малу силу. Краљ Никола је и даље тврдио да његова војска бомбардује само војне посаде у Скадру, а не цивилне циљеве. Притисак Аустрије извршиће и барон Гисл на Цетињу који ће предати захтев да Скадар остане албански.⁵³ Аустријска демонстрација силе над Црном Гором изазавала је немир широм Европе, Француска и Немачка су преплављене таласима шовинизма и међусобно су се оптуживале за провокације, Русија је вршила мобилизацију на западној граници, а у Бугарској је тињало непријатељство према Грчкој и Србији.⁵⁴ *Вашигтон Пост* је 29. марта 1913. године јавио да је Скадар поново нападнут и да ће велике силе блокирати Црну Гору.⁵⁵

По извештају дописника *Њујорк Трибјун* са Цетиња блокада луке Бар је отпочела 5. априла када је осам страних ратних бродова (3

⁴⁸ *Battle Before Scutari*, New-York Tribune, February 11, 1913, 5.

⁴⁹ *Outlook in Europe Again Grows Dark*, New-York Tribune, February 16, 1913, 7.

⁵⁰ *Austria Steps in to Save Scutari*, New-York Tribune, March 21, 1913, 3

⁵¹ *Black Mountain Troubles*, New-York Tribune, March 22, 1913, 8.

⁵² *Nations Near Break*, The Washington Post, March 22, 1913, 3.

⁵³ *Montenegro Menaced with an Ultimatum*, New-York Tribune, March 22, 1913, 3.

⁵⁴ *Europe in the Throes of Another War Scare*, New-York Tribune, March 22, 1913, 3.

⁵⁵ *Turks Flee in Panic*, The Washington Post, March 29, 1913, 9.

аустријска, 2 италијанска и по један британски, немачки и француски) затворило прилаз луци.⁵⁶ На насловној страни 7. априла је објављена фотографија краља Николе који ”истрајава у нападу на Скадар” и ”одбија да се плаши”. У тексту ”Балкански савезници подржавају Црну Гору; Пркоси целој Европи” дата је мапа Црне Горе и Скадра који је представљен као ”кост раздора”. ”Црна Гора има 28 миља обале, њена површина је двоструко већа од Менхетна и Лонг Ајленда, а има око 250 000 становника, што износи око пола Бронкса.”⁵⁷

Дописник *Њујорк Трибуна* је 13. априла известио да је руска декларација заслужила захвалност читаве Европе и да је опасност од великог рата ствар прошлости, па је чак и Беч задовољан. ”Одважна мала Црна Гора, чија хомерска храброст у суочавању с противљењем читаве Европе изазива усхићене симпатије Француске, добиће малу територијалну и финансијску надокнаду за одрицање од Скадра, а спекулише се сумом од 6 милиона долара.”⁵⁸ У издању од 24. априла у тексту под насловом ”Силе у дилеми услед пада Скадра”, дописник излаже ситуацију насталу после пада Скадра након 24-часовног напада. Први потез је направила Аустрија која је затражила да силе приморају Црну Гору да се евакуише са албанске територије или да јој преда мандат да то сама спроведе. Уз текст су објављене фотографије краља Николе, принца Мирка и Есад-паше, команданта Скадра. Постављено је питање шта ће Европа урадити.⁵⁹

Након пада Скадра у црногорске руке, изгледало је да је криза на врхунцу. Америчка јавност стала је на страну мале силе. Помало иронични коментар *Њујорк Трибуна* од 27. априла гласио је: ”Пали Скадар се чини Европи подједнако досадним проблемом као и што је био Црној Гори неосвојен... Заиста је покварен и изопачен потез Црне Горе да заузме Скадар у отвореној и херојској борби против жеља Аустро-Угарске. Али, шта је за Аустро-Угарску било да присвоји Босну и Херцеговину против одредби свечаног уговора у који је ступила са осталим силама?... Али Американци поштују одважност и презиру силеције где год их примете, и са ове дистанце и с ове непристрасне тачке гледишта нема разлога што би се Црна Гора одрекла награде коју је поштено и храбро освојила...”⁶⁰ Међутим, недуго потом, на насловној страни њујоршког листа од 28. априла изашао је текст ”Освајање Скадра је било намештаљка” у ком се истиче да је краљ Никола употребио адут и да је у

⁵⁶ *Europe is again on Verge of War*, New-York Tribune, April 6, 1913, 9.

⁵⁷ *Balkan Allies Back Montenegro; Defy all Europe*, New-York Tribune, April 6, 1913, 1.

⁵⁸ *Russia's Declaration Gratifies all Europe*, New-York Tribune, April 13, 1913, 9.

⁵⁹ *Powers in Dilemma by Scutari's Fall*, New-York Tribune, April 24, 1913, 4.

⁶⁰ *The Problem of Scutari*, New-York Tribune, April 27, 1913, 10.

посед Скадра дошао договором са командантом тврђаве Есад-пашом. Европа се суочила с новим проблемом јер се Есад-паша прогласио за краља Албаније, па су нејасни даљи потези Аустрије.⁶¹

У редовном спољнополитичком коментару *Њујорк Трибјун* под насловом "Јогунасти Балкан" наводи се: "Нове компликације настају дневно у балканском региону. Црна Гора прави невоље силама на десетак различитих начина. Србија, Бугарска и Грчка су почеле да се цењају око поделе плена...а сада се нова невоља појавила у Албанији где живописни лик Есад-паша прилагодљиво и са жаром игра своју улогу ометача... Постоји основ да се претпостави да је велики део ове невоље производ тајних интрига које Турска зна тако добро да спроводи". Закључак коментатора је да би смртна опасност од великог рата могла бити избегнута тако што ће балкански проблеми бити препуштени на решавање самим балканским народима, уместо што њима манипулишу похлепне стране силе за своје интересе.⁶² Неколико дана касније *Трибјун* спољнополитички коментатор је у тексту "Опрез на Цетињу" написао: "Русија је пре неколико година сматрала и говорила о Црној Гори као о "једином пријатељу у Европи". Пријатељство Црне Горе имало је вредност за Русију. Међутим, Русија се ставила међу непријатеље Црне Горе и упозорила је да не може да је подржи у захтеву за њена права против агресије Аустро-Угарске. Без сумње да би за Црну Гору било величанствено да стоји против целе Европе, али такође несумњиво је да то не би био обазриви патриотизам. Та борба би се могла завршити само на један начин, што би то био и крај Црне Горе." Коментатор је саветовао да је за једну државу боље да јој се одузме ратни плен који је легитимно освојила, него да престане да постоји. Премда су кружиле гласине да би Аустро-Угарска желела да јој мала држава и даље пркоси, како би имала повод да је покори, *Њујорк Трибјун* је сматрао да Црној Гори треба одати поштовање и обезбедити компензацију за награду које се одриче.⁶³

Једино је *Вашигтон Пост* у тексту "Молбе за мир" пренео наде како би нова влада Вилсона и Брајана требало да се понаша, кад се над Европом наднео облак рата и трке у ратним бројевима. "Од новог председника САД потиче мудрија и племенитија визија политике од оне коју познаје Европа. Са Брајаном на челу спољне политике разумно је очекивати да ће Америка са ентузијазмом сарађивати са Великом Британијом како би спасла саму Европу."⁶⁴

⁶¹ *Scutari's Capture Was a Put-Up Job*, New-York Tribune, April 28, 1913, 1.

⁶² *The Balky Balkans*, New-York Tribune, May 3, 1913, 8.

⁶³ *Discretion at Cetinje*, New-York Tribune, May 6, 1913, 8.

⁶⁴ *Pleas for Peace*, The Washington Post, March 10 1913, 6.; Вудро Вилсон (Woodrow

Серију написа о Црној Гори *Вашигтон Пост* је наставио почетком маја 1913. текстом ”Криза на Балкану због Американаца”, у ком се каже да су хиљаде Црногораца који живе у Америци отпловили ка отаџбини када је избио рат са Османским царством. Међутим, већина њих се у Америци окренула ка супериорном републиканском моделу, а дуготрајна опсада Скадра их је само уверила да краљ Никола није способан да предводи војску, те су те дуге дане искористили да шире републиканску пропаганду и незадовољство у војсци. Лист сматра да је краљ тога свестан и да ће због великог притиска сила, а и због унутрашњих проблема абдицирати и то у корист краља Петра. ”Краљ Никола више не захтева главе Турака. Задовољан је њиховим носевима и ушима, и корпе ових ужасних трофеја му се шаљу са фронта као израз цивилизацијског нивоа и моралног прогреса Црногораца под његовом владавином.”⁶⁵

”Неке цртице о упорним Црногорцима; Владар изазива читаву Европу на борбу” је наслов текста у *Вашигтон Посту*, од 4. маја 1913. године, преко целе стране. ”Неустрашив, здрав и снажан, иако у 72. години, храбри стари монарх је одбио да буде одвраћен од свог плана. После бриљантне победе Црногораца, Франц Јозеф је дао ултиматум, који је Никола одбио као Ајакс муње. Црна Гора је груба планинска земља и има територију као пола Њу Џерзија, а њени становници су рођени борци, који негују традицију ратовања. Чини се да је краљ Никола „мозак“ стварања Балканског савеза. Црногорци припадају српској грани словенске расе.”⁶⁶ Пост је пренео изјаву америчког амбасадора Џорџа Мозеса⁶⁷ да краљ Никола познаје скоро све у свом краљевству и може са сваким да разговара; то је последња патријархално организована држава, а краљ је екстремно популаран. Црна Гора је једина од балканских држава која се држала против Турака 500 година и није се предала...

Wilson), председник САД 4. март 1913-4. март 1921; Вилијам Џенингс Брајан (William Jennings Bryan), демократа, кандидат за председника САД у три наврата (1896, 1900, 1908). Председник Вилсон га је именовao за државног секретара 1913-1916.

⁶⁵ *Crisis in Balkans Due to Americans*, The Washington Post, May 2 1913, 6.

⁶⁶ *Some Traits of the Sturdy Montenegrins; Ruler Challenges all Europe to Battle*, The Washington Post, May 4, 1913, 7.

⁶⁷ Од 1905. до 1907. године Џон Б. Џексон је био изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини Црној Гори. Боравио је у Атини, а на Цетиње је долазио по потреби своје дипломатске мисије. Од 1907. до 1909. године изванредни посланик САД у Књажевини Црној Гори са седиштем на Цетињу, био је Ричмонд Пирсон 20. 5. 1908 – 29. 6. 1909. Од 1909. до 1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Књажевини и Краљевини Црној Гори, са седиштем на Цетињу био Џорџ Х Мозес, U.S. Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Montenegro 31. 5. 1910 – 30. 9. 1912. Године 1913. у истом својству дипломатску мисију САД у Краљевини Црној Гори вршио је Џејкоб Гоулд Шурман, 16. 8. 1912 – 18. 8. 1913 .

Црногорци ратују пешадијом, немају коњицу, оружје им је подарио цар Русије. Омиљена разбигра је плес, тзв. оро. Врло су вредни, раде у пољу, плаше се демона и вампира. Црногорци носе живописну одећу, црвени капут са златним везом и црном капом. ”Црногорци су велики пушачи, посебно цигарета”, наставља Мозес, ”младићи се међусобно везују обичајем да се заклињу на вечно братство (побратимство), ова веза која се потврђује у цркви, не може се доживотно прекинути...”⁶⁸

Вашигтон Пост је под насловом ”Завршена скадарска криза” прокоментарисао да је град предат великим силама. Од дописника из Франкфурга преузео је вест да се очекује да краљ Никола ускоро абдицира.⁶⁹ Вашингтонски лист се у неколико текстова бавио личношћу краља Николе. У тексту ”Краљ продаје тајне” од 11. маја 1913. тврдило се да ће у краљевим мемоарима бити јасно да се угледа на два државника, Наполеона и председника Рузвелта, кога жели да достигне у политици. Сматрао је да се уз белгијског краља Леополда може убројити у људе који су рођени да раде велика дела.⁷⁰ Други текст је *Вашигтон Пост* објавио 2. јуна 1913, ”Краљ убрзао рат зарад личне користи”, у ком се наводи: ”Новчаник Краља Николе од Црне Горе није у складу с његовим схватањем краљевске величине”. Наиме, аутор текста је претпоставио да је до рата дошло јер један од водећих париских финансијера није хтео дати зајам црногорском владару, већ је обећао да ће краљу поклонити 3 милиона франака, уколико му 4 дана раније јави тачан дан објаве рата. Стога је Никола пожурио да објави рат пре савезника, а за то време је француски финансијер зарадио на берзи.⁷¹

Други балкански рат није изазвао веће интересовање америчке штампе. Забележено је неколико сукоба, а одговорност за рат је приписана бугарској страни. У спољнополитичком коментару *Њујорк Трибјунa* под насловом ”Српско - бугарски спор” истиче се да је до неразумеванња дошло јер су знатно промењене околности од марта 1912. године, када је уговор о савезу склопљен. Тада се није очекивало да ће бити формирана независна држава Албанија и да ће та територија бити подељена. ”Сада, кад је Србији забрањен приступ Албанији, природно је да тражи надокнаду на другом месту и да не жели да сва територија коју је освојила од Турака буде предата Бугарској... Евидентно је да се већ традиционални ратни облак над Балканом још увек није разишао.”⁷²

⁶⁸ *Some Traits of the Sturdy Montenegrins; Ruler Challenges all Europe to Battle*, The Washington Post, May 4, 1913, 7.

⁶⁹ *Scutari Crisis Ended*, The Washington Post, May 6, 1913, 3.

⁷⁰ *King Sells Secrets*, The Washington Post, May 11, 1913, 14.

⁷¹ *King Hurried War for Personal Gain*, The Washington Post, June 2, 1913, 6.

⁷² *The Servo-Bulgarian Dispute*, New-York Tribune, May 28, 1913, 8.

Током Другог балканског рата Бугарска је покушала да измоли интервенцију Сједињених Америчких Држава, али је добила одговор да би ипак било најбоље да се избегне формални захтев. ”Понижење Бугарске” је коментар *Њујорк Трибјун* од 10. августа, који каже да Бугарска може само сама себе да криви. Од 160 000 квадратних километара освојених од Османског царства, Бугарска је желела да узме 87 000, а да да Србији 26 000, Грчкој 11 000 и Црној Гори 7200. С друге стране, Србија и Грчка су предлагале да Бугарска узме 61 000, Србија 36000, Грчка 27 000 и Црна Гора 7000 квадратних километара. ”То би и даље био лавовски плен за Бугарску, премда је Србија у рату освојила бар 1000 квадратних километара више од Бугарске.”⁷³

По завршетку ратова, прелази се на ведрије теме, културу и моду. ”Драма краља Николе” је наслов текста у ком се наводи да је ”Балканска царица”, дуго најављивана драма краља Николе, преведена на енглески. Суд критике је био оштар - тон драме се чинио сувише патриотски, на нивоу политичких новинских чланака и без ”праве драмске заслуге.”⁷⁴

У првим годинама XX века оцене америчке штампе о владарима Србије и Црне Горе нису били претерано позитивне. Што се Србије тиче, лоши коментари су били упућени краљу Петру због начина доласка на престо. Ни написи о кнезу Николи не могу се окарактерисати као позитивни, а вероватно су били производ утицаја бројне црногорске емиграције. Међутим, Балкански ратови су донели промену атмосфере у америчкој јавности и растућу наклоност према националним државама на Балкану. Америчка јавност је била прилично детаљно обавештена о ратним операцијама које је водила Црна Гора у Балканским ратовима. Јасне су и симпатије према националним покретима балканских држава, посебно показане током скадарске кризе, као и одређена доза подозрења према ”старим” монархијама, Аустро-Угарској и Османско царство. Балкански ратови су, као очигледна припрема великог европског сукоба, определили Сједињене Америчке Државе да се заинтересују и за балканске проблеме. То интересовање ће се испољити у већем облику у Првом светском рату, кроз политику преседника Вудроа Вилсона и активно учешће у обликовању нове мапе Европе на мировној конференцији у Версају.

⁷³ *The Humiliation of Bulgaria*, New-York Tribune, August 10, 1913, 8.

⁷⁴ *Before the Footlights & Behind the Scenes*, New-York Tribune, September 21, 1913, 7.

Biljana VUČETIĆ

THE UNITED STATES' PUBLIC ATTITUDES ON MONTENEGRO
IN THE BALKAN WARS 1912-1913

Summary

The Balkan Wars 1912-1913 have brought the change in American public opinion considering growing sympathies towards Balkan people. At the beginning of XX century American newspapers had no special interest in Balkan affairs. Moreover, the reports on Serbia and Montenegro created the image which could not be described as positive one. Most of the articles considering Balkan states were taken over from European press, which condemned Serbian king Peter's accession to the throne. Also, many information in American press were provided by Montenegrin immigrants, who tended to defame king Nicolas of Montenegro. The series of events on the world stage in the first decade of XX century slowly began to change the American perspective, which culminated with the events in 1912. The newspapers shared detailed information on military campaigns, particularly during the siege of Scutari. In many articles appeared suspicion for the intentions of so called Old monarchies, Austria Hungary and the Ottoman Empire. It was obvious that soon time is coming for a big European strife, and that the USA should take interest in European problems, principally for the current one in the Balkans. American public opinion supported national movements of Balkan peoples. This kind of attitude remained during the WWI, having its peak in the policy of president Woodrow Wilson and his influence on the drawing of the new map of Europe at the Versaille Conference in 1919.

Шербо РАСТОДЕР*

ВЕЛИКЕ СИЛЕ И МАЛИ НАРОДИ,
105 ГОДИНА ОД УСПОСТАВЉАЊА ДИПЛОМАТСКИХ
ОДНОСА САД И ЦРНЕ ГОРЕ

ABSTRACT: The paper deals with the relations between USA and Montenegro from their official diplomatic establishing, but mostly focuses on the period of the First World War. At its end, when the Great Powers have been deciding upon the future European political map, Montenegrin representatives have pursued an effort to influence an American position towards solving the Montenegrin questions according to interests of its Government in exile. This short-termed interest, which the USA has displayed for Montenegro, corresponded with the phase of greater attention that this Power has paid to the European affairs.

KEY WORDS: USA, Montenegro, Great Powers, diplomatic relations, First World War.

Односи Црне Горе и САД битно су се разликовали од односа с другим великим силама. САД су биле једина велика свјетска сила која постаје краткотрајно дио европске политике тек током Првог свјетског рата и чије интересовање за Балкан, па самим тим и Црну Гору, није било интересно везано. Односно, са становишта општих односа и дипломатских реалација могло би се рећи да су Црногорци прије открили Америку, него што је Америка открила Црну Гору као једну малу европску државу за коју се занимала тек на нивоу дипломатских принципа. И то занимање било је најинтезивније управо онда, када су САД, ушавши у први свјетски рат, једно вријеме гајиле амбицију да свијет уреди на принципима који би дугорочније гарантовали мир. Историјске околности су биле такве да се то дешавало у времену када је нестајала

* Аутор је редовни професор Универзитета Црне Горе.

Црна Гора као самостална држава и настајала нова свјетска сила, која ће посебно у XX вијеку постати и значајан фактор и европске политике.

САД су послије грађанског рата (1861-1865) имале најбржи индустријски раст на свијету. Користећи погодности богатог пољопривредног земљишта, огромних резерви сировина, сталног демографског прилива, недостатак друштвених и географских ограничења, као и чињеницу одсуства значајније спољње опасности, САД су се до почетка Првог свјетског рата развиле у прву индустријску силу свијета. Њен преображај изведен задивљујућом брзином, уз стални развој модерних технологија (жељезнице, парне машине, опрема за руднике) омогућио је прилив милиона усељеника који су умножавали њену продуктивну снагу. Висока продуктивност постигнута у пољопривреди и другим индустријским гранама, уз стално смањивање цијена превоза, омогућили су америчким производима (пшеница, кукуруз, говедина и други производи) да цијеном буду изузетно конкуретни у Европи. Уз то, САД су уочи Првог свјетског рата производиле више угља него Британија и Њемачка заједно, сировог гвожђа више него Њемачка, Британија и Француска заједно, док је производња челика била скоро једнака производњи у Њемачкој, Британији, Русији и Француској заједно. САД су били највећи произвођач нафте и највећи потрошач бакра на свијету. САД су производиле и посједовале више моторних возила од читавог остатка свијета. Пораст америчке индустријске моћи и прекоморске трговине условио је полагању излазак ове силе из изолационизма у почетку везаног за контролу западне хемисфере и њен улазак у систем великих сила, којем је припадала по економској и привредној снази, али не и по дипломатском ангажману и партиципацији у решавању глобалних питања. Послије спора са Британијом око граница Венецуеле 1895. године, сукоба са Шпанијом око кубанског питања 1899, припреме ратне флоте у Карибима 1902-1903 која је услиједила послије њемачке акције против Венецуеле, САД су јасно показивале да се сматрају господарима западне хемисфере. Империјалистичке амбиције САД биле су почетком XX вијека усмјерене према Мексичком заливу, Карипском мору и Јужној Америци, према Тихом океану и Кини, у жељи да обезбиједи тржишта за своје производе. Пошто су од 1903-1913. успјешно окончале радове на прокопавању Панамског канала (званично пуштен у рад у августу 1914), чиме је значајно скраћен пут између Атлантског и Тихог океана, САД су се побринуле да ставе под своју контролу овај стратешки правац. Наиме, 1903. године Панама је, на подстицај САД, прогласила независност, одвајајући се од Колумбије. Исте године потписан је споразум између САД и Панама по којем се зона канала уступа САД, које га касније по потреби претварају у војни објекат, као што

је био случај у оба свјетска рата. Из наведеног се јасно закључује, да су дипломатски утицаји САД били превасходно окренути према западној хемисфери, сходно дуго важећој Монроовој доктрини, названој по истоименом америчком предсједнику који је крајем 1823. године објелоданио принципе који су значили одбијање било каквог проширења европске власти у Сјеверној и Јужној Америци. Истовремено је то значило и амерички изолационизам у односу на европска питања, односно немијешање у међународна збивања изван западне хемисфере. Тако су САД крајем XIX и почетком XX вијека постале велика сила, али са становишта европске подјеле интересних сфера још увијек нијесу биле дио система великих сила.

Међутим, то није значило да Европљане не занима Америка. Посебно обичне људе који су у милионима хрлили ка САД на путу за зарадом. Само између 1890. и 1921. године у САД се уселило 19 милиона људи. Највећи број уселеника је био из Италије, Русије, Пољске и земаља Балкана. Међу њима је био и велики број Црногораца. Црногорци су у потрази за зарадом стизали до Венеције, Аустрије, Цариграда, Суецког канала па и остатка свијета. И прије 1878. године помињу се Црногорци који су радили у рудницима злата у Калифорнији и Луизијани. Највећи број Црногораца је долазио у САД због презадужености и сиромаштва. Рачуна се да је између 1903. и 1908. године на рад у Америку отишло око 25000 Црногораца, што је чинило половину радне снаге или око 10% становништва. Углавном су то били радно најспособнији младићи између 16- 25 година старости. Њима су се од краја 1906. године почели прикључивати жене и ђеца, што је већ био знак трајног иселавања. На пут у САД се одлазило бродовима од Трста до Њујорка и пут је трајао од 18-20 дана. Временом су се у трагању за зарадом населили у скоро свим крајевима САД и почели да формирају иселеничка друштва. Прво иселеничко „Српско-црногорско добротворно и литерарно друштво” основано је 1890. године у Сан Франциску, да би 1905. ово друштво бројало 316 чланова и имало свој огранак у Чикагу. Слична друштва оснивана су касније у Монтани (1899), Пистсбургу (1901), Њу Мексику (1903), Лед Ситију (Дакота), Чикаго и многим другим већим центрима. У Њујорку је 1905. године основан Српско- црногорски савез који је обједињавао више друштава и бројао преко 1500 чланова 1907. године.

Услед непостојања дипломатских односа између Црне Горе и САД, Црногорци на раду у Америци нијесу дуго уживали дипломатску заштиту своје државе. Од 1903. године Црногорци су се обраћали за заштиту руском конзулу у Сан Франциску. Тек крајем 1905. године руска влада је дала и званичну сагласност да њени конзули штите и интересе Црногораца у Сјеверној и Јужној Америци. Исте године САД су за из-

ванредног посланика и опуномоћеног министра при црногорском двору на Цетињу именовали Џона Џексона, свог дипломатског представника у Атини. Амерички представник Џон Џексон је 30. октобра 1905. предао црногорском краљу Николи своја акредитивна писма, и тај дан се узима као званичан датум успостављања дипломатских односа САД и Црне Горе. Од тада, па до званичног раскида дипломатских односа 1921. године односи Црне Горе и САД су имале и званичну, протоколарну и дипломатску основу и углавном се кретали у оквиру напора црногорске стране да велику свјетску прекоморску силу заинтересује за своју перспективу и будућност. Сједиште америчког посланства на Цетињу налазило се у хотелу „Локанда „ који је био подигнут 1864. године. Хотел је срушен последице земљотреса 1979. године. Прва протоколарна размјена писама на највишем државном нивоу забиљежена је 1910. године, када је Црна Гора уздигнута на ниво краљевине, а краљ Никола славио педесетогодишњицу своје владавине. Тим поводом уприличена је свечаност крунисања краља Николе на Цетињу и поред многобројних честитки, пристигла је и она од америчког предсједника Вилијема Хаурда Тафта, коју је уручио тадашњи амерички дипломата на Цетињу Џорџ Мозес. Иначе, до 1918. године послове дипломатских представника САД у Црној Гори су обављали поред већ помињаног Џона Брикерхоф Џексона, који је ту функцију обављао између 1905 – 1908. боравећи у Атини и по потреби својих дипломатских мисија долазио на Цетиње. У то вријеме су у америчкој Легацији на Цетињу, послове секретара обављали Чарлс С. Вилсон, па потом Стантон Сикл. Током 1908-1909 изванредни посланик САД у Црној Гори је био Ришмон Пирсон, док је послове секретара легације обављао Ирвин Ланглен, док је од 1909-1913. године изванредни посланик и опуномоћени министар САД у Црној Гори са сједиштем на Цетињу био, помињани Џорџ Мозес. Послове секретара америчке Легације обављао је О. Де Билије, који је наслиједио Ирвина Ланглена 1911. године. Мозеса је наслиједио 1913. године Г. Шурман, а овога од 1913-1915. године Џорџ Фред Вилијамс који је стално боравио у Атини и по потреби долазио у Црну Гору. Послије капитулације Црне Горе почетком 1916. године и одласка двора и владе у Француску, односи између Црне Горе и САД су одржавани посредством америчког амбасадора у Паризу Грејвса Шарпа. У то вријеме САД постају и значајан субјект интересовања црногорске званичне политике у покушају инволвирања ове свјетске силе у замршени чвор црногорског питања при крају Првог свјетског рата. Наиме, тек улазак САД у рат 1917. године на страни Антанте донио је том блоку превласт у материјалу и људству и пресудно утицао на исход рата. САД су у почетку рата биле задржале неутралан став.

Како је рат одмицао постајало је јасније да је таква даља америчка позиција постала неодржива, тим прије што су Британија, Француска и Русија договале САД огромне суме за ратне лиферације, док су њене поморске комуникације бивале све угрожене њемачким потапањем америчких бродова. Уз то, дио становника САД, поријеклом из земаља чланица Антанте, као добровољци масовно су одлазили на ратишта, док је то грађанима њемачког поријекла било онемогућено од стране званичних америчких власти. Тако ће интереси по којима су САД биле главни кредитори сила Антанте, а ове опет главни кредитори Србије и Црне Горе, значајно опредјељивати односе великих сила према Балкану и Црној Гори уопште. Формалну објаву рата Њемачкој потписао је амерички предсједник Вудро Вилсон 6. априла 1917. године, тако да ће до краја рата преко два милиона америчких војника бити превезено на европска ратишта (углавном у Француску). САД су и формално постале дио европске политике и страна заинтересована за коначна исход, до тада, највећег свјетског сукоба у историји и изглед свијета послје рата. У том смислу, амерички предсједник Вудро Вилсон је већ 8. јануара 1918. године изнио пред америчким сенатом основ за успостављење праведног мира, познат као Вилсонових 14. тачака. Вилсон се залагао за одустајање од склапања тајних међународних споразума, слободну пловидбу морима, уклањање царинских баријера између земаља, смањење наоружања и прилагођавања колонијалних претензија интересима народа. Залагао се и за обезбјеђење самоуправе и несметаног привредног развоја европских земаља. За тадашњу позицију Црне Горе посебно значење су имале 11 и 14 тачка. У једанаестој тачки Вилсон је предвиђао ресторацију Румуније, Србије и Црне Горе, обезбјеђивање Србији излаза на море. Односи међу балканским државама морају бити уређени на пријатељској основи, у границама одређеним историјом. Тим државама би се дала међународна гаранција која ће им обезбиједити политичку и економску независност, као и цјелокупност њихове територије; док је у 14 тачки Вилсоновог мировног плана било предвиђено успостављање једног међународног удружења које би” и великим и малим државама омогућило узајамне гаранције у вези са политичком независношћу и територијалним интегритетом „. У завршници рата, њемачка влада је затражила преговоре о миру на основу Вилсонових Четрнаест тачака и на основу њих је 11. новембра 1918. године успостављено примирје.

У завршници првог свјетског рата црногорски двор и влада наставши се на територији савезника Француске која јој је била изразито ненаклоњена, фактички изолована и онемогућена у свакој активности која није била сагласна ставовима званичне Србије иза којих је стајала ова велика сила, покушавала је да своју позицију дипломатске изо-

лације премости тражењем савезника у САД. У том смислу Црна Гора је покушавала још од почетка рата да подигне на виши ниво, своје дипломатско представништво у САД. Наиме, с прољећа 1916. године за црногорског конзула у САД је био постављен бродовласник и капетан Анто Сеферовић, који је био истовремено и црногорски конзул у Канади. Већ од средине 1916. године започета је дипломатска борба за отварањем црногорског посланства у Вашингтону, која је добила на интензитету 1917. године, у вријеме када је србијанска влада Крфском декларацијом јасно наговјестила будућу судбину Црне Горе. Послије тешке и дуге дипломатске борбе и опструкције од стране, прије свега Србије и Француске, Црна Гора је успјела да успостави своје дипломатско представништво тек 1. августа 1918. године. У међувремену, на питању отварања дипломатског представништва у Вашингтону 1916-1918. године преламало се различито виђење будуће судбине Црне Горе од стране великих сила. Анимирање америчке јавности посредством угледног „Њујорк Тајмса” од стране краља Николе марта 1917. године када је у интервјуу овом угледном листу поред осталог навео *„да ће моја земља убрзо опет подићи као Држава и да ће се у њој поново бити успостављена она иста Слобода и Независност, каква бјеше она коју су ђедови ми за петсто година јуначки бранили”*, било је супротно настојањима званичне Србије која је већ била одлучила да официјелну Црну Гору (двор и владу) искључи из процеса стварања југословенске државе. Зато је тражење Евгенија Поповића, предсједника црногорске владе у егзилу, који је у јулу 1917. године посјетио у Паризу америчког амбасадора у Француској Грејвса Шарпа, да се отвори посланство у Вашингтону било и мотивисано страхом *„за будућност Црне Горе због претјераних амбиција Србије”*. Црногорску акцију у отварању посланства су подржали влада и двор краљевине Италије, савезничке државе која је ушла у рат на страни сила Антанте 1915. године. Званична нота од стране црногорске владе је америчкој страни достављена 22. августа 1917. године посредством америчког амбасадора у Паризу и уз инсистирање италијанског амбасадора у САД Ди Челереа, коначан одговор је стигао 8. октобра исте године када је од стране америчке администрације из Вашингтона амбасадор у Француској био обавијештен да је влада САД послје разматрања захтјева Црне Горе одлучила да прими њеног акредитованог посланика. Тиме је формалан пристанак САД требао да једно значајно питање сведе на протоколарну реализацију. Међутим, када је изгледало да ће отварање посланства у Вашингтону постати извјесна ствар, покренута је нова кампања против Црне Горе. Пошто је за посланика Црне Горе био предложен Петар Пламенац, бивши министар иностраних дјела Црне Горе и предсједник црногорске

народне скупштине, извршен је притисак на америчку администрацију да не прихвати његово именовање и промијени своју одлуку. Разлог томе је била наводна Пламенчева улога у заузимању Скадра 1915. године против воље осталих савезника, без обзира што се показало да је управо ова акција Црне Горе омогућила повлачење србијанске војске преко Албаније. Суштина је била онемогућити Црној Гори у завршници рата ширење своје дипломатске мреже и утицаја, што је формално правдано недостачком финасијских средстава. Србијански посланик у Вашингтону Љубомир Михаиловић је 9. октобра 1917. године од србијанског посланика у Паризу Миленка Веснића добио поруку да у вези са траженим агреманом за Петра Пламенца, учини све како би се онемогућило његово издавање на ма који начин. Предсједник србијанске владе Никола Пашић је дан касније упутио и конкретне интрукције: *„Похитај да прије него што добије агреман изађе у српским и другим новинама његов животопис и као приватног човјека и као политичара. Радите свим силама да му се агреман на изда никако ...* Слиједећи примљена упустава, србијански посланик је послао 21. X 1917. године писмо помоћнику америчког државног секретара, Вилијаму Филипсу са опширним меморандумом у којем се протетсовано против намјере америчке владе да прими посланика Црне Горе. И поред снажног дипломатског притиска Србије, Француске, па и Велике Британије, сваке из својих разлога против именовања Пламенца, САД нијесу одустале од намјере да одобре отварање посланства Црној Гори. Али су одбиле да издају агреман за Петра Пламенца. Одлуку о томе црногорској страни у Нејиу је саопштио Грејв Шарп, амерички амбасадор у Паризу, и она је изазвала незадовољство код краља и владе који су је приписивали *„раду србијанских агената ...* Тако ће коначно отварање посланства бити поново одложено све до друге половине 1918. године. У међувремену је краљ Никола успоставио и директну комуникацију са америчким предједником Вудроом Вилсоном. Честитајући му годишњицу уласка САД у рат 7/20. априла 1918. године упутио је телеграм у којем је изразио поштовање и одушевљење за напоре САД у рату. Вилсон му је одговорио 13. априла 1918. године нагласивши поред осталог интерес америчког народа за судбину народа Црне Горе за чију је борбу и аспирације увијек имао искрене симпатије. Краљ Никола је поново писао Вилсону јула 1918. године поводом Дана независности САД честитајући му овај празник са увјерењем да ће се дочекати тријумф слободе и спасења како великих тако и малих држава. У свом одговору од 4. јула 1918. године амерички предсједник је поред осталог поручио : *„Увјерен да ваше Величанство и благородни и јуначки народ Црне Горе неће бити потлачен, него да ће вјеровати да су Сједињене Државе одлучне да*

виде да ће, коначном побједом која ће доћи, бити осигуран и признат интегритет и право Црне Горе „.

Међутим, размјена порука куртоазног садржаја, није још увијек било исто што и дневна комуникација посредством овлашћених представника.

Послије извјесног колебања поводом кандидовања новог имена за посланика у Вашингтону, када се помињало и име Филипа Добречића, брата барског надбискупа Николе, коначно је одлучено да за то мјесто буде предложен др Анто Гвозденовић. Такав захтјев је прослијеђен Вашингтону и америчкој влади 22. априла 1918. године. Борба око отварања црногорског посланства и перманентна опструкција, прије свега од стране србијанских званичника и Француске, одложила је до средине јуна 1918. коначно рјешавање овога питања. Тада се у читав посао укључио Александар Девин, највећи пријатељ Црне Горе у англосаксонском свијету који је наговорио краља Николу да на мјесто црногорског конзула у Њујорку именује Вилијама Фредерика Дикса, потпредсједник једног њујоршког осигуравајућег друштва и старог Вилсоновог пријатеља. Он се обратио писмима Вилсону, државном секретару САД Роберту Лансингу и другим истакнутим функционерима америчке администрације, предочавајући им црногорски поглед на питање отварање посланства. Коначно је Френк Полк, замјеник државног секретара САД, овластио америчког амбасадора у Паризу Шарпа да обавијести црногорску страну да САД прихватају др Анта Гвозденовића. Краљ Никола је и формално декретом од 19. VII / 1.VIII 1918. године поставио за изванредног посланика и опуномоћеног министра Краљевине Црне Горе у САД генерала др Анта Гвозденовића. Дикс се крајем јуна 1918. обратио Вилсону и овај га је 12. јула обавијестио да ће америчка влада издати агреман за др Анта Гвозденовића, додавши да је срећан што ће Дикс заступати интересе „*неустрашиве, мале краљевине у Њујорку* „. Овога пута покушај дискредитације Гвозденовића од стране Андрије Радовића, предсједника Црногорског одбора за народно уједињење који је био продужена рука Србије у политици према Црној Гори, Француске и Србије, није успио те је коначно је 1. августа 1918. године за изванредног посланика и опуномоћеног министра Црне Горе у САД постављен генерал Анто Гвозденовић. Показаће се да ће боравак Гвозденовића у САД бити много краћи од времена чекања агремана, јер ће се већ средином децембра 1918. године вратити у Париз, гдје је решавана судбина свијета послије катаклизме изазване свјетским ратом.

По свом доласку у Вашингтон црногорски посланик је већ 11. октобра организовао дан Црне Горе у Њујорку. Наиме, у част савезника у свим већим америчким градовима организоване су свечаности у њихо-

ву част. Најмањем савезнику, Црној Гори је припао највећи амерички град Њујорк. На челу огромне поворке „у којој је учествовало више душа него што је Црне Гора имала становника” била је војска, музика и црногорска застава. Свечаност је одржавана код Споменику слободе на којем је поред америчке била истакнута и црногорска застава а сама поворка се кретала Петом авенијом. Одржани су бројни говори у славу Црне Горе и САД. То је свакако било највеће присуство Црне Горе у САД. Црногорског посланика у званичну аудијенцију примио је председник Вудро Вилсон 20. октобра 1918. године, када му је и предао акредитивна писма. Улога Анта Гвозденовића у САД није била само формална и протоколарна. Она је била окренута напору да се сузбије све јача антицрногорска кампања провођена посредством Црногорског одбора за народно уједињење, издејствује материјална и финансијска помоћ, зајмови и кредити пријекно потребни Црној Гори. Наравно, наведени захтјеви су били директно повезани са различитим виђењем будуће позиције Црне Горе. Званична Црна Гора, краљ и влада су замишљали обновљену и рестаурирану Црну Гору, територијално проширену на области сјеверне Албаније и, наравно, Скадар, Боку Которску и Херцеговину до Неретве. Србија и Црногорски одбор за народно уједињење као експозитура њене политике и формални партнер у процесу уједињења „српског народа” радили су на нестанку Црне Горе и њеном утапању у Србију, која би се потом ујединила са Јужним Словенима из Аустро-Угарске. У том контексту, опстанак Црне Горе био је условљен настанком Југославије и велике силе су се према том питању позиционирале сходно својим интересима. Кад то питање и формално дође на дневни ред међународне дипломатије, показаће се да оно није само питање односа Црне Горе и Србије, већ и читавог послеријатног поретка у Европи. Зато је однос САД према Црној Гори нужно био условљен ставовима Француске, Велике Британије, па и Италије, према овом питању, све док се САД поново нијесу вратиле политици изолационизма и самим тим европска питања препустили Европљанима. Наклоност према Црној Гори коју је исказивао председник Вилсон и америчка администрација почивала је на покушају афирмације принципа за које су се залагали. У међувремену су се крајем 1918. и почетком 1919. године одиграли догађаји који ће пресудно утицати на потоњу судбину Црне Горе. Сад су негативно одговориле на црногорске захтјеве за додјелом кредита за обнову и развој Црне Горе, затражене посредством црногорског посланика октобра 1918. године. Истовремено је дозвољено ширење црногорске дипломатске мреже у САД. Почетком септембра 1918. године дата је дозвола за отварање црногорског конзулата у Њујорку. За почасног конзула је постављен амерички држављанин Вилијам Фреде-

рик Дикс. Влада САД је декретом од 18. децембра 1918. године признала Дикса за почасног конзула Краљевине Црне Горе у Њујорку, што је значило да се одлуке Подгоричке скупштине сматрају ништавним. Дикс ће остати на том положају све до јануара 21. јануара 1921. године, када ће Норман Х. Давис, в.д. државног секретара обавијестити Дикса да „узимајући у обзир садањи статус Црне Горе, ова влада не сматра више за потребно да одаје признање неким дипломатским и конзуларним званичницима”. То је био акт формалног раскида свих дипломатских односа са Црном Гором, иако су у међувремену САД признале новостворену КСХС већ 7. фебруара 1919. године. У међувремену између 1918- 1921. године остварени су најинтензивнији дипломатски односи и највећи амерички интерес за Црну Гору и њену судбину.

Званична Црна Гора је настојала да САД што више заинтересују за судбину Црне Горе. Уочи савезничке окупације Црне Горе, октобра 1918. године, др Анто Гвоздеонових је прво, од Стејт Департамента тражио да америчка влада и предсједник Вилсон предузму неопходне мјере како би се спријечило крвопролиће и побуна у Црној Гори уколико се допусти србијанским трупама да је окупирају, да би потом затражио на захтјев црногорске владе и конкретну војну интервенцију у корист Црне Горе, како би се спријечиле француске и србијанске трупе да је окупирају. На фону Вилсонове прокламације краљ Никола се званично одредио према уједињењу у свом прогласу “Југословенима” 20. октобра 1918. године, дакле скоро мјесец дана прије Подгоричке скупштине, те према томе овај проглас не може бити супротстављен њеним одлукама, него обратно. У поменутом прогласу се поред осталог наводи: “...*Браћо са највећим заносом, радошћу и одушевљењем данас свечано изјављујем да желим – а увјерен сам да исту жељу има и сав мој вјерни народ у Црној Гори – да и наша мила Црна Гора буде саставни дио Југославије, да часно уђе у југословенску заједницу, као што је часно и до краја за њу ратовала и страдала. Желим да се сложимо и братски уредимо у југословенску конфедерацију, у којој ће свако очувати своја права, своју вјеру, уредбу и обичаје, и у којој нико неће смјети наметати првијенство, већ сви да будемо једнаки у чедним њедрима мајке Југославије, те да свако братски и сложено ради на њену напретку и величини у друштву слободних и просвијећених народа*” Наведени проглас програмског карактера, настао поводом прокламације, предсједника САД Вудроа Вилсона, у којој је нагласио право југословенских народа на своју државу, јасно оцртава смјер политичког промишљања црногорског суверена и званичне Црне Горе.

Убрзо потом је услиједила Подгоричка скупштина и њене одлуке (26. новембра 1918), потом Божићна побуна 24. децембра 1918 / 6. јану-

ара 1919. године и наравно највећи дипломатски скуп у историји човјечанства у јануару 1919. године Мировна конференција у Паризу на којој је требало расправити сва спорна питања и поставити темеље трајнијег мира. Америчка делегација на челу са предсједником Вилсоном допутовала је у Париз с намјером да промовише идеје из 14 тачака у којима су принцип самоопредјелења и идеја о оснивању Друштва народа биле важне ставке у условима ратом распаљених страсти и постављања великих захтјева од стране савезника. За званичну Црну Гору је долазак америчке делегације значио и наду да превазиђе изолацију наметнуту од Француске и завичне Србије и поништи тековине политике „свршеног чина” спроведене крајем 1918. године. Отуда не чуди релативно често обраћање црногорских званичника и приврженика политике црногорског двора и владе управо америчкој делегацији и предсједнику Вилсону, као и релативно често подсјећање на XII тачку којом је предвиђана рестаурација Црне Горе.

Сигурно је у том смислу био најважнији почетак од којег се како смо навели и највише очекивало. Тим прије што је влада КСХС још 25. децембра 1918. године извршила нотификацију нове државе земљама Антанте, али су ове одбиле да признају нову државну творевину прије мировне конференције. Односно, Конференција мира у Паризу, за коју се вјеровало да ће, по мишљењу краља Николе и црногорске емиграције, питање Црне Горе ријешити дипломатским путем. Уочи почетка Конференције одржан је 12. јануара 1919. године састанак предсједника владе Велике Британије, Француске и Италије, са предсједником и државним секретаром САД. Овој „великој четворки” ће се касније прикључити и два јапанска делегата, чиме ће бити установљен образац превласти великих над Конференцијом. Односно, одлуке ће доносити прво „Савјет десеторице “ (по два делегата пет великих сила) , а потом од 24. марта 1919. године “Савјет четворице “ (Клемансо, Вилсон, Лојд Џорџ и Орландо). За предсједавајућег конференције је изабран Жорж Клемансо, предсједник владе домаћина. На сједници од 12. јануара отворена је дискусија о томе ко ће учествовати у раду Конференције. И одмах се поставило питање Црне Горе као савезничке земље. Француска (Пишон, министар спољних послова) се отворено залагала да Мировна конференција не треба да шаље позив Црној Гори и била је формално окренута питањима процедуре у настојању да замагли ово питање, како би изашла у сусрет српској (југословенској) дипломатији која је настојала да докаже да је званична Црна Гора делегитимисана одлукама Подгоричке скупштине. Сонино (Италија) се залагао да Црна Гора буде представљена на Конференцији мира, као и Вилсон (САД) који је био подстакнут и жељом да се на самом почетку рада Конферен-

ције избјегну повреду начела самоопредјелјења народа и праведности. Уз то, бар како је извјештавао југословенски посланик Антонијевић из Рима, послије разговора с тамошњим америчким послаником, да су “амерички делегати склони на идеју да ипак Црној Гори треба дати неку врсту аутономије”. Лојд Џорџ (Велика Британија) се такође залагао да Црна Гора има свог представника. Међутим, домаћин (Француска) је задржала право да одлучује о упућивању позива. У коминикеу од 15. јануара је писало да је Црној Гори, додијељен један делегат, али да начин на који ће он бити изабран неће бити утврђен док постојећа политичка ситуација у земљи не буде ријешена. То је био први корак изолације Црне Горе, јер је у њој постојећа политичка ситуација била таква да је остављала простор за различита тумачења. С једне стране, одлуке Подгоричке скупштине нијесу признате од стране савезника, а против тих одлука је избила побуна уочи самог почетка рада Конференције са циљем да скретања пажње међународне јавности на дешавања у Црној Гори. Односно, једина савезничка држава која није учествовала на конференцији је била Црна Гора, док су Србији (под тим именом је учествовала до 28. јуна 1919) била додијељена три мјеста у пленарном засједању.

Наведена одлука изазвала је противљење званичне Црне Горе. Министар у црногорској влади др Перо Шоћ је тим поводом поручивао Конференцији мира да ће тај “Скуп почети свој рад са немирном савјешћу”. У ноти великим силама од 17. јануара 1919. године, дан уочи званичног почетка Конференције црногорска влада из Нејиа код Париза је поручивала да не жели ништа друго до правду за Црну Гору, као и да њена влада добије позив да присуствује отварању Конференције. Организовано је слање петиција и апела на адресу америчког предсједника од стране црногорских избјеглица у Француској. Предсједнику САД Вилсону се изјавом обраћа 168 црногорских грађана који се налазе у изнеглиштву у Италији тражећи да не “допусти да се ногама гази право и слобода најмањега народа”. Но и поред свега, Конференција је почела без учешћа делегата Црне Горе. У међувремену је у Црној Гори избила побуна. У дипломатским круговима се спекулисало да иза ње стоји званична Црна Гора и сам краљ Никола и да је она уперена против савезника који су окупирали Црну Гору. А то је значило и против САД, Француске, велике Британије, Италије и Србије (КСХС), чије су трупе у мањем или већем обиму учествовале у окупацији Црне Горе. Црногорска влада се нашла пред новим изазовом. Савезницима је требало показати лојалност и потпуно увјерење о праведном рјешавању спора дипломатским путем, јер је било крајње проблематично представљати се реметилачким фактором на крају једног дугог и исцрпљујућег рата.

Одмах послије доласка америчког предсједника у Париз, на састанку црногорске владе је одлучено да краљ Никола упути предсједнику САД писмо у којем га је обавијестио о догађајима у Црној Гори и одлукама Подгоричке скупштине. У писму Вилсону од 7. јануара 1919. године краљ Никола је упознао америчког предсједника са стањем у Црној Гори и око ње и молио га да као неутрална и незаинтересована личност преузме улогу арбитра и испита развој догађаја из времена слома Црне Горе .

У писму се пред осталог наводи: *“Тешка и неумољива потреба ставља ме у положај да морам да се огријешим о сва правила церемонијала и пристојности. У самом тренутку кад се искрцава велики човјек побједи и свјетског мира, ја долазим пред њега као први међу молитељима који траже његову правду и заштиту.*

Јучер је у једној од главних вароши црногорских проглашено моје збацивање с пријестола помоћу српских бомба и новаца, који је просут у народ умирући од глади. Тако је уједињење моје државе са Србијом одлучено злоупотребом српских војника и то у тренутку кад је 9.000 црногорских првака, од којих 2.000 официра, било у аустријским концентрационим логорима и кад је њихов краљ од Савезника био задржан у Француској. Ако се усуђујем да Вам пишем, Господине Предсједниче, то чиним само из страха од интрига српских и оних који их помажу, да би унапријед задобио добру вјеру највећег човјека у овом вијеку”. Вилсон је краљу Николи одговорио већ 9. јануара саопштавајући да *„вјерујете да ми дани неће бити презаузети ни превише ужурбани да избацити интересе неустрашиве Црне Горе из мојих мисли или да у најмањој мјери умањим моју искрену жељу да учиним све што је у мојој моћи да видим да јој је правда учињена. Ствари на које ми скрећете пажњу су веома озбиљно и са наклоношћу размотрити”.* Охрабрен оваквим одговором краљ Никола је тражио пријем код Вилсона. Овај није примио црногорског краља, већ је послао код њега свога секретара Клоза. На његово директно питање да ли је уплетен у *„крвопролиће”*, у Црној Гори краљ Никола је одговорио: *„да је он дубоко побожан и религиозан и да би се сматрао грешником пред Свевишњим Богом, творцем неба и земље, и одговоран пред људима и историјом, када би он његове Црногорце подстрекао на међусобно убијање и клање, па да то његова круна засијеца простор и силу Круне Британског Царства , а да разлоге треба тражити на другој страни”.* Краљ Никола, иначе познат као мајстор позе и фразе, да би до краја разувјерио сумње саговорника, изразио је спремност да у том смислу да и званичну изјаву. На личну молбу предсједника Вилсона краљ Никола је упутио један проглас народу Црне Горе. Пошто је краљ Никола прихватио да у Црну Гору упути

проглас у којем позива народ на ред, мир и спокојство и захвалио се „Вилсону на такву једну његову високо племениту замисао”, првобитна намјера је била да се он упути на име митополита Митрофана Бана, али се краљ предомислио и одредио да та личност буде војвода Божо Петровић. Влада је добила налог да редигује текст прогласа, који ће краљ да одобри и поднесе на „увиђај председнику Вилсону и отпреми је адресанту у Црној Гори”. Сљедећег дана дошао је Вилсонов савјетник, мајор Клоз, прихватио текст депеше и „уознао владу, да је на синоћној сједници Врховног савјета Конференције мира, председник Вилсон искористио прилику да добије сагласност Савјета да се Краљева депеша може упутити у Црну Гору”. У сваком случају, до Црне Горе је стигла депеша датирана 22. јануара 1919. године, коју је француски посланик при (србијанском) југословенском двору упутио на адресу војводе Мишића, начелника штаба Врховне команде, а овај је 13/26. јануара 1919. прослиједио генералу Милутиновићу, команданту Јадранских трупа. Депеша је била следећег садржаја:

“Драги мој рођаче,

Преко Вас шаљем поздрав свом народу, свом милом народу. Молим вас да останете мирни и да се оружјем не супростављате трупама које хоће да се дочепају власти у нашој земљи, јер сам од високих представника савезничких земаља добио највећа увјеравања да ће се врло брзо црногорском народу пружит прилика да се слободно изјасни о политичкој форми будуће владе, а са своје му стране поручујем да ћу се са задовољством приклонити његовој одлуци..” Генерал Милутиновић је предао наведену депешу војводи Божу Петровићу, који је одмах послије побуне био затворен са још 124 Црногорца у Централни казнени затвор „Јусовача” у Подгорици. Наведена депеша, написана на захтјев председника Вилсона, за којег су представници великих сила тврдили да може остварити највећи уплив на краља Николу, представљала је значајан политички акт који је допринио пацификацији присталица краља Николе и противника безусловног уједињења, уз јасну поруку да ће народу у Црној Гори бити омогућено да се слободно изјасни о будућности Црне Горе. Уз апел краља Николе је требао бити ширен и проглас великих сила у којем увјеравају народ у Црној Гори да ће ускоро добити шансу да се изјасни о својој будућности. Међутим, до Црне Горе такав проглас није стизао, док је краљев апел емитован и преко радија са америчких, енглеских и других бродова који су пловили Јадраном. У сваком случају, гаранције које су дате обавезивале су и америчку страну и зато је њен интерес за стање у Црној Гори био видљив током трајања Мировне конференције. Као могуће рјешење црногорског питања Американци су видјеле у напуштању територије Црне Горе од стране

свих савезничких трупа (француских, британских, америчких, италијанских и србијанских) и препуштање народу да слободно одлучи о својој будућности. Француски и Британци су узвратили контрапредлогом да само америчке трупе окупирају Црну Гору. Наравно, такав предлог је Вилсон глатко одбио 25. јануара 1919. године, јер САД нијесу биле спремне да се дубље инволвирају у европске, а посебно не балканске проблеме. Формална одлука о повлачењу свих трупа је била изиграна иако је командант Источне војске Франше Депере 5. марта 1919. године био издао наређење у том смислу. Вилсон је истовремено, у јануару 1919. године одредио капетана Џемса Бруса и Роналда Трија да посјете Црну Гору како би поднијели извјештај о тамошњем стању. Њихов извјештај је, на основу шестонедељног боравка у Црној Гори, у многим елементима био супротан од извјештаја француског генерала Франше Депереа који је одлуке Подгоричке скупштине тумачио као израз народне воље а ситуацију у Црној Гори као мирну и стабилну и у цјелини подржавао политику званичне Србије и присталица безусловног уједињања у Црној Гори. Убрзо потом у Црну Гору је упућена нова мисија на челу са америчким обавјештајним официром и личним секретаром предсједника Вилсона мајором Чарлсом Велингтоном Фурлонгом, чланом америчке делегације на Конференцији мира и потоњим универзитетским професором. Фурлонг је боравио у Црној Гори од 6. фебруара до 2. марта 1919. године. Тада је обишао скоро читаву Црну Гору, обавио разговоре са свим заинтересованим странама у политичком сукобу у Црној Гори, сачинио опсежан извјештај и прослиједио га је надлежним институцијама САД. Ако се узме у обзир и мисија америчког црвеног крста на челу са др Витлоком, која је у првој половини 1919. године такође боравила у Црној Гори, као и мисија америчког изасланика потпуковника Шермана Мајлса, који је био дио америчко-британске мисије коју је чинио и британски представник гроф Џон де Салис која је 1. маја 1919. године пристигла у Котор, нема сумње да је америчка делегација на Мировној конференцији располагала са довољно података о стању у Црној Гори. Мајлс је 12. маја направио прелиминарни извјештај, а по повратку у Париз 20. маја 1919. године поднио и детаљан извјештај америчкој комисији. У свом извјештају Шерман Мајлс је закључивао да постоје само два могућа рјешење црногорског питања: 1. предаја Црне Горе Србији, што би био политички криминал; 2. учвршћивање Црне Горе као независне државе. Како би ово друго рјешење, по њему била политичка грешка, Мајлс је предлагао да се питање ријеши тако да се Црна Гора укључи у Југославију са увјерљивим гаранцијама а аутономији и политичким правима која треба да буду, у сразмјери са црногорским становништвом, једнака правима Србијанаца, Хрвата и

Словенаца. Сви извјештаји америчких мисија су били веома критични према новоуспостављеном стању у Црној Гори после одлука Подгоричке скупштине, форми и начину на који је спроведено уједињење, али то није значило и већу спремност САД да се конфронтирају са савезницима, посебно са Француском око једне мале балканске државе, чији се опстанак, преваходно због недовољне економске самоодрживости доводио у питање.

Истовремено црногорски краљ и влада у Нејиу су стално обавјештавали Вилсона о својим ставовима и тражили од америчке стране конкретно ангажовање у смислу датих обећања од стране великих сила. У свом последњем обраћању предсједнику Вилсону од 3. априла 1919. године, краљ Никола је тврдио да историја његове земље није ништа друго до непрекинути ланац крвавих борби за остварења права слободе, и да Црна Гора несумњиво има право да буде обновљена попут Белгије и Србије, право које јој је признао сам Вилсон и остали савезници.” *Црна Гора је данас жртва најгоре опресије. Српска окупациона војска састављена, организована и опремљена од стране Савезника, и дејствујући под командом француског генерала, главнокомандујућег Блискоисточних снага, извршила је инвазију на моју земљу и то у вријеме кад на црногорском тлу није било ни једног јединог непријатељског војника. Одмах по доласку ови уљези су објавили а анексију Црне Горе Србији – држави савезници* „, јадао се краљ Никола америчком предсједнику . Забрана његовог повратка у вријеме када је команда савезничких армија повлађивала Србији био је дио стратегије у којој би „*Срби могли лакше наставити са уништавањем наших државних институција и гушењем независности Црне Горе*. Зато је краљ Никола апеловао на Вилсона да се Црна Гора обнови и да ће онда сазвати Парламент у складу са уставом и законима земље и уједно изјављивао да ће „*прихватио безрезервно било коју и сваку одлуку таквог, легално сазваног Парламента, чак и ако таква одлука не буде повољна за мене као суверена*”. Потом је од Вилсона тражио да то схвати као званичан позив. „*А ако се међу великим савезницима нађе иједан који би бацио сјенку сумње на искреност мојег обећања, изјављујем унапријед да ћу се повиновати свакој одлуци коју Ви, господине Предсједниче, будете сматрали прикладном да се обезбиједи законитост и искреност консултовања црногорског народа као и извршење одлука законски сазваног Парламента*”. Наравно, Вилсон му није одговорио, јер америчка политика изолациоанизма значила је дистанцирање и препуштање Европи европских проблема. Зато су без одговора остали и обраћања предсједника црногорске владе у егзилу, Јована Пламенца предсједнику Вилсону 31. марта 1919. године, потом Едварду Хаусу, члану америчке комисије и главном Вилсоновом

савјетнику за облст спољне политике, од 9. априла 1919. године. Пламенац је настојао да америчким званичницима скрене пажњу на дешавања у Црној Гори. Истина, Вилсон је у том смислу интервенисао код посланика КСХС у Паризу, Миленка Веснића, упозоравајући га на чињеницу да знатан број истакнутих Црногораца лежи по затворима и да се искрени и задовољавајући односи са Црном Гором не могу успоставити насиљем, али би се тешко могло закључити да је такво интересовање америчког председника значајније утицало на промјену стања у Црној Гори.

У опширном меморандуму Вудроу Вилсону од 7/20. јула 1919. године, Јован Пламенац настоји да убиједи америчког председника да је Црна Гора земља „*вјерске толеранције* „, традиције светиња породице и културе (јер је имала државну штампарију прије открића Америке), дуге државне традиције (имала своју независну државу са престолницом у Скадру у IX вијеку) и да су уствари Црногорци ослободили Србију од Турака, јер су вође устанка поријеклом били из Црне Горе. То што је за Пламенца „*краљ Никола био највећа индивидуалност на Балкану*” и покретач свих ослободилачких акција у другој половини XIX и почетком XX вијека, вјероватно је за Вилсона била само историјска егзотика једне мале земље са Балкана, за коју је лично имао великих симпатија , али далеко од амбиција да би био један од првих америчких председника који се удаљио од Монроове доктрине, али не у обиму који би значао уплитање у европску политику због неке балканске државице. Посебно у случају када је Пламенац и даље истрајавао на концепту одбијања принципа самоопредјељења путем плебисцита за Црну Гору из разлога што би то се тиме „*Црногорци убројали у оне народе који нијесу имали своје државе*”, националромантичарских представа о првијенству у српству и Црној Гори као демократској држави.

И каснија обраћања црногорске емиграције америчким званичницима остала су без одговора. Краљ Никола је још једанпут покушао да издејствује сусрет са америчким председником. У том смислу недељу дана прије потписивања Версајског уговора , 21. јуна 1919. године у том смислу упућен је захтјев америчкој страни. Вилсон је на дан потписивања Версајског уговора 28. јуна одговорио краљу Николи да због преаузаности није у могућности да се сусретне са црногорским сувереном. Тиме је црногорска страна доживјела још једно велико разочарење. Ускоро ће Вилсон отићи из Европе , разочаран компромисима које је морао да прави са савезницима који су се показали неприхватљивим за његову земљу. Када се вратио у САД затражио је подршку за улазак земље у Друштво народа које је основано на његову иницијативу. Сенат је одбацио његову иницијативу а већ оронули председник је у септембру

1919. године доживио мождани удар од којег се никада није у потпуности опоравио. Марта 1920. године Сенат у којем су доминирали републиканци је одбацио и Версајски уговор и Повељу о оснивању Друштва народа, тако да се десило да ће ова међународна институција започети свој рад без два значајна субјекта свјетске политике: САД и совјетске Русије, што ће бити значајан лимит у прерастању ове институције у снажан фактор међународне политике. Већа на изборима 1920. године када су републиканци извојевали убједљиву побједу на челу са својим предсједничким кандидатом Вореном Г. Хардингом, постало је јасно да су Американци одбацили Вилсонов интернационализам и идеализам. САД су се повратиле својој политици изолационизма, односно враћању својим проблемима, остављајући Европљанима да сами уређују своје. У Версајској Европи није било мјеста за Црну Гору као независну државу, јер се европска дипломатија већ била изјаснила за југословенску државу на развалинама Хабзбуршке монархије, која ће бити снажна брана њеној рестаурацији, њемачком пангерманизму и продору на исток и совјетској большевизацији. У том смислу питања процедуре, права и начела су била потиснута у други план.

Већ смо навели да су САД званично прекинуле односе са Црном Гором 21. јануара 1921. године, када је црногорски конзул у Њујорку Вилијам Фредерик Дикс и званично обавијештен о престанку важења дипломатских и конзуларних представништва Црне Горе. Напоменимо да је црногорски посланик др Анто Гвозденовић је практично боравио у САД само до 16. децембра 1918. године, када је обавијестио Стејт Департмент да привремено одлази у Европу. У Париз је стигао 29. децембра исте године. Испоставило се да се неће враћати на своју дужност у САД, иако је формално покривао мјесто посланика све до раскида дипломатских односа 1921. године. До априла 1919. године у његовом одсуству црногорским посланством је управљао Гвозденовићев секретар Ђорђије Матановић, који је тада напустио државну службу. У октобру 1918. године генерал Анто Гвозденовић и чланови црногорског посланства су закупили кућу од Алисе Ханинг у Њујорку и у њој је до 31. јула 1919. године остао Јеврем Шаулић, који је обављао послове Гвозденовића у његовом одсуству, односно до јануара 1921. године када су САД повукле агреман за црногорског посланика и признале уједињење Црне Горе у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Још у јесен 1920. године поједини конзули САД су почели да оспоравају важност црногорских пасоша. Амерички посланик у Аргентини је тако одбијао да визира пасош

Црногорцима који су жељели да отпутују у САД с образложењем да „*Влада САД признаје анексију Црне Горе Србији*“, и да су зато црно-

горски пасоши постали невежећи. Тим поводом је државном секретару иностраних послова САД и свим сенаторима уручена нота црногорске владе у егзилу у којој је изнијет историјат црногорског питања, скренута пажња на чињеницу да овлашћени црногорски посланик Вилијам Фредерик Дикс и даље сједи у Њујорку и да није добио никакво обавјештење о прекиду дипломатских односа и тражено да се америчком конзулу у Буенос Аиресу издају инструкције у смислу визирања црногорских пасоша, да се испуне обећања према Црној Гори дата од САД и да се црногорском народу омогући слободно изјашњавање. Међутим, када је услиједило и званично такво обавјештење од стране америчке администрације, о том акту Дикс је одмах обавијестио црногорску страну исказујући спремност да као приватно лице и даље по потреби буде на услузи. Вилијам Фредерик Дикс није примао никакву накнаду од црногорске стране за обављање свога посла који је финансирао личним средствима. Поводом отказивања пуномоћја црногорском конзулу у Њујорку, црногорска влада у егзилу је упутила ноту државном секретару САД, Колбију, у којој се оспоравала правна и морална ваљаност овога чина и у том смислу је америчка администрација индиректно оптуживана за недоследно поштовање Вилсонових начела о самоопредељењу. Када је Дикс и формално престао да представља Црну Гору у САД, повезао је црногорску емиграцију преко Марка У. Коичића, црногорског емигранта у Њујорку, са популарним и утицајним италијанским банкарком Луђијем Крискоулом, који је одмах изразио спремност да се ангажује на прикупљању финансијске помоћи за црногорску емигрантску владу и уопште у корист Црне Горе. Заиста од 1921. године Луђи Крискоуло се јавља као веома агилна и Црној Гори одана личност, која за свој ангажман није примала никакву материјалну надокнаду. Тако ће и после формалног раскида дипломатских односа црногорско питање и даље бити присутно у америчкој јавности. Владе у егзилу су се редовно обраћале америчким званичницима, а релативно бројна емиграција је после протјеривања из Италије крајем 1921. године, нашла уточиште у САД.

И прије формалног раскида односа повремено ће се оглашавати неки од америчких званичника поводом црногорског питања и начина његовог рјешавања. Септембра 1920. године огласио се „Писмом за Црну Гору „ Пол (Паул) Турнер, мајор војске САД, и члан америчке војне секције у Версају, увјерен да је *ствари у садашњем тренутку у Црној Гори практично непознато нашим великим представничким тијелима у Вашингтону* „и да је оно супротно великим принципима због којих је Америка ушла у рат. За себе је тврдио да писмо није плод пропаганде. „*Ова несрећна и подјармљена земља нема новаца ни средстава за*

пропаганду. *Ја нијесам ангажовани или плаћени службеник или агитатор Владе Црне Горе*". У одбрану „ове подјармљене нације” Турнер је подсетио на обећања Вилсона и његову 11. тачку, писмо Поенкареа од 24. XI 1918, изјаве Лојда Џорџа, Ц. Хармсаворта и на крају закључује: „*Свако људско биће без обзира на националност које схвати какви су стварни услови у Црној Гори треба одмах да постане бранилац њених права и обнове, права на самоопредјељење, права на Правду и Слободу*”. Нешто касније, огласио се и други члан америчке делегације на Конференцији мира у Паризу, Витни Ворен, објављујући у Њујорку 1922. године на енглеском књигу под насловом: „Црна Гора – злочин мировне конференције”. Ова књига која је касније објављена и на италијанском и на француском била је највећа осуда међународне дипломатије и њеног односа према Црној Гори. Истовремено, Луђи Крискоуло, који се представљао као заштитник црногорских интереса у САД, обратио се тамошњем Сенату у име Међународног комитета за независност Црне Горе. Одговорио му је сенатор Вилијам Хенри Кинг (1863- 1949): „*Ми не бисмо допустили Европским силама да се мијешају у националне односе држава Сјеверне и Јужне Америке и по том истом принципу ми се обавезујемо на уздржавање од интервенције у међународним односима Европских држава Овдје влада мишљење да је Европи потребно више савеза постојећих националних држава ... Бојим се да је ово један од проблема код ситуације са Црном Гором. Уколико Краљевска Влада Црне Горе треба да буде призната наравно не може бити никаквог уједињења са Србијом. Нијесам баш обавијештен о томе који су аргументи у корист уједињења са Србијом, али који год они били, њима је по свој прилици дата велика тежина од стране сила које разматрају ову контраверзу*”. На наведену аргументацију која је јасно значила крајње дистанцирање не само од Црне Горе, већ и Европе, Крискоуло је противурјечио: „*...сматрам да је ова држава преузела одређене обавезе у вези са Црном Гором ... Преузевши те обавезе, имам осјећај да Сједињене Америчке државе нијесу требале да признају Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца и тада и касније да одбију службена одобрења Црногорским дипломатским службеницима овдје. У напорима да заинтересује америчку јавност за Црну Гору Луиђи Крискоуло је 11. априла 1922. године одржао састанак у Републиканском клубу у Њујорку на којем су били присутни посланици Георг Хенру Пауне, господин Р. Л. Трее, директор Форума и Роберт Еммет Мац Аларнеу, бивши аташе америчке амбасаде у Риму. Договорено је да се организује одбор који би покушао да анимира америчку јавност и да заинтересује Конгрес и Сенат за ствар Црне Горе. Према писању Пера Шоћа амерички амбасадор Цхилд му је обећао” да ће заинтересовати своју владу у погледу ситуације Црне Горе*”.

Почетком 1924. године Луиђи Крискволо, амерички грађанин и последњи опуномоћени конзул Црне Горе у САД, којег нијесу признавале америчке власти, је основао Међународни Комитет за црногорску независност са сједиштем у Њујорку на предлог Фридтјофа Нансена, чувеног норвешког истраживача, научника, политичара и хуманисте и заговорника рјешавања конфликта ненасилним средствима, добитника Нобелове награде за мир 1922.године. Међународни комитет или Комитет дванаесторице (смјештен у Њујорку 53 East 65th Street), се огласио прогласом 27. јануара 1924. године; Чланови комитета разочарани подјелама у црногорској емиграцији узели су за мото свог дјеловања: *„пријатељи Црне Горе одбацују политичке фракције* „. Наводећи да су црногорској ствари до сада у Версају и другдје највише штете нанијеле *„фракцијске борбе између Црногораца, као и ситна љубомора* „, ако и да многе црногорске вође користе наводну борбу за црногорску ствар за *„прибављање материјалне помоћи док прави пријатељи покрета поклањају своје вријеме и новац какоа би* „црногорско питање учинили актуелним, Луиђи Крискволо је у име Комитета себи ставио у задатак да изнесе захтјеве црногорског народа пред Друштво народа. У том смислу су одбачене наводне црногорске „владe „ и назначени правци дјеловања у позивним ријечима оснивача и спонзора комитета: *„Међународни комитет који сам основао ће помагати интересе црногорског народа више него интересе династије или појединачних политичких вођа. Ову идеју ми је недавно предложио др Фридтјоф Нансен када је овде одржао своје предавање*“. Комитет је сарађивао са црногорском емиграцијом окупљеном у Чикагу око *„Американског Гласа Црногорца*„, и Детроиту (Мичиген) окупљену око *„Црногорског Гласника*“. Међународни комитет за црногорску независност или Комитет дванаесторице чинили су највећи поборници идеје за *„част и право Црне Горе*“ и веома угледне личности које су се и до тада истицале у акцијама у прилог Црне Горе, било у области науке, публицистике или слично, трошећи при томе сопствена средства, вријеме и енергију. Као што смо навели оснивач и предједник Комитета је био Луђи Крискволо, док су чланови били: Витни Ворен, архитекта, бивши члан америчке делегације на Конференцији мира и аутор књиге о Црној Гори, лорд Сиденхајм и Роналд МекНил, посланици британског парламента, Александар Дивајн, (Енглеска), незванични црногорски амбасадор у Британији, аутор више књига о Црној Гори и предавач, последњи почасни министар Црне Горе у Лондону, Марио Борбикони, бивши регент Републике Сан Марино, Е. Х. Мендес Да Коста, бивши почасни конзул Црне Горе у Амстердаму (Холандија), др Свен Хедин, путник и норвешки географ, Стокхолм (Шведска), бригадни генерал Фредерик Е. Барнам, предједник Бије-

лог крста Канаде, Халцуон Хот Срингс (Канада), Др Рене Клапареде, публициста, Женева (Швајцарска), Др Курт Хасерт, географ, Дресден (Њемачка), проф. др Антонио Балдачи, предсједник Италијанског националног комитета за Црну Гору, професор Универзитета, М. Ле Цомте Симон, предсједник Белгијског комитета за Црну Гору, Брисел (Белгија) и Кав. Ј. Еугене Кориво, бивши почасни министар Црне Горе у Канади, Квибек (Канада). Овај репрезентативни Комитет је поред захтјева који су упућивани Друштву народа, објављивао текстове, прогласе и плакете у прилог Црне Горе, упозоравајући свјетску јавност на репресију у Црној Гори. Поводом смрти црногорских комита на челу са Савом Распоповићем крајем 1923. године комитет је објавио проглас, док су неки његови чланови подстицали интересовање Међународног комитета Црвеног крста са сједиштем у Женеви за стање у затворима у Црној Гори у којима је лежало на десетине бивших комита и противника безусловног уједињења Црне Горе и Србије. До посјете члана Међународног црвеног крста затворима у Црној Гори је заиста и дошло априла 1925. године, када је Лусјен Крамер направио незваничну посјету.

У суштини краткотрајни интерес САД за Црну Гору је кореспондирао са фазом већег интереса ове велике силе за европска питања. То што је то било у завршници свјетског рата у периоду када нестаје Црна Гора, овим односима је давало специфичну ноту која није произвела никакву конкретну последицу.

ПРИЛОЗИ

ДИПЛОМАТСКИ ПРЕДСТАВНИЦИ САД У ЦРНОЈ ГОРИ

Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џон Џексон	1905- 1907.
Изванредни посланик	Ришмон Пирсон	1907- 1909.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џорџ Мозес	1909- 1913.
Изванредни посланик	Шурман	1913.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Џорџ Вилијамс	1913- 1915.
Амерички амбасадор у Паризу	Грејв Шарп	1916-1921.

ДИПЛОМАТСКИ ПРЕДСТАВНИЦИ ЦРНЕ ГОРЕ У САД

Конзул	Анто Сеферовић	1916-1918.
Изванредни посланик и опуномоћени министар	Др Анто Гвозденовић (Ђорђе Матановић) (Јеврем Шаулић)	1918-1921. 1919. 1919-1921.
Почасни конзул (Њујорк)	Вилијам Фредерик Дикс	1918-1921.

МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ ЦРНЕ ГОРЕ И САД

Цетиње, 1912.	Уговор о екстрадикцији криваца
---------------	--------------------------------

Одговор Вилсона на писмо краља Николе од 7. јануара 1919.:

9. јануар 1919.

Мој поштовани пријатељу,

Примио сам Ваше писмо и прочитао га с најдубљим интересовањем. У овом тренутку се морам задовољити само кратком потврдом његовог примитка, али Вас молим да вјерујете да ми дани неће бити ни презаузети ни превише ужурбани да избацим интересе неустрашиве Црне Горе из мојих мисли или да и у најмањој мјери умањим моју искрену жељу да учиним све што је у мојој моћи да видим да јој је правда учињена.

Ствари на које ми скрећете пажњу ћу веома озбиљно и са наклоношћу размотрити.

Срдачно и искрено Ваш Вудро Вилсон

Писмо краља Николе Вилсону 3. априла 1919.:

Поштовани и велики пријатељу,

Ускоро ће шест мјесеци од слома грубе силе оличене у пруском милитаризму, захваљујући храбрости савезничких народа, али посебно захваљујући задивљујућој енергији Сједињених Америчких Држава. Оне су од првог дана интервенције, огромном моралном и материјалном сна-

гом, постале одлучујући фактор у остваривању највишег идеала људског друштва - посвећености праву на живот, за мале као и за велике.

Историја моје земље и њене слободе - неодвојивог услова током вјекова - није друго до непрекинут ланац крвавих борби за остварење тога идеала.

Поносан сам на своју земљу, јер је Црна Гора, као и ваша славна нација, ушла у борбу без постављања услова у своју корист, без себичних, скривених калкулација, већ искључиво да би сарађивала, колико јој је то било могућно, у побједи права и правде над грубом силом и свим што се ради по свом закону.

Свјесна жртва сопственог великодушног и спонтаног дјела, Црна Гора је имала несумњиво право на потпуну обнову на истим основама као Белгија и Србија - право које сте као припадајуће јој признали лично Ви, господине Предсједниче, у име Сједињених Америчких Држава, као и све владе других великих савезничких сила.

Даље, тешке борбе и патње које је, сама, Црна Гора поднијела у прошлости, ратовање и жртве претрпљени заједно у овим данима, требало је, ваљда, да буду довољни да јој се обезбједи, од стране Савезника, извјесна награда моралне и политичке природе. Авај! Ништа није успједило; напротив, неки Савезници нијесу оклијевали чак да доведу у питање само постојање једне суверене и независне државе.

Црна Гора је данас жртва најгоре опресије. Српска окупациона војска, састављена, организована и опремљена од стране савезника, и дјејствујући под командом француског генерала, главнокомандујућег Блискоисточних снага, извршила је инвазију на моју земљу и то у вријеме кад на црногорском тлу није било ниједног јединог непријатељског војника. Одмах по доласку ови уљези су објавили анексију Црне Горе Србији - држави савезници.

Током тог времена, моја влада и ја смо не само спрјечавани да у вријеме рата формирамо борбену јединицу црногорских избјеглица и исељеника из Америке, већ нам је, у тренутку повлачења непријатељских јединица из Црне Горе, било забрањено да напустимо земљу егзила под пријетњом тренутног прекида дипломатских односа од стране француске владе ако бисмо покушали да се вратимо у Црну Гору.

На тај начин званична Црна Гора је практично држана у заробљеништву, док је команда савезничких армија на Блиском истоку повлађивала инвазији Србији и повратку у земљу једног малог броја отпадника Црне Горе на платном списку србијанске владе тако да су, искористивши збрку у којој се земља нашла, Срби могли лакше наставити са уништавањем наших државних институција и гушењем независности Црне Горе.

Господине Предсједниче,

Чим црногорска држава буде обновљена и ја се вратим у своју земљу, сазваћу парламент у складу са уставним одредбама и законима црногорске државе, Тај Устав, који је по духу либералнији од устава Краљевине Србије, гаранција је да ће наш парламент бити истински тумач воље народа Црне Горе.

Ја Вам свечано изјављујем, господине Предсједниче, да ћу прихватити безрезервно било коју и сваку одлуку таквог, легално сазваног Парламента, чак и ако таква одлука не буде повољна за мене као суверена.

Потакнут једино интересима црногорског народа, чија се права сада занемарују, предузимам овај корак да апелујем на Вас, господине Предсједниче, с молбом да ово схватите као званични позив с моје стране Предсједнику Републике Сједињених Држава. Ако се међу великим савезницима нађе иједан који би бацио сјенку сумње на искреност мојег обећања, изјављујем унапријед да ћу се повиновати свакој одлуци коју Ви, господине Предсједниче, будете сматрали прикладном да се обезбиједи законитост и искреност консултовања црногорског народа као и извршење одлука законски сазваног парламента.

Молим Вашу Екселенцију, драгог и великог пријатеља, да ми вјерује.

Ваш врло одани пријатељ

Никола

Šerbo RASTODER

*THE GREAT POWERS AND SMALL NATIONS, 105 YEARS
AFTER THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS
BETWEEN THE U.S. AND MONTENEGRO*

Summary

According to author, short-termed interest that the USA have displayed for Montenegro, corresponded with the phase of greater attention that this Power have paid to the European affairs. The fact that it happened in the final stages of the World War, when Montenegro has been disappearing from the political map, had provided to their mutual relations a special taste, from which no consequence has emerged at the end. The question of Montenegro has been treated and solved according to greater interests, combinations and plans of victorious European Powers, in which the activities of Montenegrin committees and their representatives haven't meant a lot.

Andrea CARTENY*

AFTER THE WILSON'S 14 POINTS: THE OPPRESSED
NATIONALITIES AT THE CONGRESS OF ROME
(APRIL 1918)

ABSTRACT: After the Wilson points, in Italy too emerged in the public discourse the question to support or not the „oppressed nationalities” in Austria-Hungary. Luigi Albertini and the newspaper „Il Corriere della Sera” led this strategy, which meant to pass the positions of the London Pact and to prepare Italy to negotiate the Eastern claimed territories with new nations, as Yugoslavs. The Torre-Trumbic agreement was the important result of this action and political base for the Congress of Rome, in April 1918. This Congress was the beginning of the real support to the nationalities against Habsburgs. The propaganda over the enemy's trenches was fruitful: with more than 50 millions of posters and quite 10 millions of newspaper launched over the lines, Italian army called to a mass desertion the no German/Hungarian soldiers (then belonging to the „oppressed nationalities”, e.g. Yugoslavs, Romanians, Poles, Czechs, Slovaks). This factor was one of the most relevant for the final victory.

KEYWORDS: *nationalities, Congress, 1918, Rome, Albertini, Italy, Eastern front, Austria-Hungary, desertion, propaganda, Yugoslavs, Romanians, Poles, Czechs, Slovaks.*

If the year 1917 represents a crossroad for the history of the Great War (in Spring, the United States joined the Entente and president Wilson's vision of the war soon became an important political factor; in Autumn, the Bolshevik Revolution and Lenin's call for a just and democratic peace for Russia introduced a new “devastating” element in the political perspective of the war), his main consequences is, at the beginning of 1918, the United States

* Autor je profesor istorijskih nauka na univerzitetu La Sapienza u Rimu i univerzitetu Teramo.

moral mission launched with the Wilson Fourteen points' speech, on 8th January. Until January 1918, the Italian government had no official objection to the Anglo-Saxon statement for the right of Austria-Hungary to survive.¹ But the real position of several Italian circles was – before and after the defeat of Caporetto (1917) – a strong support to the oppressed nationalities and an evident criticism versus the English and American “Austrophilia”.

In any case, World War I was also the historical framework in which the perspective of Great Powers about the surviving of Habsburg Empire changed. Until 1917, in France, England and United States, the governments were still interested in saving the Habsburg Monarchy, while Italy, in that context, carried out a strong action intended to give it “the coup de grace”, destroying Austria-Hungary militarily and politically through a “policy of nationalities”.² Before the Austrian declaration of War to Serbia (July 1914) only few were thinking about the “dissolution” of the Danube Monarchy:³ even in the very last weeks of war, within the Entente's Powers there was still the consciousness of the role played by the Habsburg Empire, considered a pillar of stability for the Balkan. About the legitimacy and consequently, the loyalty shown by Austrian citizens of different nationalities, it is important to underline that until the War, the political leadership of Slavic and Romanian national groups were favourable to the legal idea of the State, since the country in which they lived was a great military power and the minimal life conditions – not only social and economical, but also political and cultural – were relatively safe (in any case, “much better than in Russia and in Romania”).⁴ The beginning of 1918 was strongly marked by the United States moral mission launched with the Wilson Fourteen points' speech, on 8th January, in which he stated: “*The peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity to autonomous development*”.

The opposition between Wilson's national principles and the emerging Bolshevik government lead by Lenin, were then expressed in Lenin's ideological platform of “national and social revolution”. President Wilson opposed to the Socialist image of revolution a free choice for a “national revolution”,

¹ See *Il Giornale d'Italia*, January 10, 1918. The Italian Minister for Foreign Affairs, Sidney Sonnino, was to respect the London Pact preserving the existence of Austria-Hungary. It's interesting to note that on 7th January even the position of Benito Mussolini, the pro-war director of the newspaper *Il Popolo d'Italia*, was to appreciate the speech of Lloyd George favourable to Austria and support a “tetralistic” project for Austria (aiming to create a state with four entities: Bohemia, Austria, Hungary, Croatia), actually renouncing to the dissolution of Austria, as he declared on 12th January.

² See L. Valiani, *La dissoluzione dell'Austria-Ungheria*, Milano: Il Saggiatore, 1966, p. 9.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 18.

in which peoples had the bourgeois right to choose the form of Government too.⁵ This appeal was addressed to Austria-Hungary's peoples as well. The situation of Austria-Hungary was indeed very difficult and any call for "national independence" could have important consequences. Vienna and Budapest seemed to be the very weakest point of the Central Powers, just when the military situation of the Entente appeared to be compromised, after the treaty of Brest-Litovsk, signed on 3rd March 1918 by the representatives of the Central Powers and the Russian Bolshevik regime; an episode which motivated the fear of a renewed and devastating German initiative on the Western Front.

"Austrophilia" or "all against Austria"?

An evident criticism versus the English and American "Austrophilia", first of all through the position of the influent newspaper *Il Corriere della Sera* and of the group headed by Luigi Albertini was present.⁶ In several articles, as that of 16th January, until that of beginning of February entitled *Sulle direttive della storia*,⁷ Albertini and *Il Corriere* attacked the official Italian position about the London Pact, criticized the Italian pro-Vienna attitude in the Second Balkan War,⁸ and called Italy to support directly the Southern Slavs, that was to find an agreement with the Yugoslavs against the Habsburgs and to "renounce" (from this word the pejorative definition of *rinunziatari* for the *Il Corriere*'s group). This target gained new supporters, with a constructive confrontation with the Mussolini's newspaper *Il Popolo d'Italia* and with Gabriele D'Annunzio, then supporting an extreme nationalistic position.⁹ The first result of this policy was the enrolling of the Czech-Slovak legion, enlisted by the propaganda of the National Council, animated by Masaryk, Beneš and Štefanik. The Czech and Slovak soldiers were separated from the other Austro-Hungarian prisoners in Russia, Serbia and Italy, to be re-employed at the trenches.¹⁰ Eventually, on 9th March

⁵ E.J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

⁶ L. Albertini, *Venti anni di vita politica*, Voll. 5, Bologna: Zanichelli, 1950-1953, Parte II: "L'Italia nella Guerra Mondiale" – Volume III: "Da Caporetto a Vittorio Veneto (ottobre 1917-novembre 1918)", Bologna 1953, Ch. VI, "Il Congresso dei popoli oppressi". Albertini was an important Italian columnist, director of *Il Corriere della Sera* and Senator of the Kingdom.

⁷ L. Albertini, "Sulle direttive della storia (Il problema dell'Austria)", *Il Corriere della Sera*, 3 February 1918. See Albertini, *Venti anni di...*, cit., pp. 237-239.

⁸ About Italy and the Balkan Wars, see A. Biagini, *L'Italia e le guerre balcaniche*, Roma: Ufficio storico S.M.E., 1990.

⁹ Ibidem, p. 244, where it is also quoted a letter of D'Annunzio of 19th January ("Mi felicito del vigoroso stile con cui il Corriere difende la nostra causa [...]").

¹⁰ As a matter of fact, because of the opposition of Sonnino, of the Minister Francesco Saverio

1918, thanks to the action of Bissolati, Orlando and Nitti were in accordance with the Army Intelligence to form a Czech legion.¹¹ In March a strong and new action towards Austria-Hungary was necessary, and the Allies had the choice between two different policies:¹² the first option was “*to work for a separate peace with the Emperor [...] and leaving its territory almost or quite intact*”. This solution was “*tried without success*” because of the Habsburgs ties with Germans were very strong and because the Entente cannot offer them acceptable terms without breaking with Italy. The second option was “*not primarily or even [...] necessarily anti-Habsburg: it is not opposed to the interests of the Roman Catholic religion; and it is in the harmony with the declared aims of the Allies*”.¹³ This policy, based on a simple count of nationalities of the Empire, considered the balance between Germans and Hungarian (21 millions) and the groups that could oppose to them, Slavs and Romanians anti Germans (31 millions). This meant to use the formula of “government by consent of the governed” instead of “self-government” or “autonomous development”. Moreover it avoided the idea that the Allies do not wish to dismember Austria, using the existing anti-German agencies (Czech-Slovak, Yugoslav, Polish organizations and committees), and in accordance with the present tendency of the Italian Government to shelve the policy of the London Pact of 1915, to adopt a policy of agreement with the “*anti-German races*” of Austria-Hungary while should have been encouraged. Still, many did not wish to form a number of small, disjointed States, but to create a non-German confederation of Central-European and Danube states while the Germans of Austria should be free to join the “*confederated States of Germany*”.¹⁴

Nitti and of general Armando Diaz, Italy began only later its propaganda for nationality rights behind the enemy lines and in the trenches. The charisma of Milan Štefanik, a Slovak agitator for Czech-Slovak independence and his influence on the Prime Minister (and Minister for Internal Affairs) Vittorio Emanuele Orlando, strongly supported by Leonida Bissolati – all sponsors of an action for the nationalities – was very important. Bissolati, a former Socialist, was a democratic “interventist” Member of the Italian Parliament and his role in support of the nationalities was very important as well. See *ibidem*, pp. 250-251.

¹¹ See L. Bissolati, *Diario di guerra. Appunti presi sulle linee, nei comandi, nei consigli interalleati*, Torino: Einaudi, 1934, pp. 103-104. In fact, for urgent necessity of these unities, by January 1918 the Supreme Headquarter used almost 2,000 Czech prisoners of war on the front as scouts.

¹² *Documenti Diplomatici Italiani* (DDI), V Serie, Vol. 10 (1° gennaio – 31 maggio 1918), Roma: Commissione per la pubblicazione dei documenti diplomatici - Ministero degli Affari Esteri, 1985, doc. 425, “L’Ambasciatore a Londra, Imperiali, al Ministro degli Esteri, Sonnino”, R.S. 1036/335, London, 18th March 1918. Attachment: “Propaganda in Austria-Hungary (Segreto)”.

¹³ *Ibidem*, p. 358.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 358-359.

The Torre-Trumbić agreement

The diplomatic negotiations focused on the Italian and Yugoslav question, specially about the boundaries in Istria and Dalmatia. The first meeting was held in London in previous months, through some important pro-Yugoslav circles and the action of historians and columnists, as Wickham Steed and Robert Seton Watson.¹⁵ Ante Trumbić, a Dalmatian leader of the Yugoslav National movement, was the Slav delegate and the real counterpart of the Italians in the meetings with Orlando. The adherence to the policy of the nationalities was officially inaugurated by Orlando in his speeches at the Parliament of 12th February and of 4th March 1918. In this historical circumstance, propaganda in favour of all the “oppressed” peoples of the Austro-Hungarian Empire, came the idea of a group of journalists, as Albertini, Giuseppe Borgese and Giovanni Amendola to organize a congress of nationalities’ representatives to be held in Rome. In February there was a preparatory briefing at the Trento and Trieste Society in Rome, attended also by Senator Francesco Ruffini, several Italian deputies, professor Maffeo Pantaleoni and others. Then an Executive Committee for the organization of the Congress was constituted and Albertini’s proposal to send the journalist and Deputy Andrea Torre to London to meet Trumbić was accepted as well.¹⁶ The difficult negotiation between Torre and Trumbić, together with Borge-se, Steed and Seton Watson, was successfully achieved on 7th March, on the base of a seven points statement. Three of them, as general propositions, were concerning the right for each people to constitute his nationality in a unitary state and in full political and economical independence; the common recognition that Austria-Hungary was the main obstacle to their aspirations and national rights; the common help against the oppressor. Moreover, the representatives of the “*Italian and Yugoslav Peoples*”, agreed that relations between the Italians and Serbs, Croats and Slovenes, also known as “*the nation of Yugoslavia*”, had to start from the recognition of the unity and independence of the Yugoslav nation. It was put side by side with the idea that the completion of the national unity of Italy was the vital interest of the Yugoslavs. They also stated that the liberation of the Adriatic Sea and its defence against all present and possible enemy was very important for both peoples and that they would friendly collaborate. Article 7 of the declaration also stated that to those minorities that could be included within the new boundaries

¹⁵ *The Times* and *The New Europe* were the most active in this pro-Slavic action.

¹⁶ See Albertini, *Venti anni di...*, cit., p. 267. In his book, Albertini underlines that Torre was sent not only with the “consensus” but with the “agreement” of the Government, even if the travel’s costs were covered by private subscription.

of the other state, “*will be recognized and guaranteed the respect for their language, their culture and their moral and economic interest*”. Following a common vital interests and the idea of “*Adriatic freedom*”, the common aim to solve friendly the territorial controversies on the base of principle of nationality and peoples’ rights to decide of their own destiny were the key point of the negotiation. Anyway this was enough for the organization of a congress in Rome.¹⁷ However, before the departure to Rome, Trumbić showed to be extremely awarded about all the plan¹⁸ and the Southern Slav delegation was made up with attention by the Serb Prime Minister Nikola Pašić.¹⁹

The Congress of Rome

The Congress of Rome began on 8th April 1918, in coincidence with the controversy Clemenceau-Czernin caused by a speech on 2nd April of Ottokar Czernin, Austrian Minister of Foreign Affairs, and by the Austrian attempts to negotiate a separate peace.²⁰ The arrival of the foreign delegations (Romanians, Poles, Czech-Slovaks, Yugoslavs) took place smoothly and was guaranteed by the Italian Army.²¹ The idea of the Congress was well accepted by the Italian Parliamentary Fascio, by Dante Alighieri Society, Social-Democracy Irrendentist, Latina Gens etc. and by several Members of Parliament: as Senators Albertini, Della Torre, Volterra, Deputies

¹⁷ The French Committee for the oppressed nationalities, with the Member of French Parliament Franklin Bouillon and Jacques Fournol, tried unsuccessfully to organize the congress in Paris.

¹⁸ DDI, V Serie, Vol. 10, doc. 432, “L’Ambasciatore a Londra, Imperiali, al Ministro degli Esteri, Sonnino”, T. GAB. 696/120, London, 20th March 1918.

¹⁹ The delegation was formed by former Ministers, as Stojan Stojanović, not so close to the Trumbić circle: DDI, V Serie, Vol. 10, doc. 491, “Il Ministro presso il Governo serbo a Corfù, Sforza, al Ministro degli Esteri, Sonnino”, T. GAB. 793/38, Corfù, 2nd April, 1918.

²⁰ See Albertini, *Venti anni di...*, cit., pp. 226.

²¹ Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito (AUSSME), *Fondo F-1 Prima Guerra Mondiale, 1915-18*, Comando Supremo (vari uffici), Busta 246, fasc. 7, “Rappresentanti nazionalità appartenenti alla Monarchia A.-U. intervenuti al congresso di Roma (9-10 aprile 1918)”, f. 1. The delegations were noted as: “*Romeni: Floresco, Vice Presiddente della Camera Romana; Mironesco, Senatore; Draghicesco: Direttore della “Indipendence Romaine”; Mandresco; Lupu.*

Czechi-Slovacchi: Benes; Stefanic; Hlavacec; Vesely; Ossursky, Rappresentante degli Slovacchi d’America.

Polacchi: Sayda, Rappres. dei Polacchi della Posnania; Mozelewsky, Rappres. del Consiglio Nazionale in Svizzera; Zalesky; Zmorski, Dep. al Reichstag; Loret.

Jugo-Slavi: Ante Trumbic, Presid. Comitato Jugo-Slavo; Mestrovic; Banianin; Gregorin; Trinastic, Rappres. degli Sloveni; Ambresiac, Rappres. degli Slavi della Dobrugia; Gazari: Dalmata; Stoianovic / Petrovic: Rappres. della emigrazione Jugo-Slava in Svizzera; Ivimaestic.”. Thanks to the Archivist Dr Alessandro Gionfrida for the support in the files research.

Agnelli, Canepa, Di Cesarò, Di Scalea, Federzoni, Martini, Scialoia, Tascia di Cutò; many journalists and activists as Borgese, Forges-Davanzati, Giuriati, Lazzarini, Lorenzoni, Mantica, Mussolini, Ojetti, Pantaleoni, Paternò, Prato, Prezzolini, Salvemini, Silva, Spada. There were also some foreign representatives, from France (Franklin Bouillon, Albert Thomas, Fournol, De Quirielle), England (Steed, Seton Watson), United States (the Ambassador Nelson Page), but the main figures were among national delegation as Beneš and Štefanik (Czech-Slovaks), Trumbić and Stojanović (Yugoslavs and Serbs), Skirmunt (Poles), Draghicescu and Mironescu (Romanians). With Senator Ruffini as chairman, the delegates worked until 10th April, when Torre read the final statement, recalling the Torre-Trumbić agreement together with a Polish special declaration against Germans (the first sample of a Polish clear anti-German statement). In Rome it was said, there were delegates of 30 millions of Slavs and Latins, fighting against 20 millions of Germans and Hungarians, who wanted to create “*against the Empire of violence the building of right, of freedom and of justice for the nations*”. The declaration issued by the Congress aimed not only to a political goal but also intended to create an association of souls and work, that through culture and commerce, beyond the war should maintain the unity and sustain, with “*heart and acts of reciprocal confidence, the common faith to achieve a mission of progress and human civilization*”.²² The speeches of the many delegates and observers such as Beneš, Trumbić, Draghicescu, Zamorski, Franklin Bouillon, Thomas, Steed, were various and interesting, but what it lacked at the congress was an official intervention of the Italian government. Furthermore, in the period between the Torre-Trumbić meeting and the Congress, with the help of Steed, Clemenceau and Balfour agreed to the proclamation of independence for all the peoples of the Austro-Hungarian Empire, while at the Italian High Command, General Pietro Badoglio was preparing papers to launch beyond the lines, to spread the new national policy among the enemy ranks. However, Minister Sonnino did not sustain this action and stopped it. The situation was still very confusing and contradictory and only concluding the Congress, Steed was authorized by Sonnino to say that all members of the Italian government, without exception, hoped for the success of the Congress. That was the position of Sonnino, whose indirect adhesion to the Rome Pact, as it was called the memorandum of the Congress, intended to keep the Pact of London preserving the Italian national aims. The direct sponsorship of Orlando was achieved the day after, receiving the Yugoslavs and the other delegations, and in a interview published on 25th April. The Italian Prime Minister explained that “the famous

²² Albertini, *Venti anni di...*, cit., pp. 270-271.

London Pact was negotiated against the enemy Austria”, but now “face to a friendly Yugoslav State, the situation and the intentions change”.²³

Consequences

The Congress of Rome had many interesting implications, for the Italian Government’s position in the Adriatic question as well. A lively debate followed a “line of balance” between Italians and Slavs in Istria and Dalmatia. All the observers agreed to consider the Italian attitude as a double-faced policy towards the issue of nationalities as the different positions between Orlando and Sonnino, but at the same time several columnists and many newspapers, as *Il Giornale d’Italia*, *La Gazzetta del Popolo*, *Idea Nazionale* and *La Perseveranza*, appreciated the Rome resolution.²⁴ The consequences of the Congress of Rome were relevant: firstly, the idea of a dissolution of Austria-Hungary was achieved, even through the organization of “Legions” (Czech-Slovaks, Yugoslavs, Romanians, Poles) and with an active propaganda over and beyond the enemy lines, to call for desertion and to pass to the Entente side. With the agreement between Štefanik, Orlando and Minister of War Vittorio Zupelli, the Czech-Slovak legion was officially instituted on 21st April, under the authority of the Czech National Council and under the command of the Italian general, Graziani. Of 14,000 prisoners, 11,500 (and 3,000 more later) were enlisted in a new Division.²⁵ The Central Commission for Propaganda on the Enemy, instituted in April with one officer for each nationality, led by deputies Ugo Ojetti, serving in the Italian Army as Major, and supported by Lt.s Giuseppe Donati and Umberto Zanotti Bianco, began its activities on 15th May 1918, when finally press characters in foreign languages were available; then it was possible to write in all these languages the calls and the weekly newspapers – in four pages for four languages – about the liberation of the oppressed nationalities. After the victories following 15th June, the papers were written in German and Hungarian too. The papers launch over the first line was made using rockets and airplanes for the hinterland: actually, many Austro-Hungarian soldiers captured after the battles of June had these papers with themselves. The fear of desertions led German and Hungarian officers to stand before the troops, causing a massacre among them.²⁶

²³ Interview published on 25th April 1918 in *Le Journal des débats*. See Albertini, *Venti anni di...*, pp. 272-273.

²⁴ Ibidem, pp. 275-276.

²⁵ Ibidem, p. 251. On the contrary, for Yugoslav soldiers, Sonnino didn’t accept the feeling of loyalty to the King of Serbia, as future King of Yugoslavia.

²⁶ See the letter of Ugo Ojetti to Luigi Albertini, from Supreme Command on 22nd June 1918, in L. Albertini, *Epistolario. 1911-1926*, a cura di O. Barié, II vol: “La Grande Guerra”, Milano: Arnoldo Mondadori, 1968, p. 936.

The support of all the Allies to this strategy was complete and on the end of May the Italian Ambassador to Washington Macchi Di Celere, in a report to Sonnino, quoted the official position of the US government, stating that the State Secretary wished to announce that the Congress of the oppressed nationalities of Austria-Hungary, were followed with great interest by the U.S. Government and that the national aspirations of the Czech-Slovaks and Yugoslavs for their freedom collected the sympathy of this Government. Then Sonnino suggested to collaborate with United States to encourage Yugoslavs and Czech-Slovaks to enlist in the Legions created within the Italian Army.²⁷ On the other side, in spite of the strengthening of the censorship the troubles in Habsburg lands (as in Boemia, on 13th May) were amplified by the echo of the Congress of Rome and by the presence in Prague of Yugoslav, Italian (with Mr Conci, Vice-president of Tyrol Diet), Polish, Slovak, Ukrainian delegates.²⁸ In May, more and more meetings and small congresses, official and unofficial, were organized,²⁹ even if contrasts between different national movements were growing.³⁰

In conclusion, we can summarize the weight of these propaganda activities with some data. In six months, between 15th May and 1st November 1918, almost 51 millions of posters (of 643 manifests) and 9 millions of the weekly newspaper were launched from the Italian front over the enemy's territory, the same strategy was applied on the Western front, where Lord Northcliffe, in the Spring 1918, ordered a distribution of more than 100 000 posters every day over the German lines. This factor was one of the most relevant for the final victory.³¹ But, with the liberation of the "oppressed"

²⁷ DDI, V Serie, Vol. 10, doc. 765, "L'Ambasciatore a Washington, Macchi Di Celere, al Ministro degli Esteri Sonnino", T. GAB. 1180/124, Washington, 30th May 1918.

²⁸ Ibidem, doc. 739, "Il Capo del Servizio Informazioni del Comando Supremo, Marchetti, al Presidente del Consiglio e Ministro dell'Interno Orlando, e al Ministro della Guerra, Zupelli", N. R.R. 8717 A., Rome, 24th May 1918.

²⁹ See for example the case of the International Congress for the Oppressed Nationalities' Rights in Rome, promoted in the 2nd half of May 1918 by the "*Terza Italia – Alleanza per la difesa dell'italianità e delle nazionalità oppresse*", an association inspired by Mazzini's and Garibaldi's ideals and led by Efsio Giglio-Tos. See ASC – *Archivio Storico Capitolino*, Fondo: Gabinetto del Sindaco, Busta: 461, posizione Guerra italo-austriaca – prot. 246, anno 1918. An important echo of this events is evident in the position of the Freemasonry of Grande Oriente d'Italia (GOI). After the Congress, this institution officially stated that Italian Masons agreed with the Rome Pact and even discussed these positions before April 1918. See *Rivista Massonica*, anno XLIX, n. 4-5 - Roma, 30 aprile - 31 maggio 1918, pp. 92-98.

³⁰ DDI, V Serie, Vol. 10, doc. 720, "L'Ambasciatore a Parigi, Bonin, al Ministro degli Esteri, Sonnino", T. GAB. R. 1121/295, Paris, 21st May 1918. As a matter of fact, the difficulties for the organization of a new congress soon emerged in the contrast between Czech-Slovaks and Poles about the question of Eastern Galicia.

³¹ See Albertini, *Venti anni di...*, cit., p. 277.

nationalities, the Serb solution for Yugoslav question meant the end of the independent Montenegro.

Bibliography and files

Albertini, Luigi: *Venti anni di vita politica*, Parte II: “L’Italia nella Guerra Mondiale” – Volume III: “Da Caporetto a Vittorio Veneto (ottobre 1917-novembre 1918)”, Bologna, Zanichelli, 1953

Albertini, Luigi: *Epistolario. 1911-1926*, a cura di O. Barié, II vol: “La Grande Guerra”, Milano, Arnoldo Mondadori, 1968

ASC at Rome - *Archivio Storico Capitolino*, Fondo: Gabinetto del Sindaco, Busta: 461, posizione Guerra italo-austriaca – prot. 246, anno 1918

AUSSME at Rome – *Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito*, F1: “Prima Guerra Mondiale, 1915-18”, Comando Supremo (vari uffici), b. 246

Biagini, Antonello Folco: *L’Italia e le guerre balcaniche*, Roma, Ufficio storico S.M.E., 1990

Bissolati, Leonida: *Diario di guerra. Appunti presi sulle linee, nei comandi, nei consigli interalleati*, Torino, Einaudi 1934

DDI - *Documenti Diplomatici Italiani, V serie: 1914-1918, Volume X (1° gennaio – 31 maggio 1918)*, Commissione per la pubblicazione dei documenti diplomatici - Ministero degli Affari Esteri, Roma 1985

Rivista Massonica, anno XLIX, n. 4-5 - Roma, 30 aprile - 31 maggio 1918

Valiani, Leo: *La dissoluzione dell’Austria-Ungheria*, Milano, il Saggiatore 1966

Hobsbawm, Erich J.: *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990

Andrea CARTENY

AFTER THE WILSON 14 POINTS: THE OPPRESSED
NATIONALITIES AT THE CONGRESS OF ROME (APRIL 1918)

Summary

After the Wilson points, in Italy too emerged in the public discourse the question to support or not the “oppressed nationalities” in Austria-Hungary. Luigi Albertini and the newspaper “Il Corriere della Sera” led this strategy, which meant to pass the positions of the London Pact and to prepare Italy to negotiate the Eastern claimed territories with new nations, as Yugoslavs. The Torre-Trumbic agreement was the important result of this action and political base for the Congress of Rome, in April 1918. This Congress was the beginning of the real support to the nationalities against Habsburgs. The propaganda over the enemy’s trenches was fruitful: with more than 50 millions of posters and quite 10 millions of newspaper launched over the lines, Italian army called to a mass desertion the no German/Hungarian soldiers (then belonging to the “oppressed nationalities”, e.g. Yugoslavs, Romanians, Poles, Czechs, Slovaks). This factor was one of the most relevant for the final victory.

Драгана КУЈОВИЋ*

НЕКИ НЕЗАОБИЛАЗНИ ЕЛЕМЕНТИ У
РАЗМАТРАЊИМА О ВЕЛИКИМ ПРОМЈЕНАМА У
ЦРНОГОРСКОМ ДРУШТВУ (1878-1915)

ABSTRACT: A gap in which the Muslim population was found in territories included in the composition of the Montenegrin state was even more profound, if we consider that this population followed specific achievements and a dynamic relationship of the Islamic tradition and regional influences. Most of it felt Montenegro their homeland as the Christian-Orthodox did, spoke the same language and had the same Slavic origin, but they were being recognized by different personal names, learning different literacy, growing with heroes of their own epic, and cultural and esthetic patterns finding in brilliant achievements of Islamic Orient.

KEYWORDS: changes, cultural identity, oriental-Islamic, tradition, religion

Један познати свјетски књижевник је записао о тзв. оријенталцима: *Јесу ли они заиста од истог соја као и ми? Имају ли они чак имена? Или су нека врста недиференцираног мрког материјала индивидуални колико пчеле или корални инсекти? Појављују се однекуд из земље, зноје се и гладују коју годину, а онда поново потону у безимене хумке гробова и нико не примјећује да су нестали¹.* Овај врло сликовити доживљај оријента, исламског, прије свега, представља покушај подражавања дискурса који се обликује кроз систем знања заснованих на неупитној представи о европској доминацији над оријенталним. У таквом оријенту људи не-хришћанске вјере, традиције и културе сведени су на биолошки податак, без индивидуалности и права на сопствену судбину.

* Аутор је научни савјетник у Историјском институту Црне Горе у Подгорици.

¹ George Orwell, Marrakech, 1939

Разлози државних европских, или, боље рећи, западних политика према истоку створили су потребу прилагођавања и обликовања представе о њему, која је свој дубоки одраз, осим у гомили предрасуда, нашла и у хуманистичким наукама. Стварани су и створени, понекад погубни, стереотипи, који у наше вријеме, умјесто у књижевности, све чешће оживљавају на филму и лошим исходима у стварностима.

Ако слиједимо обрасце по којима се свијет дефинише као „Запад“ наспрам не-западних „Осталих“, „источна Европа и Балкан су међу овим 'Осталим' - можда двосмисленим и хибридни, али ипак различитим од западног Бића, унутар Европе али никад 'потпуно' европски или западњачки: 'оријентализирани' како би афирмисали значење 'Запада'² Балкански путник на Западу, колко год тежио и у срцу носио потребу за западњачким модернизмом, или његовом моћи, у Европи или даље преко океана, најчешће има „стандард за поређење“. Он стиже са неугодног међупростора, ни запада ни истока, и као илустрација реченог, аутору студије *Оријентализам, окцидентализам и космополитизам: балкански путописи о Европи* Wendy Bracewell послужиће ријечи Десанке Максимовић у Паризу: „Хтело ми се заборавити да сам из ћириличног краја, у том мору латинице и Запада, и то правог Запада, не онаквог какви смо ми у очима онима који долазе, рецимо из Сибира, Азербејџана, или из Бугарске (*Празници, путовања, Београд, 1972*)“³

Посљедице одлука Берлинског конгреса 1878. године условиле су значајне измјене у друштвеном, политичком, економском и културно-просвјетном животу у Црној Гори. Добијена територија значила је увећање обрадивих површина, укључивање економски – трговачки и занатски, прије свега, организованих урбаних цјелина, али и преузимање нових држављана чија је равноправност, према посебном члану Берлинског уговора, у оквиру нових државних оквира требало ба буде гарантована, њихова имовина, грађанска, вјерска и политичка права неповредива. Измјенама у организацији извршне власти Црна Гора 1879. добија Државни Савјет, Министарство са шест одјељења и Велики Суд. Убрзо ће бити успостављени дипломатски односи са Великом Британијом, Аустроугарском, Италијом и Османским царством, Грчком и Србијом, да би почетком XX вијека били успостављени дипломатски односи - 1905. са САД и 1906. са Њемачком.

Велики догађаји и промјене у сваком друштву за собом остављају и цијели низ посљедичних, жељених и нежељених дешавања, добитнике и губитнике, и тешко да могу добити коначну оцјену, позитивну или

² Wendy Bracewell, *Orientalism, occidentalism and cosmopolitanism* (са енглеског превела Александра Бабић), *Sarajevo Notebook*, issue: 06-07/2004. pages 179-193, 180

³ Ибид, 187-188

негативну. Њиховом терету у Црној Гори поменутог времена посебно је било изложено становништво које је одлазећу османску власт доживљавало као заштитничку или, барем, блиску својем духовном и културном бићу. Настојање власти да се како-тако успостави јединство у свим сегментима простора који је био укључен у нове државне границе, створили су неповјерење овог дијела друштва. Потреба да се задржи и по сваку цијену одбрани дотадашњи идентитет или од одмазде и нехуманог односа заштити живот условила је и мотивисала:

1. велике миграцијске покрете муслиманског становништва,

2. духовно узмицање оријентално-исламског сегмента новонасталог црногорског друштва, његово прегруписавање и тражење најбјежбједнијег начина опстанка у страху од доминације хришћанских традиционалних виједности и наметања европских културних стандарда.

Процјеп у којем се нашло муслиманско становништво на територијама које су укључене у састав црногорске државе био је утолико дубљи, уколико се узме у обзир да је слиједило тековине специфичне и динамичне везе исламске традиције и регионалних утицаја. Већина овог становништва осјећала се једнако домаће колико и хришћанско-православно, говорило истим језиком и имало исто словенско поријекло, али се препознавало по личним именима, учило другачијој писмености, одрастало уз сопствене епске узоре и своје културне и естетске обрасце проналазило у блиставим цивилизацијским достигнућима исламског оријента.

Вријеме бурних догађања, како неки описују XIX вијек, у Црној Гори обиљежено је миграцијама како црногорског православног, тако и муслиманског становништва. Једни су, бјежећи од глади и сиротиње, ишли у Србију, Русију, Италију, Аустро-Угарску, Цариград, али у великом броју и у Јужну или Сјеверну Америку. Други су рјешење за свој опстанак и голи живот тражили на правцима према Босни, Новопазарском Санцаку, Албанији, Македонији и даље у унутрашњости Турске. У разматрањима која се баве исељавањима из Црне Горе, поред уопштавања и показивања интереса, на жалост, врло често у зависности од националног или вјерског поријекла аутора, за један или други конфесионални корпус и пристрасног усредсређивања на неприлике и патњу, најчешће, само једних, проналазимо и заједничке елементе који се свде на истицање да је само исељавање могло одржати природну сразмјеру између количине обрадиве земље и броја људи који су на њој остајали да живе⁴. Без обзира на територијална проширења, у Црној Гори је беземљашима, због одлука Берлинског конгреса, могло бити

⁴ Ђоко Д. Пејовић, *Узроци масовног исељавања становништва из Црне Горе (1878-1916)*, ИЗ, XV, књ. XIX, бр. 2 (1962), стр. 209-253, 210

дозвољено ограничено насељавање на напуштеним просторима. Они су, зато, „остајали са голим трнокопом у руци“, јер им „земља није могла дати више него интерес на уложени капитал“⁵. Добијањем проширења црногорска држава је, заправо, обезбиједила материјалну основу за снажење повлашћеног слоја који је запосиједао најбоље земљиште плаћано, углавном, државним новцем. Уз ове чињенице, помињу се, као тзв. „општа мјеста“, презадуженост, гладне године, злоупотребе власти, самовоља чиновника. Да исељеницима, изгледа, није било много боље у иностранству говоре и казивања да тамо, нпр, у Цариграду „не налазе никаквога рада него се беспослени по туђим земљама скитају и од глади муче“⁶. Незапослене радне снаге је било све више, али је велико исељавање, за Америку, прије свега, неријетко образлагано недостатком потребних површина обрадиве земље. Тако је предлагано да се капитал за оспособљавање простора за обраду обезбјеђује преко црногорских представника у Америци и да „сваки исељеник уплати одређеном фонду по 50 круна прије мелиорације једног рала земље и послје његовог оспособљења за обраду“⁷. Међутим, интересантан је податак да је „од 1390 исељених у Америку до средине 1906. из седам батаљона из околне Никшића, на примјер, највише је било дужника, жртава зеленашког капитала“⁸. Ипак, заслужни беземљаши, који су својевремено сигурно рачунали на мухаџирску земљу, били су у ситуацији да се не могу дуже населити на додијеленој земљи, због покушаја бивших власника да се на своја имања, тако да су настајали спорови због уложеног рада на крчењу и одржавању.

Црна Гора је након 1878. постала држава у којој је мултконфесионалност постала видљива карактеристика и томе је настојала да прилагоди своје политичко дјеловање. Настојање да се ријеше економске невоље и превазиђе немаштина у земљи у којој је „трећина становништва лишена земље, покретног имања па чак и куће; двије трећине имају понешто стоке; од прве трећине један дио се скита без рада, го и гладан, други дио тражи рад, али га не налази, а трећи дио има мало новца и исељава се“ и да се истовремено створи слика повољног амбјента за живот свих, подсјећала је на немогућу мисију, јер је за остварење тих амбиција било потребно вријеме, излазак из зачараног круга епских карактера, предрасуда и доживљаја правде. И, наравно, прије свега, искрена намјера. Било је исувише гладних с једне стране, и оних чија је имовина стицана према праву и закону друге државе, али, на њихову

⁵ Ибид, 212

⁶ Ибид, 235

⁷ Ибид, 243

⁸ Ибид, 245

несрећу, нису припадали истом националном, односно вјерском и друштвеном окриљу, да би се глатко и безболно одвијао процес обликовања јединственог државног простора. Разматрања која се баве описом и тумачењем промјена у црногорском друштву у периоду након 1878. године врло често су окренута или судбини тзв. „домаћег“, или „затеченог“ елемента, и тако остају недоречена и понекад остављају утисак пристрасног манипулисања подацима.

Према процјени историчара Шерба Растодера у раду под насловом *Историјско-методолошки оквир изучавања историје Муслимана у Црној Гори 1878-1912 (I дио)* „декларативно залагање црногорског књаза и кругова око њега, и обећања нијесу била довољна гаранција Муслиманима да остану на својој земљи и у својој домовини“. Његова „декларативна одређења у духу најбољих традиција ‘Херојске Црне Горе’ и конкретна рјешења која га дефинишу као прагматичног политичара који на најбезболнији начин задовољава реални интерес својих поданика“ стварала су утисак „двоструких стандарда политике књаза Николe“ – „једног окренутог јавности и другог као посљедица конкретних рјешења“⁹ У вези са питањем иселјавања Муслимана у поменутом раду аутор наводи и запис Симе Поповића: „Турци су се жалили и на Цетиње и у Цариград. Да Црногорци притискоше њихове земље али им то није ништа помогло И њима и у Цариград одговарала је влада црногорска да не може откупити сву њихову земљу али да су они слободни своју земљу продати Црногорцу, а ко неће, или не може продати трећину прихода добијаће шће од онога, који је ради. Друге им није било, морали су на то пристати, а ками су што добијали. Ма како добра година била, Турчину се није рађало. Добили би багаш жита с рала земље, а више година ни то. Најпослије су испродавали земљу буд зашта“¹⁰ Обједињавање културног простора показивало се најприје у конинуираном настојању униформног уједначавања просвјетног система, и то у областима насељеним муслиманским становништвом. Инсистирало се да се дјеца исламске вјере што прије укључе у школе које су према Закону о општој школској дужности (1879) биле обавезне за дјецу све три вјере и оба пола од 7 до 12 година. Као један од покушаја показивања толерантног односа и добре воље према муслиманском становништву у Подгорици је 1884. отворена тзв. српско-мухамеданска школа. Међутим, иако је у првој школској 1884/85. години уписано 60 ученика, овај број је био у сталном паду. До 1891. постојале су и даље школске

⁹ Шербо Растодер, *Историјско-методолошки оквир изучавања историје Муслимана у Црној Гори 1878-1912 (I дио)*, Алманах (Подгорица), 5-6, 1999, 83-132, 117

¹⁰ Шербо Растодер, *Историјско-методолошки оквир изучавања историје Муслимана у Црној Гори 1878-1912 (I дио)*, Алманах (Подгорица), 5-6, 1999, 83-132, 116

установе оријентално-исламског карактера, када су затворене по наређењу Министарства иностраних дјела. Три године касније дозвољена је изградња мектебу у Подгорици и школске 1894/5. године објављено је „да се мусиманска дјеца по навршетку седме године морају уписати у мектеб ради изучавања мухамеданске вјере, а кад напуне десет година, била су обавезна да се упишу у општу основну школу“¹¹. Као позитиван примјер, бијемо да је један школски надзорник у свом обраћању надлежнима 1913. године из Берана, ради побољшања укупне просвјетне атмосфере у Црној Гори, предлагао и сљедеће: да учитељ буде веома пажљив при обради „нове и најновије наше историје“, да се од њих тражи да врше неку врсту „мисионарске службе“ у придобијању муслиманске, посебно женске дјеце за школу. Али и да се у службеној употреби „несмију подржавати турски и арнаутски језик на штету српског“¹². Ипак, нове власти нису увијек испољавале коректност и обазривост, и као примјер за то, можда може да се наведе податак да је зграда медресе у Подгорици након ослобођења од Турака претворена у складиште оружја, а зграда мектеба у фабрику¹³.

Државно гласило *Глас Црногорца* је „редовно и опширно“ извјештавало о муслиманским вјерским празницима¹⁴. У Подгорици је Хасан Цана Капић 1911. године писао: „Нема сличних примјера да је икад иједан владар и у једној земљи таква права давао и дава, као што је краљ Господар нама муслиманима...“¹⁵. Али, иако је министар унутрашњих дјела Лабуд Гојнић „наредио да се у свим новоослобођеним областима пуцањем из топова прослави Рамазан“, према оцјени неких историчара, доминација неправославног становништва у новоослобођеним областима није доживљавана као повољна и просперитетна околност¹⁶. Утолико су се могли отети контроли појединци који су у настојању да промијене конфесионалну структуру тих крајева повели, по својој мјери истине и правде, сурови осветнички обрачун са муслиманским становништвом и на хиљаде несрећника страхом и принудом приморали на покрштавање. Да ствари буду горе, можемо додати примједбу о не-

¹¹ Др Ђоко Пејовић, *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916*, Цетиње 1971, 55

¹² *Државни архив Црне Горе – Цетиње, Фонд Министарства просвјете и црквених послова, бр. 1987 (1,2)*

¹³ Шербо Растодер, О вакуфима у Црној Гори с краја XIX и прве половине XX вијека, *Историјски записи* 2/1997, стр. 1-39, 21

¹⁴ Шербо Растодер, *Историјско-методолошки оквир изучавања историје Муслимана у Црној Гори 1878-1912 (I дио)*, *Алманах (Подгорица)*, 5-6, 1999, 83-132, 125

¹⁵ *Ибид.*, (II дио), 7-8, 107-132, 127

¹⁶ Живко М. Андријашевић, *Покрштавање муслимана 1913*, *Алманах, Подгорица*, 201 стр, 83

постојању код државних ауторитета „снаге и моћи да се ово насиље спријечи“ и да је“ држава чије су моћи слабе или никакве, увијек присталица компромиса“¹⁷.

„Запад“ насупрот „Истоку“ на балканском међупростору, нејасна одређења „хришћанског“ и „оријентално-исламског“ свијета као затворених, кондензованих идентитета могу да постоје само у расправама за врло ограничену употребу. Тешко докучиве апстракције големих размјера, персонификација цијелих националних корпуса и везивање за исте и врло релативне индивидуалне карактеристике – вјерски фанатизам, борбеност или осјећај повријеђеног достојанства и части, претварају свијет у оно што није, у историју глобалног аутизма, нетрпељивости и прогона, или је макар потхрањују и теже безусловном наметању дилеме „једно“ или „друго“. Свођење бескрајног међупрожимања и међуповезаности „наших“ и „њихових“ живота, које раздваја линија слична оној која се повуче на површини воде или пијеска, на изванконтекстуалне стереотипе и уходане моделе за резултат има изобличавање, унакаживање, сиромашење и уништавање стварних процеса.

Закључак:

Црна Гора је послје 1878. постала независна држава знатних територијалних проширења. Модернизација и укупно унапријеђивање државе могло је бити остварено политичким, економским и културним обједињавањем свих елемената самосталне државе. Истовремено, фаворизовање европских достигнућа подразумијевало је и успостављање доминације вриједности хришћанске традиције иманентне и некадашњој црногорској држави у сукобу са моћним Османским царством. Свијет коју су обликовале побједничка еуфорија, еписке истине и морални узор мотивисали су и оправдавали надмоћ хришћанског елемента и потискивање, и, понекад изван званичне контроле, обесмишљавање и потцјењивање свега што је било другачије, јер је било једнако негацији сопственог. Вјерска традиција, културни израз и просвјетна активност, чије тековине је баштинио некадашњи немилосрдни освајач и противник и немали број нових држављана, доживљавана је као оптерећење прошлости и препрека напретку. Свако будуће разматрање, с настојањем да буде растерећено од европоцентричних или исламоцентричних модела размишљања, требало би да осим свега онога што је обиљежавало тадашњи политички и економски амбијент, узме у обзир природу вишеслојног, вишенационалног и мултирелигијског карактера црногор-

¹⁷ Ибид, 84

ског идентитета с краја XIX и почетком XX вијека. Различити национални, вјерски и културни елементи имају једнако мјесто у одређењу онога што подразумијевају тековине позитивних или негативних, напредних или назадних елемената црногорског наслеђа.

Dragana KUJOVIĆ

CERTAIN INEVITABLE ELEMENTS IN CONTEMPLATING
THE GREAT CHANGES IN MONTENEGRIN SOCIETY

Summary

Major events and changes in any society leave behind a whole series of consequential, desired and undesired events, winners and losers, and can hardly get the final estimate, positive or negative. A population that has perceived going Ottomans as protective, or at least close to their spiritual and cultural being, was particularly exposed to influences of the major events at the end of the 19th century in Montenegro. Efforts of the authorities to establish more or less a unity in all segments of the territory included in the new state borders have created a distrust of this part of society. The need to retain and defend, at any cost, their previous identity, or to protect their lives of reprisals and inhuman treatment motivated:

1. Large migratory movements of the Muslim population
2. Spiritual retreat oriental-Islamic emergent segment of the Montenegrin society, its regrouping and seeking ways of more secure survival in fear of the domination of Christian traditional values and imposition of European cultural standards.

Жарко ЛЕКОВИЋ*

ДРОБЊАЦИ КОЈИ СУ ЕМИГРИРАЛИ У САД
КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

ABSTRACT: In passed historical epoques, the Drobnjaks have been temporarily or permanently moving out from their homeland, searching for better living conditions. The list of Drobnjaks displaced before the 1878 is not possible to be individually reconstructed due to the lack of archival sources. An intensive migration of Montenegrins to USA began shortly before the end of XIX century. It is evident that the same process has included the Drobnjaks. The majority of immigrants have settled in the USA, while the others have chosen Canada and South America. They have been undertaking the worst jobs in the mines and partly been employed in factories. The smallest number ended in farms, mainly because of low wages.

KEY WORDS: *Drobnjaks, USA, immigration*

Усљед материјалне оскудице и колективног сиромаштва, Дробња-ци су се и у минулим историјским епохама привремено или трајно исељавали из свог завичаја у потрази за повољнијим условима живљења. Ипак, попис Дробњака исељених прије 1878. године није могуће поименично реконструисати усљед недостатка архивских извора. За раздобље између 1879. и 1905. могуће је барем дјелимично реконструисати попис привремено и трајно исељених лица са подручја Дробњака, будући да је у истом периоду администрација пасошког одјељења министарства иностраних дјела Књажевине Црне Горе са сједиштем на Цетињу релативно уредно водила евиденцију о лицима којима су издавани пасоши за одлазак у иностранство.¹

Због тешког живота, честих похара и паљевина долазило је до масовних сеоба цијелих породица, а понегдје и братстава, у Србију и Бо-

* Аутор је виши научни истраживач у Историјском институту Црне Горе.

¹ ДАЦГ, МИД, Пасошке књиге, 33, 34, 35, 36.

сну. Извјесно је да се педесетих година XIX вијека исељавање најтеже угрожених породица могло усмјерити једино према Србији, у првом реду због брзине у њиховом смјештају. Појединачна и групна исељавања су довела до тога да знатан дио србијанског живља данас води поријекло из Херцеговине, Црне Горе и Брда. Кад се прате исељавања из Дробњака, види се да исељеници и у новој отаџбини остају ратари и сточари.

Изузев исељавања у Србију од седамдесетих година XIX вијека, становништво се све више почиње исељавати и у Русију, Америку, Османско царство, Аустрију и друге земље. Емиграција и печалбарство били су једини пут којим се ситни сељак спасавао од глади и дугова. Неразвијена привреда Црне Горе му није могла пружити никакво друго уточиште. Није помогло ни то што послје 1878. године почиње снажнији успон трговачког капитала у Црној Гори, па и у Никшићу. Упоредо с тим долази до убрзаног развоја и градова и градске привреде. Ипак, због наглог сиромашења Црногорци одлазе у печалбу у толиком броју да је црногорска влада, касније, ради спрјечавања масовних одлазака, издавала пасоше само мушкарцима који су навршили 30 година старости. Тако је од 1900-1906. из седам капетанија никшићке области отишло у Америку 1390 људи. Из истих разлога као печалбарство настало је и емигрирање.

Интензивно исељавање Црногораца у Америку отпочело је пред сам крај XIX вијека. Евидентно је да исти процес није мимоишао ни Дробњак. Исељавало се и због прогона слободоумних људи, па се Црногорци исељавају у Америку и Србију и траже зараде по осталим земљама, тражећи уједно и политичке слободе. Највећи број исељеника се насељавао у Сједињене Државе, а било их је и у Канади и Јужној Америци. Прве праве сеобе почињу почетком друге половине XIX вијека, а нарочито од 1849. када су пронађене златне и сребрне руде у Калифонији. Од 80-их и 90-их година XIX вијека, групе наших радника попуњавају рудокопе и фабрике источних држава, затим средњи запад и државе дуж Пацифика, чак до ледене Аљаске. Велики угљени рудници Пенсилваније примили су стотине хиљада радника са простора Балкана. Нарочито је појачано емигрирање од 1900. године. Највећи број исељеника је у рудокопима обављао најгрубље послове, један дио се запослио у фабрикама. Најмање их је било на фармама, углавном због малих надница.²

Исељенички закон Сједињених Држава био је врло строг. Сви путници би се најприје искрцали на острво код Њујорка – Еис Исланд.

² АС и ЦГ, 335, Војислав Јовановић „Марамбо”, фасц. 19. (Први црногорски досељеници стигли су у руднике Крикланд Лека у Канади већ почетком седамдесетих година XIX вијека).

Тамо су детаљно испитивани да ли су здрави, знају ли какав занат, камо мисле поћи, уопште хоће ли моћи радити и зарађивати свој хљеб. Осим тога сваки је путник морао имати бар 25 долара, у противном враћан је кући.³ Зато је одлазак у Аргентину био повољнији. Групе од 20 до 50 досељеника из Црне Горе су се настањивале у разним градовима као што су Портланд у Орегону, Минеаполис у Минесоти, Сан Франциско и Лос Анђелес у Калифорнији, Чикаго у Илиноису, Бјут у Монтани, Канзас Сити у Мисурију, Вирџинија Сити у Невади и Галвестон у Тексасу. Дробњака је било и у Чизому у Хибингу, рударском насељу удаљеном стотинак километара од Дулута.

Године 1905. око 6700 Црногораца напустило је родну земљу и углавном отишло у Сјеверну Америку. Процјењује се да је уочи Првог свјетског рата око 30.000 Црногораца живјело и радило у Сједињеним Америчким Државама. Већина тих емиграната гајила је јак патриотизам и у кризним временима многи од њих враћали су се кући да се боре за своју отаџбину. Гаврило М. Церовић је 17. марта 1914. захтијевао да се овом исељавању што прије стане на пут. У вријеме насељавања новодобијених крајева настала је таква емиграција наше радне и војне снаге у Америку, а све без дозволе и пасоша, да се постављало питање може ли се обрадити и оно мало земље у старим границама Црне Горе.

Исељеницима су на руку ишле и аустријске власти у Котору, Дубровнику и другим пограничним мјестима, дајући им преко својих агената исправе да су аустроугарски држављани и повластице код паробродских друштава да се за веома малу цијену превезу до Америке. Тражено је да се предузму мјере како би се осујетио овај опасни план уперен против Црне Горе и њене економске и војне снаге.⁴

Масовно исељавање Црногораца у Америку подстицала је Аустро-Угарска преко својих органа власти у Боки и Херцеговини и својих агената у Црној Гори. Наиме, због масовног одласка у иностранство, црногорско војно министарство је наредбом 1905. забранило одлазак војним обвезницима, па су Црногорци прелазили у Херцеговину или Боку, гдје су им аустроугарске власти издавале путне исправе за одлазак у Америку. Аустро-Угарска је на томе смишљено радила настојећи да ослаби црногорску војску, јер се већ спремала за анексију Босне и Херцеговине. Развој односа Црне Горе и Аустро-Угарске указивао је да је међу њима савез немогућ и да ће се оне наћи у међусобном рату чим Аустро-Угарска буде на дневни ред поставила коначно рјешавање српског питања.⁵

³ Петињски вјесник, бр. 71, 4. септембар 1910.

⁴ ДАЦГ, МУД, УО, 1914, ф. 144, 1007.

⁵ Др Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*, Титоград 1983, 185, 186.

Већ у марту 1900. године у Америку је пошао Васиљ Јакић из Добрих Села.⁶ Милета Головић из Дробњака је пошао у иностранство 1902. године и његова фамилија ни 1905. године није знала је ли жив или је умро.⁷

Према пасошкој књизи, од почетка августа до краја децембра 1903. у Америку је пошла 61 особа из Дробњака и Језера. У овој години је изван Европе било 356 војника и старјешина из Дурмиторске бригаде. Жељу за одлазак у Америку изразили су крајем 1903. године Бошко Илијин Бојовић из Шаранаца и Павле Лазарев Шљиванчанин.⁸ У Америку је 1903. године отишао Андрија Недјељков Полексић, рођен 1882. године у Дробњаку. Материјално је ојачао и проширио имовину у Дробњаку. Подигао је кућу у селу Боровцу која се све до новијег времена звала „кула Полексића“.

Пурен Караџић и Милан Јауковић из Дробњака и Перо Томовић из Поља 1904. године у име 200 и више пострадалих Црногораца који су пошли с пасошима у Америку и који су продали своја имања, траже помоћ од црногорске владе јер су преварени од агенција Жуткића у Котору и Мила Станишића у Трсту. Били су кренули 14. октобра 1904. али их је америчка влада вратила назад. У ово вријеме било је и илегалних покушаја одласка у Америку, без пасоша.⁹ Између осталих, тада је за Црногорце јемчио и полагао новац да их избави из невоља, обезбјеђивао им адвоката приликом уласка у Америку, Дробњак Душан М. Караџић.¹⁰

Према списку исељеника у иностранство из капетаније ускочке 1904. године у сјеверну Америку су исељене 24 особе (прије 1904. године 35, вратиле се 2, а 2 су умрле). Према списку исељеника из капетаније дробњачке 1904. у сјеверну Америку се иселило 45 особа (прије 1904. године 62, једно се вратило, једно умрло). Из списка капетаније језерско-шаранске видимо да се у сјеверну Америку иселило 34, вратило се 19 (прије 1904. 6, вратио се 1). Свих 19 је враћено из Њујорка, са америчке границе.¹¹

Из Ускока под Стругом 22. септембра 1905. жалили су се војводи Божу Петровићу да су преварени од тршћанске агенције за превоз путника у сјеверну Америку Јосиф Л. Зарубица, Никола З. Мијовић, Петар Пејановић и Лука Поповић.¹²

⁶ АМЦП, МЦП, 53, 523

⁷ ДАЦГ, МУД, УО, 1905, 23, 3272

⁸ АМЦП, МЦП, 76, 1359.

⁹ ДАЦГ, МУД, УО, 1904, ф. 13, 14, 16 и 1905, ф. 24.

¹⁰ ДАЦГ, МУД, УО, 1904, 13, 4269.

¹¹ ДАЦГ, МУД, УО, 1905, 15, 557.

¹² ДАЦГ, МУД, УО, 1905, 22, 3042.

Новчану помоћ су током 1906. године слали у своју отаџбину брат Илије Катане из Шавника, који је у Америци радио најтеже послове и редовно слао новац, затим Миљан Васков Шушић из Буковице у Дробњацима, који је такође живио у Америци, Живко Кнежевић из парохије тушинске на раду у Америци. На другој страни, многи се чак нијесу ни јављали својим породицама и о њиховој судбини се ништа није знало. Наод Радовић из општине Бијела пошао је 1906. године у сјеверну Америку, оставио жену Златану и двоје дјеце и од 1911. није слао помоћ својима, ни током ратова 1912-18. године. Саво Мињин Недић из батаљона дробњачког, пошао је 1903. године у Америку и последњи пут се јавио својима 1909. године из Блоктауна у Алабама. Илија Ћосовић из Жабљака је 1906. отишао у Америку и већ од 1907. се није јављао породици.¹³

Преко 200 Црногораца, измучених дугим путовањем, враћено је из Америке почетком 1906, јер нијесу имали добре исправе. Из Барија су о трошку Црне Горе превезени на италијанским паробродима до Бара. Накнадно су враћени из Америке, између осталих, и Марко Зековић и Живко Двизец из Ускока.¹⁴

За неке од дробњачких исељеника се поуздано зна да су у Америци доживјели најтрагичнију судбину, док су други, углавном због услова рада и живота, остајали трајни инвалиди. У једном руднику 1908. гине Ристо Дурковић, који је у Америку пошао 1905. Исте године, 1908, у Америци је погинуо Милун Николин Ненезић из Бијеле. Илија, син Мирка Чуровића из Тушине, био је двије године у Америци, када је добио „слабост” и у марту 1908. године кренуо из Америке и уочи Цвијети је умро на самом пароброду. Стављен је у ковчег и бачен у море, без црквеног обреда. И Павле Радованов Кандић из Слатине, парохије тушинске, био је неколико година у Америци, по повратку се у Његушима напрасно разболио и умро 17. маја 1909. године. Сахрањен је у Његушима. Године 1909. у Америци је погинуо Рако син Мијаила Робовића као и Никола Трифунов Дацић. Следеће године у Америци је погинуо један син Јане Р. Ивановић из Шавника, брат јерођакона Пахомија.¹⁵

Интересантан је податак да је, на примјер, из Крње Јеле од 59 исељеника њих 20 умрло или погинуло у америчким рудницима.

¹³ ДАЦГ, МУД, УО, 1906, 47, 5752.

АМЦП, КЦ, 25, 3187 и 26, 660.

АМЦП, КН, ф. 20

Глас Црногорца, бр. 33, 1911. и бр. 49, 1913.

¹⁴ Уставност, бр. 18 и 20, 1906.

¹⁵ АМЦП, КН, 14, 427.

АМЦП, КЦ, 41, 42, 1415, 1479.

У граду Чизому, држави Минесоти, 15. децембра 1910. на раду је погинуо погрешком фабриканта Живко Кандић (друкчије звани Радосав Жожих), родом из Слатине код Шавника. У Рослину, Вашингтон, 21. децембра 1911. године у 28. години живота погинуо је на послу Василије Симеунов Мацић, родом из Новаковића у Дробњаку. У Миани у Орегону погинуо је 15. фебруара 1912. у 27. години живота од електричне жице Вуле Раонић из Шаранаца. У Орегону је боравио свега десет мјесеци. Сахрањен је 17. фебруара у Глобе Аризону уз учешће многих пријатеља и познаника. Са смртним остацима су се опростили Даво Гажевић и Ђуро Прица. Сљедеће године је умро радник у Америци Јован Милошев Шљиванчанин. Раде Ш. Бећковић је „осакаћен од ноге” кад је био у Америци и крајем 1909. године налазио се у цетињској болници. „Болест ногу“ у Америци добио је 1909. и Млађен Вујачић из Ускока, па је касније, по повратку у Црну Гору, тражио писарску службу. При раду у Америци једну ногу је изгубио Никола Б. Ћоровић из Дробњака, па се зато 1912. вратио у Црну Гору и тражио службу која није скопчана с великим физичким напорима.¹⁶

Исељавање радно активног становништва у Америку настављено је и 1907. године. За три мјесеца 1907. било је издато 4500 путних исправа, што је било више него за читаву 1906. годину. Међутим, услед велике финансијске кризе у Америци 1907. године емигранти су се почели масовно враћати својим кућама, па је предложено да се привремено обустави издавање пасоша за Америку. У Америци је 1907. године било свега 21.000 Црногораца.¹⁷

У Америку су у прољеће 1907. године из села Дужи код Шавника отишли Крсто Машић, рођен 1888. који је за далеки пут добио новац на „вађевину“ зајам од Мијата Јањића из села Грабовице, и његове комшије Анто Мемедовић и Василије Теранић. У почетку је радио на изградњи пристаништа, затим у фабрици за производњу гаса, а касније и на другим пословима. Радници су плаћани 30 центи на сат, а тада се у Црној Гори за 10-15 круна, односно, перпера могла купити крава с телетом, и вриједност долара је била пет перпера или круна. У Америку је 1907. отишао и Милорад Обрадовић из Језера, коме се сваки траг губи већ 1910. године.¹⁸

¹⁶ ДАЦГ, МУД, УО, 1911, 120, 4970 и 1913, 144, 994.

Глас Црногорца, бр. 14, 1912.

Цетињски вјесник, бр. 20, 1912.

(Божо Д. Томић из Дробњака умро је од тзв. „понтуре” 14. септембра 1907. у Стокену, Вашингтон, у 19. години живота.)

¹⁷ ДАЦГ, МУД, УО, 1907, 65, 5298.

АС, МИД – ПП, 1907, ред 310.

Народна мисао, Никшић, бр. 38, 1907.

¹⁸ Цетињске новине, бр. 42, 1917.

Из Америке су до краја јула 1907. дошли из капетаније језерско-шаранске Јован Крстов Караџић, Крсто Петров Ђерковић и Урош Васов Обрадовић (без ноге). У исто вријеме вратили су се из капетаније дробњачке радници, њих укупно осам, доброг здравља и средње зараде. У Ускоке су се из иностранства вратили Исаило М. Жижих са 1000 круна, Владимир Филипов Жижих, Јово Милошев Јошановић, Милован Радојевић са 800 круна и Млађен Вујачић, који је сломио ноге у Америци, а донио је 1100 круна.¹⁹

У прољеће, „о Цвијетима”, 1908. године у Америку су пошла браћа Владисав и Саво Стојанови Томићи из Ускока, Тимара. Почетком 1909. у Америци се налазио један син попа Трифуна Дедеића, затим Секуле Мијатов Зековић из Тушине, јеромонах Михаило Жугић, син свештеника Јована Жугић; у Болтон у Алабама је иселио Радоје Глишић; у Америци је био и Видоје Јауковић из Буковице.²⁰ У фебруару 1909. године у Америку је кренуо и Миливоје Чуровић из Ускока.²¹

Према списку држављана који су се од 1. јануара 1900. до 1. јануара 1910. иселили у иностранство, а нијесу се вратили, било је из капетаније језеро - шаранске 135, из капетаније дробњачке 289 и из капетаније ускочке 167 исељеника. Током 1910. године, у Америку се иселило 13 исељеника из Дробњака.

Војници батаљона ускочког су у толиком броју ишли за Америку да није било могуће дневно издавати билете, па је наређено да се прекине потврђивање пасоша. Зато су Млађен и Лазар Томићи из Тимара 18. маја 1910. године кријући од своје фамилије и без пријаве војним и грађанским властима, побјегли пут границе с намјером да оду у Америку.²² И Видоје Јауковић из Шавника пошао је без пасоша у Америку, с непуних 16 година, о трошку стрица из Америке.²³

Према списку црногорских држављана који су се током 1910. вратили из иностранства видимо да се у капетанију ускочку вратило 16 особа из сјеверне Америке, у капетанију језеро шараначку 16 и у капетанију Дробњачку 18 из сјеверне Америке. У децембру 1910. године из сјеверне Америке су се вратили: Мијајло Ћоровић, Спасоје Алексић, Иван Кршикапа, Милосав Церовић, Јован Башовић, Милош Вемић, Неђељко Вемић, Милан Шушић, Раде Кнежевић, Милован Грбовић, Стеван Крстајић.²⁴

¹⁹ ДАЦГ, МУД, УО, 1907, 65, 5219. (Вратио се и Анто М. Павловић из Шарана, што видимо из стенографских биљешки о раду ЦНС за 1907.)

²⁰ АМЦП, КЦ, 40, 680.

²¹ ДАЦГ, МУД, УО, 1910, 96, 665.

²² ДАЦГ, МУД, УО, 1910, 99, 1626.

²³ Стенографске биљешке о раду ЦНС, Цетиње, 1912.

²⁴ ДАЦГ, МУД, статистички одсјек, 1910, 674 и 3140.

Током 1911. и 1912. године исељавања су појединачна. Многи људи из Црне Горе су и 1913, кријући, без икаквих путних исправа, полазили у Америку, али им америчке власти нијесу дозвољавале станавање без крштенице издате од надлежног свештеника. Махом млађи Црногорци су свакодневно преко Грахова, Рисна, Новог и Дубровника ишли за Америку, а посједовали су само војне књижице. Без пасоша су у Америку кренули Миро Кујунџић из Дробњака, Јован Усовић из Језера, Млађен С. Томић из Ускока, Милун Јауковић из Придворице, Антоније Јакић из Дробњака и многи други.²⁵

Један дио исељеника се враћа у свој завичај и из патриотских побуда. У Црну Гору се из Америке вратио 23. новембра 1912. Раде М. Кршикапа из Ускока да као добровољац учествује у рату и у ту сврху утрошио уштеђевину од свог четворогодишњег труда. Био је активни члан Српско-црногорског савеза у Бјуту – Монтана. Из Аљаске је средином септембра 1915. године дошао у отаџбину да јој помогне у тим тешким тренуцима Владимир Жугић, који је још као дјечак, по свршетку основне школе 1907. године, отишао у Америку.²⁶

ПРИЛОГ

Списак Дробњака којима су почетком XX вијека издавани пасоши у сврху њиховог привременог или трајног одласка у Америку

Грујо Брајовић из Дробњака добио пасош за Америку 3. септембра 1903.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 24. септембра 1903. године: Ђорђије Лопушина, Михаило Требјешанин, Лазар Требјешанин.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 24. септембра 1903. године: Малиша Караџић, Багрић Караџић, Стојан Караџић, Мићо Караџић, Душан Караџић, Бојо Жижич, Милун Пушеља, Лазар Пушеља, Радисав Делић, Танасије Перишић, Илија Перишић, Милош Сератлић, Лука Ђедовић, Петар Ђеранић.

(Међу исељеницима у Росланду су Алекса Касалица, Павле Пушеља, Благота Јауковић, Ђорђије Грбовић, Никола Стожина, Анто Никитовић, Владимир Грбовић, Стеван Срдановић, Милутин Стожина. У осталим градовима су и Саво Жижич, Радоје Церовић, Никола Џаковић у Синсинатију, Вукадин Жугић, Милутин Остојић, Радојица Криваћевић, Мито Жугић, Илија Ђосовић, Недјељко Кнежевић, Урош Пековић, Иван и Ђуро Жугић у Алабама. Видјети: Владо Гојнић, *Црногорци у Америци*, Подгорица 2002)

²⁵ Стенографске биљешке о раду ЦНС, Цетиње, 1911-1915.

²⁶ ДАЦГ, МУД, УО, 168, 3499.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 26. септембра 1903. године: Василије Кекић, Михаило Кекић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 1. октобра 1903. године: Милан Ђурђић, Милосав Гломазић.

Пасош за Америку добила је из Ускока 1. октобра 1903. године: Милица Лучић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 8. октобра 1903. године: Малиша Жижић, Батрић Жижић, Исаило Јеврић, Вако Жугић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 8. октобра 1903. године: Нешко Зековић, Петар Зековић.

Пасоше за Америку добили су из Шаранаца 9. октобра 1903. године: Павле Шљиванчанин, Бошко Бојовић.

Пасош за Америку добио је из Дробњака 9. октобра 1903. године: Ристо Јегдић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 14. октобра 1903. године: Миливоје Томић, Јеврем Церовић, Јаков Церовић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 15. октобра 1903. године: Јоко Полексић, Миле Полексић, Јово Јошановић, Обрад Јошановић, Вукота Јошановић, Милан Радосављевић, Ананије Филиповић, Благота Филиповић, Милован Радојевић, Милосав Лазаревић, Саво Милашиновић, Јанко Пејановић, Андрија Полексић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 15. октобра 1903. године: Митар Рубежанин, Никола Јоцовић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 16. октобра 1903. године: Лазар Никитовић, Анто Никитовић, Бошко Никитовић, Милика Стијеповић, Зарија Никитовић, Јован Никитовић, Јово Стијеповић, Јагош Батизић, Милосав Ђурђић, Неђељко Срдановић.

Пасоше за Америку добили су 29. октобра 1903. године: Периша Ашанин – Ускок, Трипко Ашанин – Ускок, Блажо Крсташ – Дробњак, Милинко Пејановић – Дробњак, Спасоје Зарубица – Дробњак, Радоица Тмушић – Шаранац, Радосав Караџић из Језера, Ристо Бековић – Ускок, Никола Стожина – Ускок.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 6. новембра 1903. године: Лазар Јанковић, Филип Јанковић, Бошко Јанковић, Станко Јанковић, Јован Јањић, Трифун Јањић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 12. новембра 1903. године: Шћепан Пековић, Милун Пејановић, Томица Пејановић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 16. јуна 1904. године: Михаило Томић, Мијат Јањић, Миладин Грбовић, Владимир Грбовић, Новица Грбовић, Ђорђе Грбовић.

Пасош за Америку добио је из Дробњака 16. августа 1904. године Сава Јевтовић.

Пасош за Америку добио је из Дробњака 26. августа 1904. године Чедомир Павић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 13. октобра 1904. године: Лазар Томић, Марко Кујунџић, Лазар Бијелић, Ђоко Вокетић, Јосиф Кујунџић, Танасије Кујунџић, Јово Кујунџић, Саво Кујунџић, Мијаило Пекић, Илија Пекић, Дамјан Лучић, Божо Биговић, Петар Томић, Душан Зарубица, Сава Томић, Лука Пекић, Радивоје Пекић, Петар Зарубица, Михаило Бјелаковић, Петар Пићојрић, Стеван Голубовић, Млађен Јањић, Шћепан Јањић, Митар Јањић, Јован Јанковић, Обрен Ђеравић, Мића Бојовић, Вуле Нукић, Божо Ланић, Ђоле Вуковић, Миро Рокетић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 13. октобра 1904. године: Стојан Чворовић, Миладин Јошановић, Милић Жижич, Максим Радовић, Никола Радовић, Крсто Вуловић, Ристо Митровић, као и Милован Таушан из Језера.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 14. октобра 1904. године: Милинко Стијеповић, Милан Јауковић, Никола Јауковић, Иво Никитовић, Милинко Никитовић, Никола Топаловић, Лакета Ђурђић, Мирко Ђурђић, Мимо Касалица, Мирко Шоровић, Радосав Ђурђић, Лука Ђурђић, Никола Абазовић, Симо Головић, Лазар Головић, Радован Головић, Илија Радуловић, Иван Абазовић, Шћепан Кочовић, Неђељко Абазовић, Миливоје Абазовић, Максим Абазовић, Михаило Грбовић, Спасоје Алексић, Радосав Шоровић, као и Исак и Божо Карацић из Језера.

Пасоше за полазак у Америку из Пиве 14. октобра 1904. добили су Дробњаки: Љубисав, Јован, Радован, Милован, Пурен и Божо Карацић, Стеван Крстачић, Лазар Крстачић, Митар Крстачић, Никола Лаушевић, Ђорђевић Вуковић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 20. октобра 1904. године: Јован Барац, Сава Жижич.

Пасош за Америку добио је из Дробњака 20. октобра 1904. године Митар Шушић.

Пасош за Америку добио је из Ускока 28. октобра 1904. године Радисав Жижич.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 28. октобра 1904. године: Танасије М. Жугић, Мирко Павићевић, Новица Дуковић, Марко Пеановић, Томо Пеановић.

Пасош за Америку добио је из Ускока 2. новембра 1904. године Милан Јанковић.

Пасоше за Америку добили су из Језера 3. новембра 1904. године: Милета Обрадовић, Радуле, Миле, Урош В. Обрадовић, Неђељко Гуић, Павле Стевовић, Новица Шибација, Душан Бадњар, Никола Симеуно-

вић, Јаков Бадњар, Ристо Новосел, Новица Дивац, Марко Баранин, Милинко Обрадовић.

Пасоше аз Америку добили су из Ускока 3. новембра 1904. године: Милош Кољевић, Душан Зорић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 10. новембра 1904. године: Саво Србљановић, Саво С. Лопушина, Јован Петрушина, Мирко Требјешанин, Милован Ћитрановић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 10. новембра 1904. године: Јаков Средановић, Ђорђе Стојановић, Благоје Недић, Стеван Ђеранић.

Пасоше за Америку добили су из Ускока 17. новембра 1904. године: Млађен Томић, Маринко Церовић, Новица Булатовић, Радосав Булатовић, Илија Шћепановић, Вукашин Струњаш, Маринко Томић, Стеван Каљевић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 17. новембра 1904. године: Ђоко Головић, Саво Вемић, Лазар Чупић, Симо Гручић, Петар С. Церовић, Милета Вуковић, Тодор, Сава, Дамјан, Танасије Вуковићи, Крсто, Митар, Јанко, Владимир и Радуле Јакићи.

Пасош за Америку добио је из Ускока 18. новембра 1904. године Петар Станић.

Пасош за Америку добио је из Ускока 24. новембра 1904. године Михаило Ђокић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 25. новембра 1904. године: Милић Караџић, Комнен Грбовић, Милован Гашић.

Пасоше за Америку добили су из Дробњака 2. децембра 1904. године: Стеван Срдановић, Јеврем П. Гашић, Јаков Маслокапић, Васо Савовић, Крсто Делић, Марко Божовић, Неђељко Божовић, Драгоје Машевић, Марко Стијеповић, Милика Касалица, Ђорђе Маровић, Никола Бајовић.

(ДАЦГ, МИД – пасошко одјељење, књиге број 35 и 36)

Списак скраћеница:

ДАЦГ – Државни архив Црне Горе

МИД – Министарство иностраних дјела

МУД, УО – Министарство унутрашњих дјела, Управно одјељење

АС и ЦГ – Архив Србије и Црне Горе

АМЦП – Архив Митрополије црногорско-приморске

МЦП – Митрополија црногорско-приморска (фонд)

КЦ – Консисторија Цетињска

КН – Консисторија Никшићка

АС – Архив Србије

МИД – ПП – Министарство иностраних дела – просветно-политичко одељење

Žarko LEKOVIĆ

DROBNJAKS WHO IMMIGRATED IN THE UNITED STATES
IN LATE XIX AND EARLY XX CENTURY

Summary

In passed historical epoques, the Drobnojaks have been temporarily or permanently moving out from their homeland, searching for better living conditions. The list of Drobnojaks displaced before the 1878 is not possible to be individually reconstructed due to the lack of archival sources. An intensive migration of Montenegrins to USA began shortly before the end of XIX century. It is evident that the same process has included the Drobnojaks. The majority of immigrants have settled in the USA, while the others have chosen Canada and South America. They have been undertaking the worst jobs in the mines and partly been employed in factories. The smallest number ended in farms, mainly because of low wages.

Раденко ШЋЕКИЋ*

САД И ПРОСТОР БАЛКАНА¹, СА ПОСЕБНИМ
ОСВРТОМ НА ЦРНУ ГОРУ КРАЈЕМ 20. И
ПОЧЕТКОМ 21. ВИЈЕКА

ABSTRACT: Change of the constellation of powers on the world stage after the end of the Cold War, has resulted in important changes over Yugoslavia in global terms. Montenegro, as the smallest republic in the Yugoslav federation was bypassed by political upheavals in the atmosphere of disintegration of the communist system. United States, having remained as the only global superpower, used the political and war events in ex-Yugoslav region for implementation of policy of the "New World Order".

KEY WORDS: Montenegro, USA, disintegration of Communist system, New World Order

Досадашња историја познаје појављивање држава чија су политичка и војна снага, интелектуални и културни потенцијал обликовали међународне односе у складу с властитим вриједностима и интересима и утицале, политички, идеолошки и културно, на свијет око себе. Бројне значајне државне творевине, од Старог преко Средњег вијека - античка Грчка, Кинеско, Персијско и Римско царство, Византија, Османско царство, свједоче о значајним политичким и културним центрима тадашњег познатог свијета. У 17. вијеку, за вријеме кардинала Ришелјеа, Француска је у међународне односе увела приступ утемељен на националној држави чији је крајњи циљ био остварење националних интереса. Током 18. вијека Велика Британија је разрадила концепт »равнотеже сна-

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Универзитета Црне Горе.

¹ Њемачки географ Аугуст Цојне (Zeune) је творац термина изумио Балканско полуострво - Балканхалбинсел (који се иначе уско односи на Стару планину у Бугарској). Османски Турци су тај дио свога царства називали Румелија (од ријечи Рум – старог турског назива за Грке). На Западу је дуго коришћен појам „Европска Турска“.

га«, који ће сљедећа два вијека доминирати европском дипломатијом. У 19. вијеку Метернихова Аустрија је успоставила »Европски концерт«, који ће срушити Бизмаркова Њемачка и претворити дипломатију у игру политике силе.

У 20. и почетком 21. вијека најснажније је на међународне односе утицала и утиче политика САД. Од свога настанка и формирања крајем 18. вијека САД су израстале у значајног политичког и економског фактора на глобалној свјетској позорници. Спољна политика се деценијама држала чувене Монроове доктрине, односно, декларације предсједника Монроа из 1823. у којој је прецизирана политика САД према европским питањима.² У њој је концизно и јасно речено да САД:

- одбацују европско мијешање у америчка питања³
- и да се неће мијешати у европске проблеме.

Основно гесло те политике садржано је у двије ријечи: Америка Американцима, у смислу претварања комплетног америчког континента у двориште и зону утицаја САД које су на тај начин настојале остварити превласт на цјелокупном америчком континенту и дистанцирати се од европских проблема (политиком изолационизма). Међународни изолационизам и незаинтересованост за европска питања олакшали су да се уједињени простор САД окрене ка разједињеним државама Средње и Јужне Америке као неприкосновени арбитар. Монроова доктрина је тако штитила интересе САД али не и цијеле Америке.⁴ У три деценије након грађанског рата САД постају прва индустријска сила свијета. Након рата против Шпаније (1898) анектирају Хаваје, Порторико, Филипине и учвршћују се на Куби. Отварањем Панамског канала 1914. САД постају истакнута свјетска сила контролишући важне глобалне геостратешке тачке.

Такво стање ствари трајало је до 1917. године и мијешања САД у тадашњи обрачун, углавном, европских сила – Први свјетски рат. Улазак САД у рат на страни Антанте, мотивисан како економским интересима банкара који су финансирали Антанту, тако и неограниченим подморничким ратом којег је водила Њемачка и чије су жртве често били амерички бродови, утицао је пресудно на сам исход рата.

² Према: Ф. Ценкинс, *Историја САД*, Филип Вишњић, Београд 2005.

³ Монроова доктрина није била препрека Шпанији да 1829. нападне Мексико. Британија је заузела 1833. Малвине уз помоћ САД, а 1835. и јужноамеричке Белизе иако је Гватемала тражила помоћ позивајући се на Монроову доктрину. У каснијем периоду уследио је читав низ агресија и интервенција који није престајао до данашњих времена (попут Фокланда 1982. и сл).

⁴ Јер, како је још тада, почетком 19. вијека, закључио Симон де Боливар, предводник идеје за уједињење Јужне Америке: „САД, које толико цијене своју слободу не воле оне који су заљубљени у властиту.“ (према Љ. Палигорић, *Историја Латинске Америке*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2003).

Опадање европске доминације у систему свјетске моћи услиједило је након промјене равнотеже снага у свијету, нарочито послје Првог свјетског рата, када је ратом исцрпљена Европа почела да посустаје за економијама САД и Јапана. Западна Европа, вјековима водећи арбитар у домену свјетске политике је 1945. године схватила да више нема свјетску премоћ која је трајала претходна четири вијека. Други свјетски рат је представљао за европски континент својеврсни катализатор промјена. Као резултат два свјетска рата Европа је била на ивици привредног слома а да би стање било још горе, дошло је до пораста затегнутости између дојучерашњих савезника, западних држава и СССР-а, јер је ратну алијансу на окупу до тада држала само заједничка опасност. Када је ње нестало, нестало је и разлога за савезништво а Европа је тада идеолошки подијељена по принципу - чија земља тога и вјера (односно идеологија и друштвено уређење). Тако је Европа постала полигон за сучељавање двију тадашњих суперсила, САД и Совјетског Савеза.

Маршалов план био је амерички програм обнове привреде Европе након Другог светског рата, објављен 1947. године од стране тадашњег министра спољних послова САД, Џорџа Маршала. Политички, овај план је допуњавао америчку политику онемогућавања комунистичког утицаја – тзв. *стратегијом задржавања*.⁵ Маршалов план је попримио више облик поклона него зајмова. План је био права трансфузија за ослабљену европску привреду, којим је укупно у Европу убризгано око 16,5 милијарди (пријеко потребних) тадашњих долара. Послијератна подјела на земље комунистичког лагера које егзистирају иза *гвоздене завјесе*, на једној, и демократских земаља, на другој страни, била је узрок наглог пораста тензија између дојучерашњих савезника. Сукоб се, срећом, није одвијао на војном, већ на психолошко-пропагандном плану и познат је као Хладни рат.

По завршетку Хладног рата, проста подјела на тзв. „слободни демократски свијет“ и тзв. „краљевство зла иза гвоздене завјесе“ више није била одржива. Тако су се творци јавног мњења у САД нашли пред одређеним тешкоћама, јер до тада важећа парадигма више није била ефектна, јер је политичким елитама постало теже да добију јавну подршку за одређене спољнополитичке планове и акције. Бројним војним и хуманитарним интервенцијама САД, настоје да прошире свој утицај у свијету, а у том смислу воде се сљедећом логиком - САД морају истрајати у свом историјском задатку једине суперсиле, док се при томе окрећу другима да плаћају рачуне одржавања свјетског реда и мира.⁶

⁵ Амерички државник George Kennan је идејни творац ове доктрине. Ова изразито антисовјетска спољнополитичка концепција стратегије задржавања базирала се на ограничавању совјетских акција свуда по свијету.

⁶ Свједочећи пред Конгресом, помоћник државног секретара Л. Иглбергер је објашњавао

Распад Источног блока и распад Совјетског Савеза, са истовременим колапсом комунистичког система, неминовно је поставио питање даље егзистенције и потребе постојања Атлантског пакта под вођством САД као војно-политичког савеза другог блока. Равнотежа која је била заснована на постојању ова два блока и која је трајала четири деценије, поремећена је, те су промјене у организационом и суштинском смислу биле неминовне.⁷ Након распада СССР-а, САД постаје једина свјетска велесила. Од 1994. САД се ангажују у рјешавању сукоба на простору бивше Југославије; крајем 1995. посредују у закључењу Дејтонског споразума. Године 1999. предводе НАТО нападе на СР Југославију, рат у Авганистану 2001. и Ираку 2003. године.

* *

Рушење Берлинског зида, распад комунистичких система и нестанак биполаризма у међународним односима – нека су од пресудних глобалних дешавања крајем 80-тих и почетком последње деценије ХХ вијека.⁸ Колапс економско-политичких система комунистичких земаља имао је за посљедицу да ова друштва упадну у стање потпуне друштвене и вриједносне конфузије.⁹ Континуитет националних питања и замр-

да ће се Нови свјетски поредак који се појављује, базирати на некој врсти новог изума у спровођењу дипломатије: “тако што ће други плаћати трошкове интервенција САД у одржавању реда.” (Н. Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица 1999, 20).

⁷ НАТО је остао гарант моћи у најкритичнијим ситуацијама регионалног ратовања и државних дезинтеграција у бившем комунистичком свијету, које су почеле готово рафално да се одвијају са колапсом комунистичке идеологије, и самим тим је постало неопходно редефинисати његову мисију и стратешки концепт. Јер је Сјeverоатлантском војном савезу (НАТО) било неопходно да се под хитно знађе и „створи нови непријатељ западне цивилизације и културе“. Подсјетимо само, да је НАТО оформљен 1949. године, првенствено у сврхе заштите Запада и капитализма, од нарастајуће снаге и опасности од СССР-а и комунизма. Крахом комунистичких режима и распадом СССР-а као главног политичког и војног опонента поставило се питање даље сврхе постојање НАТО-а, нарочито ако се има у виду да је његов главни опонент, Варшавски пакт престао да постоји. Егзистирајући преко четири деценије на дуализму: „доброг и демократског капиталистичког Запада“ и „лошег тоталитарног комунистичког Истока“ и позиционирајући се као главни и основни стуб одбране западне цивилизације, културе и начина живљења, НАТО се тада очигледно нашао пред дилемом сврхе свога постојања.

⁸ Рушење Берлинског зида догодило се 9. новембра 1989. године; у октобру 1990. године дошло је до уједињења Западне и Источне Њемачке Варшавски пакт је званично распуштен јула 1991. (политичко савјетодавни одбор Варшавског уговора 25. јануара 1991. године једногласно је донио одлуку о својем распуштању), а Совјетски Савез се распао у децембру 1991. (процес дезинтеграције СССР-а окончан је 8. децембра 1991. на састанку Русије, Бјелорусије и Украјине у Минску, на коме је створена Заједница независних држава, која је елеминисала још увијек формално постојећи СССР).

⁹ Бивше комунистичке земље су биле затечене тежином периода транзиције са јасно

знутих конфликта у југоисточној Европи, а нарочито на простору Балканског полуострва, поново је дошао до изражаја у последњој деценији XX вијека због историјског наслеђа које је на том простору створило бројне етничке мјешавине.

Егзистирајући деценијама на балансирању између два конфронтациона блока Југославија је успјешно балансирао. Труманова администрација је одлучила у јесен 1948. године помоћи Титовој Југославији да „остане на површини“ како би доказали да комунистичка влада може опстати без Стаљинове помоћи „стратегијом клина“ и тиме дати примјер осталим земљама из лагера.¹⁰ Изграђујући свој престиж у земљама трећег свијета путем идеје несврстаности СФРЈ је постала жртва како промјене констелације снага и нестанка биполаризма, тако и нарастања деценијама потискиваних домаћих националиста потпомаганих и одређеним спољним интересима. Монополаризам који је стваран кроз идеју Новог свјетског поретка, САД, као једина преостала глобална суперсила и уједињење Немачке као економске силе (која је тежила да економску надмоћ у Европи поткријепи и политичким утицајем и амбицијама након уједињења)¹¹ наметали су нова правила игре. У таквим новим околностима, изузетно сложена творевина каква је била СФРЈ, деценијама одржавана на идеји „братства и јединства“ чије су стубове и заштитнике представљали ЈНА и СКЈ, није могла бити поштеђена таласа турбулентних дешавања који су захватили дотадашње земље источног лагера.

Тако је геополитичка важност Југославије драстично смањена, с глобалне на регионалну, а пажња Запада се селила на друге бивше комунистичке државе које су заговарале неупоредиво бржу трансформацију

недефинисаним циљевима и лошим методама опоравка, порастом сиве економије и свих видова криминала и неизвјесним перспективама изласка из кризе. На већ катастрофалну економску ситуацију, у којој су с налазиле скоро све државе реалног социјализма, надовезала се експлозија разних националиста, нагло увођење капиталистичког начина привређивања и општи пад друштвених и моралних вриједности.

¹⁰ Deivid Owen, *Balkanska odiseja*, HSN, Zagreb 1998, 44.

¹¹ Одговор Немачке на распад Југославије формиран је под утицајем три фактора. Постојала је подршка јавности и медија за Хрватску и Словенију, двије републике географски и културно најближе Немачкој (Хрватска је била једно од омиљених љетовалишта за Немце, баш као што је Немачка била »омиљено одредиште« за хрватске гастарбајтере). Још важније, Савезна Република Немачка била је једина »западна« земља директно умјешана у пропаст комунизма у Источној Европи. Послије пада Берлинског зида, она је брзо окончала поновно уједињење у име принципа самоопредељења народа, мијењајући на тај начин међународно признату границу. На основу чега је онда могла да одбије то исто право другим народима у посткомунистичкој Централној Европи? Коначно, она се чврсто залажила за признавање сецесионистичких република од јула 1991. године, под претпоставком да би делегитимизација рата (то јест трансформисање »грађанског рата« у оружану агресију против међународно признате државе) истовремено помогла да се он и заврши.

на либерални капитализам, попут Пољске, Чешке, балтичких земаља. Југославија је деценијама нудила мир и стабилност у оквиру својих граница, те стабилизирајући утицај на своје сусједе. Одржавајући добре односе и са Москвом и са Вашингтоном, користила је значајан приступ кредитним линијама међународних финансијских институција, чиме је подигнут друштвени стандард становништва далеко изнад стандарда осталих комунистичких држава. Све док је трајао период хладног рата, СФРЈ је била мезимац САД и западне дипломатије. Нови амерички амбасадор Цимерман је 1989. донио Југославији слjedeћу поруку: „Југославија и Балкан су и даље значајни за интересе САД, Југославија нема ранији геополитички значај“.¹² Процјене ЦИА-е и Националне обавјештајне заједнице САД од 18. октобра 1990. говориле су о скором распаду Југославије.¹³

Поменути Ворен Цимерман, последњи амбасадор САД у СФРЈ, упитан због чега су реформе успјеле у осталим бившим комунистичким земљама након 1989, док су у Југославији пропале одговорио је да су те државе имале много снажније централне владе, а Југославија није. И заиста, након устава из 1974. године већина република се борила за етатизам и што већи степен државности. СФРЈ је била земља са израженим проблемом државности, који је поред осталог био базиран на територијалном федерализму и уставу који је давао велике могућности блокаде од стране не само република, већ и покрајина, а врло мале могућности за преовладавање те блокаде и својеврсне пат-позиције до које је често долазило.¹⁴ У вријеме развоја реал-социјализма важила је политика „братства и јединства“ којим се жељела постићи интеграција и хомогеност државе. Сама чињеница да је ова парола имала велики значај и да је константно апострофирана у јавности, указивала је на постојање свијести да национално питање није до краја ријешено, односно, да је само „замрзнуто“ и да је заједништво ипак крхко. Већ крајем осамдесетих, у вријеме урушавања комунизма у Европи и нестајања дотадашње блоковске подјеле у свијету, унутрашња политичка криза у тадашњој СФРЈ бива све израженија, бу-

¹² Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 43.

¹³ Исто, стр. 48.

¹⁴ У књизи „Документи ЦИА о Југославији 1948 -1983“ између осталог стоји и слjedeће: „Проблеми које југословенске вође имају у рјешавању економских проблема земље и са албанским мањинским питањем одражавају чињеницу да се Југославија креће ка лабавој конфедерацији осам републичких и покрајинских центара моћи... Титова стара гарда се такође суочава са генерацијским јазом. Млади, боље образовани чланови партије огорчени су због њихове продужене доминације, тзв. Хоризонталну ротацију, односно праксу да старији руководиоци бесконачно прелијећу између републичких и савезних позиција ...“ (приредио М. Павловић, Институт за савремену историју, Факултет безбједности, Службени гласник, Београд 2009, 274).

дући да су почели да нестају и они унутрашњи и они спољни, глобални чиниоци и разлози њене државне интеграције, а и самог постојања.

Два главна тумачења балканског конфликта преовладала су на Западу, оба са значајним политичким импликацијама. Прво тумачење сукоб види као архаичан или анахрон: »повратак прадавних мржњи«, подручје »презасићено историјом«. ¹⁵ Друго, насупрот првом, објашњава овај сукоб као дио закашњелог процеса изградње националних држава, као (један) неизбјежан, мада често непријатан стадијум на источноевропском путу у »модерно доба«. ¹⁶ За вријеме сукоба у СФРЈ, одговор Европе био је преслаб и исувише спор. Прво је покушано очување Југославије, али је, све до последњег тренутка, ослонац био само на пријетње политичким штапом и на економске шаргарепе. Крајем маја 1991. године, Жак Делор, тадашњи предсједник Европске комисије дошао је у Југославију да би, поред монетарне и царинске уније, понудио политичку и финансијску подршку плану тадашњег премијера Анте Марковића ¹⁷ о »југословенском Маастрихту«, али нажалост, те понуде нису

¹⁵ Прва теза, раширена међу политичким елитама и у медијима, користила је метафору о фрижидеру: комунизам је напросто замрзнуо националистичке фрустрације и конфликте које смо затекли изванредно очуване након његове пропасти. Варијација на тему је метафора о »лонцу са кључалом водом»: сада када је совјетски поклопац подигнут, дуго потискиване аспирације и старе мржње могле су поново бити ослобођене. Претежно је то била интерпретација која је преовладала у медијима и политичким расправама како у западној Европи, тако и у Сједињеним Државама.

Предсједник Клинтон, у свом инаугурационом говору у јануару 1993. године, рекао је да »генерација одрасла у сјени хладног рата преузима нове одговорности у свету којег је огрејало сунце слободе, али којем јос увек прете мржње из давнина«. Британски премијер Џон Мејџор, обраћајући се Доњем дому у јуну 1993. године, двије године након избијања ратова на Балкану, рекао је: »најкрупнији појединачни елемент који стоји у позадини онога што се десило у Босни је слом Совјетског Савеза и оне дисциплине која је стражарила над прадавним мржњама у старој Југославији. Када је једном нестало те дисциплине, старе мржње су се поново појавиле, и ми смо почели да увиђамо њихове последице када је дошло до сукоба«. Француски предсједник Митеран такође се осврнуо на од предака наслијеђене етничке страсти у неколико изјава поводом рата у бившој Југославији. Овакав приступ Балкану био је присутан и на конференцији коју је Митеран организовао у Паризу, фебруара 1992. године и коју је прикладно назвао »Европа и племена«. (Према Жак Рупник, »Република«, бр. 196, www.yurope.com/zines/republika/arhiva/98/196/196_15.htm).

¹⁶ Ово виђење комбинuje теорије о национализму Ернеста Гелнера са старомодном »Реалполитик«. Идеја да би етнички хомогене политичке јединице сигурније водиле ка политичној стабилности није нова на Балкану. Била је популарна након Првог свјетског рата када се преговарало о размјени становништва између Грчке и Турске.

¹⁷ Влада Анте Марковића је успjела зауставити инфлацију и повећати зараде. Инфлација је смањена са 56% мјесечно у децембру 1989. године, на 2,4% у марту 1990. Девизне резерве су повећане у истом периоду са 5,4 на 8,5 милијарди америчких долара. Зараде запослених су биле тако високе, да ни до данас у већини република нијесу достигнуте ни након двије деценије (осим у Словенији и Хрватској) – према Дејан

имале ефекта на главне протагонисте сукоба.¹⁸ Након неуспјеха Џејмса Бејкера, америчког државног секретара у јуну 1991. године и неуспјелог инволвирања у југословенску кризу, САД су препустиле да Европљани преузму случај Југославија и сами покушају ријешити проблем у своме дворишту. Америчко вођство и НАТО су окончали рат и практично за-сјенили приступе ЕУ и УН за рјешавање кризе и од 1995. године обновили и поново успостави превласт америчке политике у региону. Како пише Давид Халберстам у *Рат у вријеме мира*¹⁹ председник Клинтон је знао да мало Американаца мари за било коју страну у сукобима у бившој Југославији, и да је балканска политика била или исувише далека или компликована да би је разумјели. Али криза спољне политике која је открила да је председник САД или пасиван или политички импотентан и неангажован на спољном плану – била је сасвим друга ствар, потенцијално разарајућа. Председник Клинтон је пред крај свога првог мандата настојао да догађаји у Босни и њихова перцепција у јавном мњењу, индукована медијима, не угрозе његове изгледе на предстојећим председничким изборима. Те је стога, преко свога изасланика Ричарда Холбрука, настојао да до рјешења дође прије наступајуће изборне 1996. године. Тако је дошло до Дејтонског споразума.

* * *

У таквим условима економске кризе, пада производње и пораста инфлације, бројних девалвација динара, нарастајућих националистичких тензија како у самој републици тако и на простору читаве СФРЈ, Црна Гора, као просторно и бројчано најмања од шест федералних република улази у процес вишестраначја, атмосферу популизма²⁰, грађан-

Јовић, *Југославија – држава која је одумрла*, Прометеј, Загреб 2003, 36.

¹⁸ Наиме, ријеч је била о суми од око 5,5 милијарди америчких долара помоћи од стране ЕЗ као и обећању да ће Југославија постати прва земља која ће се придружити ЕЗ (ЕУ) уколико лидери република постигну споразум, спријече распад земље и сукобе. У интервју који је Киро Глигоров дао италијанском листу *Coggiere della sera* 1997. године, описана је реакција председника Србије и Хрватске на те предлоге: „С. Милошевић и Ф. Туђман су побјешњели – Не можете нас купити обећањима. Не требамо ваш новац! –“ рекли су, наводи К Глигоров. „Прво се јавио Ф. Туђман рекавши да га не занимају никакве милијарде нити ЕЗ те да му је основни циљ обнова хрватске државе. Милошевић је појаснио да ће Југославија бити модерна и чврста федерација – или је неће бити (према Д. Јовић, *Југославија – држава која је одумрла*, Прометеј, Загреб, 2003, 35. и Сјећања К. Глигорова „Политика“ 2005)

¹⁹ Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 34.

²⁰ “Народ се често помиње у свакодневном говору, у политици, теорији, науци. Још према древној латинској изреци, „глас“ народа сматрао се „гласом божијим“ – *Vox populi, vox dei*. Са модерним добом народ постаје носилац суверене политичке власти... На народ се позивају многи покрети у новијој историји. Зато их називају „популистичким“. Популизам

ских ратова и хиперинфлације, као главних карактеристика прве половине 90-тих. Првог октобра 1989. године на Цетињу је организована сахрана земних остатака некадашње црногорске краљевске фамилије. Према подацима надлежних органа, сахрани је присуствовало око 200.000 људи из свих крајева Црне Горе, Србије, Херцеговине, Босне. О првом признавању монархистичке прошлости и краљевске баштине, „*претходно извергаване руглу*“, на коју се одлучила нова власт, извјештавају и америчка гласила (АП, ВОА, УПИ), тумачећи присуство највиших функционера као „*настојање републичког комунистичког руководства да се дистанцира од својих претходника*“.

Постепеним активнијим укључивањем САД у кризу и ратове у бившој Југославији, у сферу политичког утицаја и фокуса је ушла и Црна Гора. Девет деценија након примања првог америчког опуномоћеника у тадашњој Књажевини Црној Гори и седам деценија од отварања црногорског посланства у Вашингтону²¹, долази до низа сусрета највиших званичника Црне Горе и САД. Билатерални сусрети постају основа за чвршћу сарадњу, нарочито сврставањем руководства Црне Горе у анти-милошевићевски табор 1997. године. Од тада ће Црна Гора (формално и даље чланица СРЈ) имати снажну политичку, финансијску, а у критичним моментима и одређену безбједоносну подршку прије свих САД²², али и ЕУ, тј. њених најутицајнијих земаља.²³

се често представља као израз „органске цјелине“ народа, мада такво нешто реално не постоји осим као митска слика. Али дешава се да популизам обухвати већи дио народа који се осјећа и понаша као интегрална или апсолутна већина...” (Н. Попов, специјални додатак *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, „Време“, 24. мај 1993).

²¹ Први амерички изванредни посланик и опуномоћени министар при црногорском двору био је Џон Џексон. Њега је књаз Никола примио у аудијенцију 30. октобра 1905. године. Послије Џексона (1905 – 1907) до 1915. године смјењивали су се америчке дипломате који су били настањени у Атини и повремено боравили на Цетињу, да би обављали „ионако невелике послове”: Ришмон Пирсон, Џорџ Мозес (уредник листа „Concord Evening Monitor”), Шурман, Џорџ Вилијамс. За вријеме егзила у Француској, двор је одржавао дипломатске везе са САД преко америчког амбасадора у Паризу Грејвса Шарпа. Влада САД је 21. јануара 1921. године донијела одлуку којом се више не признају црногорски дипломатски и конзуларни представници, што је значило прекид дипломатских односа. Црногорско посланство у Вашингтону отворено је по уласку Америке у рат 1917. године и радило је све до 1919. године. У том раздобљу пружио је веома значајну помоћ при иницијалном организовању Црногораца, између осталог растурајући бесплатно „Глас Црногорца” (према www.montenegrina.net/).

²² Током политичког сукоба у врху власти 1997. године америчка администрација је била ангажована у лику Р. Гелбарда, који ће деценију касније, између осталог, изјавити: “Долазио сам овђе, дакле, понекад веома прикривено, али све у покушају да се ојача интегритет Црне Горе и њене владе. У то вријеме Црна Гора је била друга по реду земља по америчкој помоћи на свијету. Одмах иза Израела.” Р. Гелбард, “Побједа”, 12. новембар, 2009.

²³ У том смислу може се схватити и сљедећа изјава која се тичала безбједоносног аспекта

У периоду прије и током НАТО бомбардовања 1999. године²⁴ ситуација у Црној Гори се у знатној мјери разликовала у односу на ситуацију у Србији, због компликованог политичког стања насталог након сукоба у врху власти 1997.²⁵ Посебност Црне Горе током агресије НАТО-а на СРЈ се огледала у првом реду у оштрој политичкој поларизацији, тако да, за разлику од Србије, није постојала већинска сагласност по питању самог бомбардовања и агресије. Политички живот у Црној Гори одвијао се у условима нараслих политичких тензија, ратне пропаганде, политичке подијељености на два блока, од којих се један ослањао на подршку и инфраструктуру власти у Београду и савезним институцијама, а други тражио упориште и помоћ земаља Запада, у првом реду САД и ЕУ. Током бомбардовања НАТО снага предвођених САД бомбардовани су циљеви у Црној Гори у Подгорици, Даниловграду, Мурину²⁶, приморју, мада с много мањим интензитетом у односу на бомбардовање Србије. Тадашњи државни секретар САД М. Олбрајт је након бомбардовања Србије и Црне Горе 1999. године позвала тадашњег црногорског

и евентуално ескалирања политичког сукоба: у интервјуу подгоричком „Монитору“ Ј. Бугајски, директор Источноевропског програма Центра за стратешке студије у Вашингтону, на питање да ли је његова идеја о формирању „Монтенегро форце“ (МФОР), војне организације под контролом НАТО–а ради спречавања евентуалног Милошевићевог напада на режим у Подгорици реална, Бугајски је одговорио: „МФОР под вођством НАТО–а је реална опција... Вјерујем да ће МФОР бити, без обзира хоће ли те снаге бити распоређене прије или након насилних сукоба у Црној Гори.“ („Монитор“, 4. август 2000, 19). Очигледно је да су овакве изјаве додатно подгријавале и онако напету политичку ситуацију у Црној Гори. И Весли Кларк, тада заповједник НАТО-а упозорио је на могућност избијања сукоба у Црној Гори (Према Сабрина П. Рамет, *Балкански Бабилон*, Алинеа, Загреб 2005, стр. 398).

²⁴ НАТО бомбардовање СРЈ (кодно име “Операција савезничка сила” (енгл. Оператион Аллиед Форце) или у САД “Операција милосрдни анђео” (енгл. Оператион Нобле Ангел)), често под називом „НАТО агресија“, трајало је од 24. марта до 10. јуна 1999. године, укупно 77 дана. Интервенција НАТО пакта је извршена (без одобрења Савјета безбједности УН) због оптужби да југословенске снаге безбједности врше етничко чишћење косовских Албанаца. Непосредан повод за акцију био је инцидент у мјесту Рачак и одбијање југословенске делегације да потпише споразум из Рамбујеа у Француској.

²⁵ Политичка ситуација у то вријеме могла се посматрати на два нивоа, савезном и републичком. На савезном нивоу, званична Црна Гора није признавала тадашњег савезног премијера М. Булатовића. Према уставу СРЈ, Црној Гори је припадало мјесто премијера СРЈ. Будући да је ДПС тада требало да из својих редова да премијера, устав је прекршен тако што је С. Милошевић мјесто премијера дао пораженој политичкој опцији у Црној Гори, што је довело до заоштравања антагонизма између два политичка блока у републици и до тога да црногорске власти не признају „неуставну и непостојећу” савезну владу.

²⁶ Највећа трагедија у Црној Гори за вријеме НАТО агресије на Савезну Републику Југославију догодила се 30. априла 1999. у мјесту Мурино на сјевероистоку државе, када је погинуло шест цивила, од којих троје дјеце, а четворо људи било је повријеђено.

предсједника, похвалила његов чврст став и подвукла да је подршка САД Црној Гори снажна и непоколебљива. Након тога је изјавила да је „Црна Гора свијетао примјер и да ће САД и њени савезници наставити да јој дају подршку“.²⁷

Након политичких промјена у Србији октобра 2000. нарастали су захтјеви за редифинисање односа у СРЈ али и тежње за независношћу Црне Горе. Међутим, тадашња бирократија ЕУ није благонаклоно гледала на ту тежњу.²⁸ Стога се црногорска спољна политика све чвршће ослањала на потпору САД, дајући и јавно подршку америчкој политици током рата у Ираку 2003. „*Порука подршке Црне Горе у Вашингтону ће у ово веома критично вријеме бити запамћена*” - оцијенио је Ј. Бугајски, директор програма за Источну Европу вашингтонског Центра за стратешке и међународне студије. Он је, поводом писма премијера М. Ђукановића америчком предсједнику Џ. Бушу у коме преноси подршку Црне Горе америчкој политици према Ираку, оцијенио да је то „добар први корак” од стварања уније Србије и Црне Горе.²⁹

Самостално функционисање Црне Горе је додатно проширивано у вријеме лабаве државне заједнице Србија и Црна Гора. Све битне функције које чине једну државу биле су већ у њеним рукама. На-

²⁷ Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 333.

²⁸ „Овај предлог примљен је са негодовањем од стране главних партнера и протектора Црне Горе у милошевићевском периоду - САД и ЕУ, а није наишао на подршку ни у Београду, коме је био и упућен. Након овог предлога Црна Гора, до тада један од главних западних савезника у региону, почела је да се доживљава као извјесни „троублемакер”, јер, посебно ЕУ, а у одређеној мјери и САД, нијесу жељели промјену регионалног статус quo-а насталог након интервенције НАТО-а и одласка Милошевића” (С. Дармановић, 2007:93).

²⁹ Подгорица, тако, према његовим ријечима, потврђује свој „независан глас, сувереност према иностранству, идентитет и своју независност ђеловања”. Аналитичари и званичници не слажу се у оцјенама шта је, поред нескривеног сврставања, позадина Ђукановићевог писма Бушу - да ли је то покушај да се заигра на америчку подршку у односима са Београдом, чије су везе са ЕУ чвршће, или припремање терена за референдум кроз три године, који би Европа могла покушати да блокира. Ђукановићева игра на америчку карту видљива је у ауторском тексту 20. августа 2002. у „Вашингтон посту”, када је оптужио „одређене европске кругове” да форсирају деструктивне снаге, мислећи на спој коалиције „За промјене” и либерала. „Одређени европски кругови требало би да прекину са напорима да спроводе европску спољну политику преко онога што, у ствари, представља антиевропске снаге у Црној Гори. Дестабилизујућа, антиреформска коалиција, уз подршку извјесних бирократија Европске уније пријети да заочи демократски напредак у Црној Гори” - оцијенио је тада Ђукановић. У интервјуу лондонском „Тајмсу” Ђукановић је без дипломатске увијености саопштио да га је високи представник ЕУ Хавијер Солана натјерао да потпише београдски споразум, док је о везама са САД говорио као о квалитетном партнерству. 16. фебруар 2003, према www.antic.org

кон маја 2006. овим надлежностима су у пуном капацитету придодате спољнополитичка и одбрамбена функција и тиме је државни оквир био заокружен (мада је Црна Гора већ до тада држала око 95 % својих надлежности).

Како прије, тако и након стицања независности, спољна политика Црне Горе се снажно ослања на САД. Црногорски амбасадор у Вашингтону је у том контексту изјавио: “Сједињене Државе се са правом могу назвати стратешким партнером Црне Горе у ономе што су најважнији детаљи наше евроатлантске агенде, али истовремено и један поуздани пријатељ који је веома заинтересован не само за спољну политику наше земље, већ и за демократски и укупни развој у самој Црној Гори.”³⁰ У складу с тим, Влада Црне Горе утврђује сљедеће спољнополитичке приоритете Црне Горе:

Интеграција у Европску унију и Сјевероатлантски савез - НАТО

“Односи са САД су од посебне важности за Црну Гору. С обзиром да САД представљају најважнијег савезника у Сјевероатлантској алијанси, те незаобилазног партнера ЕУ, као и региона, и да имају изузетно важну улогу у свим релевантним међународним организацијама, логично је да Црна Гора посвети значајан дио спољне политике развијању и јачању партнерских односа са САД”.³¹

* * * *

За САД је једно од основних питања како своју моћ сачувати и трансформисати је у то да америчко вођство не буде глобална доминација већ израз партнерства. Војна сила никада у новијој историји није била довољна да се сачува надмоћ, од веће је важности легитимност коју признаје остали дио свијета.³² Кризна жаришта у савјету, не могу се угасити без сарадње Запада, Русије и Кине. То показује да је савјет итекако међузавистан и да је зато умјесто геостратешког надметања великих сила нужна њихова сарадња. На Балкану САД данас имају сличну функцију као аустријско и османско царство у 19. вијеку – одржавају мир стварањем протектората над завађеним етничким групама. Како тврди Збигњев Бжежински: “Умјешно играјући на карту етничких и вјерских конфликта на просторима тзв. етничког коктела, тј. у државама са етнички мјешовитим становништвом, САД изазивају и управљају кризама и конфликтима инструментализујући их за своје стратешке циљеве”.³³

³⁰ Амбасадор М. Влаховић, према 28. децембар 2009, www.voanews.com

³¹ www.mip.gov.me

³² Имануел Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица 2004, 284,

³³ Према Сабрина П. Рамет, *Балкански Бабилон*, Алина, Загреб 2005.

“Балкан је” како пише некадашњи државни секретар САД Медлин Олбрајт, “био експериментални терен за спољну политику Клинтонове администрације”.³⁴ Помоћник државног секретара САД за европске и евроазијске послове Филип Гордон рекао је да је регион западног Балкана од кључног значаја за европску будућност и да је зато у средишту сталног и интензивног ангажовања администрације председника Барака Обаме.³⁵ Балкан ће, стога, вјероватно остати међу најважнијим питањима за будући идентитет и кредибилитет проширеног НАТО-а. Док се нове средњоевропске земље укључују у Савез, НАТО ће на челу са САД практично водити два протектората на Балкану (Босну и Косово). Јер, ситуација на Балкану личи на неку врсту имплицитне подјеле улога: САД су успоставиле примат у домену безбједности, док ЕУ обезбјеђује већи дио економске помоћи. Дакле, америчка заштита и европска помоћ у реконструкцији и развоју.³⁶

Односи великих и малих, моћних и зависних, како кроз историју, тако и у сфери савремене политике прелама се преваходно кроз интересе великих и моћних. Умијеће је, стога, малих³⁷ држава пронаћи и остварити у интересима и констелацијама снага моћнијих свој властити интерес у смислу економског прогреса и политичке афирмације. Наравно да и политички односи САД и Црне Горе спадају у сферу односа великих и малих.

³⁴ М. Олбрајт, *Мемоари државне тајнице*, Профил, Загреб 2005, 409.

³⁵ „Блиц“, 16. април 2010. године.

³⁶ Ова је, поћела улога (коју такође можемо виђети на Блиском истоку), амерички штап и европска шаргарепа.

³⁷ У том контексту, неопходно је ради упоређивања навести само неколико доминантних података: становништво САД према процјени из 2009. године броји нешто преко 305 милиона становника. Површина 9,8 милиона квадратних километара (трећа у свијету). Друштвени производ износи преко 14 000 милијарди долара (прве у свијету), око 47 000 долара по становнику (шести у свијету). Црна Гора има површину 13 812 километара квадратних (161 по величини), на којој је према процјени 2009. године живјело око 660 000 становника (165. у свијету) - подаци су према www.cia.gov. Дакле САД су површински 700 пута веће од Црне Горе, око 470 пута имају више становника.

Radenko ŠČEKIĆ

“THE UNITED STATES AND THE BALKAN REGION
WITH SPECIAL EMPHASIS ON MONTENEGRO IN
LATE 20TH AND EARLY 21ST CENTURY”

Summary

Change of the constellation of powers on the world stage after the end of the Cold War, has resulted in important changes over Yugoslavia in global terms. Montenegro, as the smallest republic in the Yugoslav federation was bypassed by political upheavals in the atmosphere of desintegration of the communist system. United States, having remained as the only global superpower, used the political and war events in ex-Yugoslav region for implementation of policy of the “New World Order”. The 20th and early 21st century is the period of the most powerful influence on international relations by U.S. policy. Relations between large and small, powerful and dependent, both historically and in the sphere of modern politics is primarily refracted through the interests of big and powerful countries.

ОСВРТИ

ЕСАД ДУРАКОВИЋ: ДУХОВНА БИОГРАФИЈА

разговарао Изедин Шикало.- Сарајево: Добра књига, 2010
 – биљешка о књизи (аутор биљешке: Драгана Кујовић)

Књига „Есад Дураковић: духовна биографија“ је занимљиво писана лична и професионална биографија арабисте Есада Дураковића. Поменуте су многе појаве о којима аутор износи своје ставове и размисљања. Мунир Мујић, аутор *Увода* напомиње да се „Дураковић осврће на бројна питања из подручја науке, културе, политике и друштвене збиље. Тиме се сврстава у ред оних саидовских интелектуалаца који су надарени способношћу да представљају, отјеловљују и артикулирају одређену поруку, поглед, став, филозофију или мишљење према јавности и зарад ње.“¹ По дефиницији којом се Дураковић одређује као ангажовани интелектуалац и научни радник, поглавља насловљена тако да означавају поједине етапе његовог живота обухватају и размисљања о цијелом низу тема које би, иначе, требало да нађу мјесто у посебној студији, барем цјелини сасвим другачијег карактера. Ова компетентна образлагања и објашњавања појмова, као што су *оријентализам*, *унутарњи оријентализам* или *аутооријентализам*, постају основ за тумачење многих дешавања која обиљежавају нашу стварност и чији су протагонисти појединци према којима се износи сасвим конкретна морална квалификација или се њихов цјелокупни рад у науци глобално негативно конотира. Тако ћемо на примјеру Босне из ове књиге сазнати како оријентализам гради платформу за агресију, али прије тога Дураковић ће нам објаснити шта представља *периферни ислам*. Сва монструозност оријентализма биће показана на примјерима ратних дешавања у Босни Херцеговини (1992-95), и та мучна и нимало обазрива казивања услиједиће као одговор на питање: *У каквој су вези оријентализам и ти страшни злочини?*² Наравно, мора се узети у обзир да је рјеч о биографији, духовној, наравно! Много тога се прелама кроз личну

¹ Ибид, стр. 13

² Ибид, стр. 86

призму, али додатак „духовна“, како се чини, допушта и снимање свега и свакога кроз оно што представља полазиште и основну боју Дураковићевог преводилачког и научног бављења, али и људског понашања. Поглавља: *Завичај, Пут у Београд, Долазак у Приштину – у још један нови свијет, Пут у Каиро, Пред капијама Сарајева, Поход у Сарајево и Позиција ислама у Босни и Хрцеговини*, насловљена су тако да осликају врло динамичан животни пут, осмишљен дубоком намјером да се свијет, посебно Босна и Херцеговина и Сарајево, спаси од свега онога што би се могло спремити под окриље оријентализма. На крају тог пута, његова круна и крајњи циљ требало је да буде, свакако сарајевска оријенталистика, коју су ратна дешавања кадровски опустошила, тако да се могло и морало приступити њеној темељитој реконструкцији и „спашавању“. У херметички затвореном Дураковићевом систему размишљања цијели свијет је мање-више подијељен на двије цјелине, на црну и бијелу страну, радикално и грубо сврстан и пребројан. Наравно, ради постизања одговарајуће убједљивости и бољег пријема за претходно изречене ставове, напомиње да би „погрешно било закључити како је Запад представљен као негативан свијет у цјелости, а Исток као његова супротност – као свијет анђеоских намјера и акције“³. Ова накнадна флексибилност и релативизација никако не може ублажити готово обавезно атрибуирање *западњачке културе* адјективом империјални (!), тако да као терминолошка јединица у овом тексту функционише *западњачка империјална култура*. Аутор истиче да је „западњачка култура данас, дакле, у глобализацијском походу, при чему настоји поништити или неутрализовати друге културалне ентитете. У томе културно-цивилизацијском кругу иначе – чак од његових античких исходишта – карактеристична је нека врста ривалства с Божијим творачким моћима“⁴. На другој страни, у оквирима оријентално-исламске културе, према Дураковићу, постоји сасвим супротна врста активизма, јер се „ту активизам одвија у домену усклађивања а не сукобљавања...У првом случају ријеч је о творачком надметању с Богом...у другом случају, ријеч је о откривању и о хармонизирању онога што је већ створено, с пуном свијешћу о томе да само Бог ствара у правој значењу те ријечи...итд...итд“⁵. У овим разматрањима очигледан је велики напор, понекад на граници врло емотивног, готово поетског израза, да се свијет и односи у њему, колико је то могуће, сведу на Дураковићево виђење бољег и горег, при чему њему увијек припада неприкосновено право да добре и лоше прозове, запише и осуди. Саидовско разоткривање оријентализма

³ Ибид, стр. 127

⁴ Ибид, 124

⁵ Ибидем

у Дураковићевој интерпретацији сведено је на непомирљиви систем обиљежавања појава и појединаца.

Поред многих оријенталиста, односно арабиста, поменута је и моја маленкост, непосредно на страницама 89, 150, 181, и, чини ми се, индиректно, без спомињања мог имена, на страници 61. Немам намјеру овим редовима посветити нити једну једину ријеч. Само ћу рећи да сам тада новембра 1992, као и сада, без дилеме и колебања, била мишљења да сваки човјек, без обзира на вјерску и националну припадност, има право на слободу кретања, да подједнако осјећа страх од глади, патње, немаштине, болести, понижења и смрти. Након изласка из Сарајева и смрти мога оца, један мој колега је у писму које ми је упутио написао:

„...Дознао сам за тешку трагедију која је задесила Тебе и Твоју породицу. Знам да у тим тренуцима не постоје ријечи утјехе и можда је најбоље да Ти пожелим оно што на Оријенту обично желе: да Ти будеш жива и здрава и да издржиш бол који Ти је нанесен. Моја породица и ја саучествујемо с Тобом и молимо да изразе наше искрене суђути пренесеш и својима.

Људски ме је и разведрила и поразила вијест да у Београду наставаљаш своју каријеру. Разведрила, јер си у правом смислу ријечи и створена за наш посао. Растужила и поразила због тога што сам Те увијек везивао за Сарајево, што си у њему поникла и школовала се и што је оно увијек било више Твој неголи мој град...“

Избора нисмо имали. Из Сарајева смо морали отићи.

Иначе, Дураковић у неколико наврата читаоцима, као неку врсту предаха, дарује лирске записе, али и врло необичне, не увијек, и умјесне и разумљиве изразе, поређења и описе, међу којима бих издвојила једно његово сјећање и радо ћу га, као врло илустративно за тренутак занимљивог менталног стања, навести:

„Непосредно уз прозор мога кабинета бијаше огромно стабло чија крошња је испуњавала оквир прозора. Када ми се замори поглед над књигом, нарочито над заиста тешким Алламековим рукописом о стилистици на коме сам тада радио, гледао сам у ту бујну зелену крошњу, налик на Муфтићеву плодотворну душу, и питао се какав ли је облик комуникације имао Муфтић с том крошњом.“

Предложила бих аутору и да наслов књиге промијени у прикладнији. Умјесто „Есад Дураковић: духовна биографија“, да то буде „Есад Дураковић: духовни портрет“. Толико, или како каже Есад Дураковић, парафразирајући Гандија: Знам да неће бити неке користи од овога што сам казао, али је добро што сам то казао!

САДРЖАЈ

Радослав РАСПОПОВИЋ, <i>Отварање скупа</i>	7
--	---

ЧЛАНЦИ

Џон ТРЕДВЕЈ, <i>Reflections on US-Montenegrin relations 1905-1918</i>	9
Академик Драгољуб ЖИВОЈИНОВИЋ, <i>Амерички одред у саставу савезничких трупа у Црној Гори 1918</i>	31
Радослав РАСПОПОВИЋ, <i>Дипломатски односи Црне Горе и САД 1905-1921</i>	45
Натанијел СМИТ, <i>John V. Jacson as a diplomat</i>	67
Академик Зоран ЛАКИЋ, <i>Односи Црне Горе и Сједињених Америчких Држава на страницама Историјских Записа</i>	73
Биљана ВУЧЕТИЋ, <i>Јавност Сједињених Америчких Држава о Црној Гори у Балканским ратовима 1912-1913</i>	79
Шербо РАСТОДЕР, <i>Велике силе и мали народи, 105 година од успостављања дипломатских односа САД и Црне Горе</i>	97
Андреа КАРТЕНИ, <i>After the Wilson's 14 Points: The Oppressed Nationalities at the Congress of Rome (April 1918)</i>	123
Драгана КУЈОВИЋ, <i>Неки незаобилазни елементи у размишљању о великим промјенама у црногорском друштву</i>	135
Жарко ЛЕКОВИЋ, <i>Дробњаџи који су емигрирали у САД</i>	143
Раденко ШЋЕКИЋ, <i>Политика САД према Балкану, са посебним освртом према Црној Гори почетком 20 и 21 вијека</i>	155

ОСВРТИ

Драгана КУЈОВИЋ, <i>Есад Дураковић: Духовна биографија, разговарао Изедин Шикало.- Сарајево: Добра књига, 2010</i>	169
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Радослав РАСПОПОВИЧ, *Открытие конференции* 7

СТАТЬИ

Джон ТРЕДУЭЙ, *Размышления об отношениях между США и Черногорией в 1905-1918 гг.* 9

Драголюб ЖИВОИНОВИЧ, *Американский отряд в составе союзных войск в Черногории в 1918 году* 31

Радослав РАСПОПОВИЧ, *Дипломатические отношения между Черногорией и США в 1905-1921 гг.* 45

Натаниэль СМИТ, *Джон Б. Джексон как дипломат* 67

Зоран ЛАКИЧ, *Отношения между Черногорией и Соединенных Штатов Америки на страницах Исторических Записей* 73

Биляна ВУЧЕТИЧ, *Американская общественность и Черногория в Балканских войнах 1912-1913* 79

Шербо РАСТОДЕР, *Великие державы и малые нации, 105 лет после установления дипломатических отношений между США и Черногории* 97

Андреа КАРТЕНИ, *После 14 пунктов Вильсона: Угнетенные народы в Римском конгрессе (апрель 1918)* 123

Драгана КУЙОВИЧ, *Некоторые из важнейших элементов размышлений о больших переменах в черногорском обществе* ... 135

Жарко ЛЕКОВИЧ, *Дробняки, которые эмигрировали в США* 143

Раденко ЩЕКИЧ, *Политика США относительно Балкан, с особым акцентом на Черногорию в начале 20 и 21 веков.* 155

ОБЗОРЫ

Драгана КУЙОВИЧ, *Эсад Дуракович: Духовная биография, разговаривал Изедин Шикало.- Сарево: Добра книга, 2010* 169

CONTENTS

Radoslav RASPOPOVIĆ, *The opening of the conference* 7

ARTICLES

John TREADWAY, *Reflections on US-Montenegrin Relations 1905-1918* 9

Dragoljub ŽIVOJINOVIĆ, *American Squad as Part of the Allied Troops in Montenegro in 1918* 31

Radoslav RASPOPOVIĆ, *Diplomatic relations between Montenegro and the USA 1905-1921* 45

Nathaniel SMITH, *John B. Jackson as a diplomat* 67

Zoran LAKIĆ, *Relations between Montenegro and the United States of America on the Pages of Historical Records* 73

Biljana VUČETIĆ, *The United States' public attitudes on Montenegro in the Balkan Wars 1912-1913* 79

Šerbo RASTODER, *The Great powers and small nations, 105 years after the establishment of diplomatic relations between the U.S. and Montenegro* 97

Andrea CARTENY, *After the Wilson's 14 Points: The Oppressed Nationalities at the Congress of Rome (April 1918)* 123

Dragana KUJOVIĆ, *Certain Inevitable Elements in Contemplating the Great Changes in Montenegrin Society* 135

Žarko LEKOVIĆ, *Drobnjak Emigrants in the USA* 143

Radenko ŠČEKIĆ, *USA Balkan Policy, with a Particular Emphasis on Montenegro of the Late 20th and Early 21st Centuries* 155

REVIEWS

Dragana KUJOVIĆ, *Esad Duraković: Spiritual Biography, interviewed by Izedin Šikalo, Sarajevo, Dobra Knjiga, 2010* 169

SOMMAIRE

Radoslav RASPOPOVIĆ, *L'ouverture de la conférence* 7

ARTICLES

John Treadway, *Reflections on US-Montenegrin relations 1905-1918* 9

Dragoljub ŽIVOJINOVIĆ, *Division américaine au sein des troupes alliées au Monténégro en 1918* 31

Radoslav RASPOPOVIĆ, *Relations diplomatiques entre le Monténégro et les États Unis 1905 - 1921* 45

Nathaniel SMITH, *John B. Jacson as a diplomat* 67

Zoran LAKIĆ, *Relations du Monténégro et des États Unis sur les pages des Archives historiques* 73

Biljana VUČETIĆ, *Publicité des États-Unis et le Monténégro pendant les guerres Balkaniques 1912-1913* 79

Šerbo RASTODER, *Les grandes puissances et petite nations, 105 ans après l'établissement des relations diplomatiques entre les États -Unis et le monténégro* 97

Andrea CARTENY, *Après les 14 points de Wilson: les nationalités opprimées au Congrès de Rome (avril 1918)* 123

Dragana KUJOVIĆ, *Réflexions sur quelques éléments inévitables concernant les grands changements dans la société monténégrine* ... 135

Žarko LEKOVIĆ, *Peuple de Drobñjak émigré aux États -Unis* 143

Radenko ŠČEKIĆ, *Politique des États -Unis envers les Balkans, avec une vue particulière au Monténégro au début du XXIème i XXIème siècle* 155

RÉFLEXIONS

Dragana KUJOVIĆ, *Esad Duraković: Biographie Spirituelle, interview de Izedin Šikalo - Sarajevo: Dobra knjiga, 2010.* 169

ТЕХНИЧКА УПУТСТВА САРАДНИЦИМА ЗА ПИСАЊЕ ЧЛАНАКА КОЈИ СЕ ПРЕДАЈУ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У *ИСТОРИЈСКИМ ЗАПИСИМА*

Научни часопис *Историјски записи (ИЗ)* објављује сљедеће категорије чланака:

1. уводна саопштења
2. изворне научне чланке
3. прегледне чланке
4. излагања са научних скупова
5. стручне чланке

Осим њих, *Историјски записи* објављују приказе књига и периодике, хронику научне активности, биљешке и слично. Категорију рада предлаже аутор, а коначну одлуку доноси Редакција. Сви радови морају имати краћи извод или сажетак (abstract) и резиме (summary) на енглеском језику (до 1500 карактера)

Техничка упутства за писање чланака за Историјске записе

Сви прилози (чланци, прикази, реаговања, биљешке, извори...) морају бити написани у електронској форми, у некој од верзија програма MS Word (или у неком другом компатибилном програму) и снимљени у формату MS Word документа (*.doc). Такође, молимо наше сараднике да користе фонт Times New Roman, величине слова 12 и 1,5 величине проред. У критичком апарату у фуснотама је величина слова 10, а проред једнострук (single). Рад се предаје у електронској форми (CD, DVD, Flash memory stick или via e-mail), а уз који треба приложити и једну копију штампану на папиру. Радови не би требало да прелазе два ауторска табака (32 стр).

Аутор рада је обавезан да Редакцији достави своју регуларну, као и е-маил адресу, као и свој тренутни радни статус. Прилог се може предати лично у Историјском институту Црне Горе, са назнаком „за *Историјске Записе*“, или послати поштом на адресу:

Историјски институт Црне Горе
Булевар Револуције 3
81000 Подгорица
Црна Гора,

односно, електронском поштом на адресу istorijskizapisi@gmail.com или ii@ac.me

**Техничка упутства за писање критичког апарата
чланака за Историјске записе**

Име аутора и наслов чланка - curent (обична штампана слова)
Наслов монографије или часописа – italic (коса, надесно
нагнута слова)
Исто – italic
н.д. (наведено дјело) – italic

Радови који не задовољавају ове техничке критеријуме неће бити узети на разматрање за објављивање у часопису. Редакција часописа је отворена за сваки облик претходног интересовања и инструкција сарадницима по питању техничких пропозиција у вези изгледа чланка.

Часопис *Историјски записи* је доступан и преко
међународних база података
CENTRAL EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY (CEEOL)
EBSCO

И С Т О Р И Ј С К И З А П И С И

Година LXXXIII

Бр. 3/2010.

Издавач

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ ЦРНЕ ГОРЕ
Подгорица, Булевар Револуције 3

За издавача

Радослав Распоповић, директор

Припрема

Жарко Павловић

Ликовно рјешење корица

Вјекослав Бојат

Лектура и коректура

Јасмина Ђорђевић

Садржај превели

Наташа Поповић, руски

Иван Лаковић, енглески

Јасмина Крајчевић, француски

Тираж:

300

Штампа

Штампарија Побједа

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

93/94

ИСТОРИЈСКИ записи : орган Историјског института
и Друштва историчара Црне Горе / главни и одговорни
уредник Радослав Распоповић. - [Год. 1], књ. 1, св.
1/2 (1948) - . - Подгорица (Булевар Револуције 3) :
Историјски институт Црне Горе, 1948 (Подгорица :
Побједа). - 24 cm

Четири пута годишње. - Је наставак: Записи
ISSN 0021-2652 = Историјски записи
COBISS.CG - ID 54807